

וּלְפָנַי עוֹר הַשָּׁלָם

תורה נביאים כתובים
משנה תלמוד גאונים ראשונים
ואחרונים על יחסינו לבעלי החיים

בספר זה הובאו העובדות כהוייתן
ומקורות מהתורה ומחז"ל ככתבם וכלשונם

מכתב ברכה

הגיע לידי ספרו הנפלא של הרב אסא קיסר "ולפני עור השלם" בעניין האיסור הגדול של צער בעלי חיים, שעוברים על כך הרבה מחברות תעשיית-המזון, בין באופן ההכלאה של בעלי החיים, ובין באופן ההמתה [שרואים זה את זה הנשחטים], והתנאים המתלווים להכלאה האכזרית. הרב המחבר אסף מאות מאמרים של חכמי הדורות וניתח באופן שיטתי את כל הדעות שנאמרו באיסור זה, בין מצד ההלכה ובין מצד ההשקפה התורנית. אמנם מה שהציע שהציבור הרחב יתנזר מאכילת הבשר, מסופקני אם זה יועיל למנוע השיטות הרעות היום, מפני שבעלי נפש המזדעזעים מהאיסור של צער בעלי חיים הם לעת עתה מיעוט קטן מאד באוכלוסייה שלנו. כיון שהתעשיינים עושים מזה הון רב, לא יסכימו לשנות את התנאים של החזקת בעלי החיים ואופני המתתם המתקיימים היום. יש לחברות ריווח גדול ולא ירצו להפסיד מרווחיהם. ראוי ששלטונות החוק הם שיכנסו לעובי הקורה ויחוקקו חוקים לשנות את הכללים של הכלאה והמתה של בעלי החיים. משרד החקלאות, בהמלצת הוטרנרים, הם שיש בכוחם לשנות את המצב. אבל בעלי מוסר, בעלי שאר רוח, הם מעטים וחלשים בהשפעתם. שמא כאשר הציבור יתעורר וילחץ על הפוליטיקאים ישתנה משהו לטובה. בכל אופן, יש כאן בספרו של הרב אסא קיסר התעוררות יפה, וגם כלפי שמיא יש כאן גילוי מילתא ומחאה מצד כל הקורא בספר שאיננו מסכים לעוול הנעשה היום ואיננו שותף בו. מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך, ברוחניות העולם.

משה צוריאל

מלקט הספר "אוצרות הרב קוק" (שבעה כרכים), וספר "אוצרות המוסר".

אוניברסיטת בר-אילן
Bar-Ilan University

The Ludwig and Erica Jesselson Institute for Advanced Torah Studies
המכון הגבוה לתורה ע"ש לודביג ואריקה יסלזון

ב"ה, י"א באב תשע"ה

מעשה רב עשה החכם אסא קיסר באספו במלא גורנו מלוקט מדברי חז"ל ראשונים ואחרונים. דבריהם המתוקים מדבש אשר מטרם להרחיקנו ביראת שמים מכל מיני צער בעלי חיים. כי רחמיו על כל מעשיו, והמרחם על הבריות ירחם אף על בני אנוש, ואף הוא ירוחם - ע"כ ראוי ללמוד ולהפנים את מתק שפתיו של חיבור זה (ולפני עיור השלם) ללמוד, ללמד ולעשות, וה' יתן את שכרו.

דניאל שפרבר

המדרשה

The Midrasha

אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
Tel. 03-531-8608/270 סל. Fax: 03-738-4025
Email: biu.midrasha@gmail.com, Web: www.midrasha.biu.ac.il

בית המדרש

Beit Hamidrash

אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
Tel. 03-531-8479 סל. Fax: 03-738-4023
Email: biu.beit.hamidrash@gmail.com, Web: www.mgl.org.il

בס"ד יט באדר תש"פ

ארגון רבני צהר
צהר לאתיקה

הרב יגל שרף
ראש תחום אתיקה בארץ
70 052-7906483
ycherlow@gmail.com

רחוב המלכות 1
תל אביב 61520
טל 0523206289
פקס 08-9152260

office@tzohar.org.il
www.tzohar.org.il

י"ש כוח על החיבור החשוב (ולפני עיוור השלם), המלקט עמדות רבות בתחום אחת הסוגיות העיקריות והאוניברסליות של תקופתנו, יש בו חשיבות גדולה מאוד.

לסוגיה זו יש שלושה רבדים שונים. הרובד הראשון הוא עצם היתר אכילת בשר. על אף המקורות המסוימים המלמדים על התנגדות לכך - העמדה ההלכתית המקובלת על כל פוסקי ההלכה היא שאכילת בשר מותרת. טוב שהבאת מקורות שונים בדבר היחס אליה, בדבר העובדה שאפשר שהכלל ההלכתי של "אין שמחה אלא בבשר וביין" מדבר על בשר קודשים, על היתר לצמצם בכך (ראו בהמשך), ויש חשיבות מרובה לדברים שכתבת.

הרובד השני הוא היסוד הגדול של צמצום אכילת בשר. כאן יש שיקולים רבים ונכבדים לכך, למן אלה שהבאת, ועד היבטים נוספים לסוגיה זו, כגון סוגיות סביבתיות. הנזק הסביבתי של אכילת בשר הוא עצום, המשאבים שזוללת ההזנה של הבשר, הזיהום שזה יוצר וכדו', ויש להצטרף לקריאה לצמצם את אכילת הבשר.

הרובד השלישי הוא הייצור התעשייתי, והאכזריות הרבה שבה הוא מתנהל. כאן אני רואה את עיקר החיבור וההתעוררות שאתה מעורר. ואכן, ישנה התעללות עצומה בייצור התעשייתי, וחובה להיאבק על כך שהיא תצומצם. מצוות התורה, המופיעות במקורות הרבים שהבאת, אך מחזקות את התביעה הזו, ואני מבקש לומר י"ש כוח עצום על ההצטרפות להעלאת הנושא הזה עוד ועוד.

אני מבקש לשוב על דברי הברכה והחיזוק לחיבור החשוב, שמתמודד עם אחת הסוגיות היסודיות ביותר כיום בעולם, ומממש את החובה שלנו כבעלי צלם א-לוהים לנהוג נכון בעולמו של הקב"ה ובברואיו.

י"ש כוח

יהוה

תורת ה' תמימה משיבת נפש

לא באתי ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר, אלא שכפי רוב פרסומם, וכנגד מה שאמיתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאוד והשכחה רבה (עפ"י מסילת ישרים, הקדמה).

אמרתי בליבי "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלוקים הוא" (דברים א, יז), ומתוך שכוונתי לעשות רק את רצון בוראי אזרתי אומץ לחגור את דברי תורתנו הקדושה ודברי רבותינו ז"ל, וקראתי חיבור זה על שם הנושא הראשון בו.

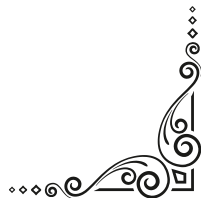
אל יתפלא הקורא ואל יתהה בליבו האם כלו כל מצוות התורה שלא בחר הכותב להתעסק אלא בנושא זה? כי הסיבה האחת מפני מה שאמרה התורה:

"ונתן לך רחמים ורחמך" – "כל זמן שהאדם הוא בגדר טבע אכזרי, כמו כן יתנהג ה' עמו, שאין ה' מרחם אלא לרחמן" (אור החיים דברים יג, יח).

והשנית היא המצווה בפני עצמה לשפוך אור על עיניים סומות ולהזהיר מפני עברות חמורות שנאמר "ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך" (ויקרא יט, יד). ופירשו רבותינו בעיוורון תבוני הכתוב מדבר.

וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

אסא קיסר

"גם על הבהמות צריך לרחם, כי אסור לצער בעלי חיים, ועל זה אמרה תורה: 'הקם תקים עמו' (דברים כב, ד). וצריך להאכיל לבהמתו קודם שיאכל הוא (ברכות מ, א). מידת הרחמנות הוא סימן לזרע אברהם אבינו, זרע ישראל (יבמות עט, א), כדכתיב: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך' (דברים יג, יח)" (אורחות צדיקים, שער הרחמים).

תוכן העניינים:

11.....	ולפני עיוור לא תתן מכשול
27	אין שמחה אלא בבשר
35	יחסה של התורה לאכילת בשר
51	מטרת הקורבנות
75	תכליתם של בעלי החיים
91	סוף דבר
95	שאלות ותשובות

דברי פתיחה

לאחרונה פורסמו תחקירים החושפים בפני הציבור שיטות ודרכי פעולה אכזריות במיוחד כלפי בעלי החיים בתעשיית המזון והם בבחינת "עון עקבי יסובני" (תהלים מט, ו). עניין זה גרם לחלק מהציבור להימנע מצריכה של מוצרים מן החי. יש אומרים שהוצאו הדברים מהקשרם. ולא זאת בלבד, אלא שלפי דעתם, הנפש החומלת היא בבחינת "זובחי אדם עגלים ישקון". הגל הגואה העלה לשיח הציבורי את שאלת היחס של היהדות כלפי התופעה הזו.

חיתוך מקורם של אפרוחים ללא הרדמה, גריסת אפרוחים חיים למוות על ידי גלגלי שיני ברזל, חשמול תרנגולות למוות, הפרדת עגלים מאמם מיד לאחר הלידה, כליאת עגלים בכלובים צרים ללא יכולת תזונה מינימלית, אלימות פיזית וכיוצא באלה הן דרכי פעולה מקובלות ואלו הם פניה של התעשייה המודרנית.

תיעוד המציאות במשקים המתועשים, הקיימים רק כמה עשורים, מציב אותנו מול עברות חמורות מהתורה, דבר שהעלה לשיח הציבורי והדתי את שאלת תוקף הכשרות: כיצד תיתכן כשרות המכילה בתוכה עברה על צער בעלי חיים?

בפרק הבא לפנינו נדון בסוגיה זו.

ולפני עיוור לא תתן מכשול

נפתח בהלכה פסוקה מפי כמוהר"ר יוסף חיים זצוק"ל אשר כתב בספרו בן איש חי:

"כל עוף ובהמה, אם ישחטו אחרת לפניה, תצטמק ריאה שלה מחמת הפחד; וקימא לן: ריאה שצמקה כולה ואפילו רובה, אם מחמת בני-אדם שהפחידוה כגון ששחטו אחרת לפניה וכיוצא בזה, **הרי זו טרפה**. ועל-כן בעיר גדולה שבאים בני-אדם הרבה בבת-אחת ובידם תרנגולים, והשוחט שוחט לפניהם תרנגולים – לא אריך למעבד הכי לעמוד אצל השוחט ששוחט, והם אווזים תרנגולים חיים בידם, דיש בזה חשש צמוק הריאה **וגם צער בעלי חיים**, אלא צריך שיתרחקו מעט מאצל השוחט, באופן שלא יראו התרנגולים שבידם השחיטה" (בן איש חי, שנה שנייה פרשת תזריע, הלכה טו).

וכך כתב הרב אפרים זלמן מרגליות: "ואגב אורחא אמרתי להודיע אשר ראיתי מעשה ונזכרתי הלכה בדבר ההוה ורגיל שהרבה בני אדם באים אל השוחט אווזים עופות בידיהם ועומדים סביב וסמוך לו ממש [...] בכדי מיד שייגמור שחיטת עופות של זה יתחיל בשלו ואין זה נכון כי יש בזה משום צער בעלי חיים [...] **ואין לך צער בעלי חיים יותר מזה** ופשיטא שאין לומר דהעופות לאו בני הרגשה נינהו שהרי מבואר בסימן ל"ו דלפעמים צמקה הריאה מחמת ששחטו אחרת לפניה" (שו"ת בית אפרים יורה דעה סימן כ"ו).

את האיסור של שחיטה בפני בעל חיים אחר, משום צער בעלי חיים, אנו רואים גם בפסיקתו של הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין: "ולכן מהנכון שיזהרו השוחטים שלא לשחוט בעלי חי בפני בעל חי אחר [...] ועוד שיש בזה **צער בעלי חיים ואיסור גמור הוא** וכך כתבו כמה גדולי אחרונים" (ערוך השולחן יורה דעה הלכות טריפות לו, הלכה ע).

במשחטות הכשרות של ימינו לא מבצעים את השחיטה בהתאם לפסיקת ההלכה. בפועל השחיטה מתבצעת "בסרט נע" ולכתחילה כל בעל חיים נשחט בפני חברו:

התייחסות זו בהלכה, האוסרת שחיטת בעל חיים בפני בעל חיים אחר, מלמדת אותנו את חומרתו של האיסור, ולכן לפני שנמשיך, נכון שנציג את מקור המצווה מהתורה. לאחר מכן נביא את דברי רבותינו על אותה מצווה ועד היכן היא מגעת; ומאחר שלבעל החיים אין יכולת דיבור, נביא מדברי רבותינו ז"ל את הגדרותיהם בתיאור מדויק במה בעל החיים מצטער. לאחר שנלמד את האיסור נביא בפני הקורא את המתרחש כיום בתעשיית המזון מן החי, ונחגור את כל הלימוד עד הלכה למעשה.

מצוות מונעות צער בעלי חיים

◇ "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ" (שמות כג, יב)

◇ "וַנִּתְּתִי עֵשָׂב בְּשֶׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶיךָ וְאָכְלֹתַי וּשְׂבַעְתָּ" (דברים יא, טו)

◇ "כִּי יִקְרָא קוֹן צֶפּוּר לְפָנֶיךָ" (דברים כב, ו)

◇ "לֹא תִחַסֵּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ" (דברים כה, ד)

◇ "לֹא תִחַרֵּשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו" (דברים כב, י)

התורה אוסרת על צער בעלי חיים, אולם נחלקו המפרשים אם צער בעלי חיים הוא מצווה דאורייתא אם לאו. לשיטה שזוהי אכן מצווה דאורייתא, מצאנו שש דעות מהיכן לומדים זאת:

◇ "כִּי תִרְאֶה חֲמֹר שֹׁנֵאֵךָ רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדְלָתָּ מְעֻזָּב לוֹ עֹזֵב תַּעֲזֹב עִמּוֹ" (שמות כג, ה)

◇ "לֹא תִחַסֵּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ" (דברים כה, ד)

◇ הלכה למשה מסיני (ריטב"א, בבא מציעא לב ב; על דעת רש"י)

◇ "וַרְחֲמֵיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהלים קמה, ט)

◇ "עַל מָה הִכִּיתָ אֶת אֶתְנָדָּךְ" (במדבר כב, לב)

◇ "וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעִירָם" (במדבר כ, ח)

צער בעלי חיים דאורייתא (בבא מציעא לב, ב)

צער בעלי חיים דאורייתא, כך פסקו הרא"ש, הרי"ף, הרמב"ם ורוב ראשונים ואחרונים שצער בעלי חיים הוא איסור מהתורה (הרי"ף בבא מציעא יז, ב; בנמוקי יוסף שם, ובכסף משנה, בעל המאור בשיטת הרי"ף. במרדכי בבא מציעא שם; המאירי והרא"ש בבא מציעא שם ומוכיח ממסכת שבת; רמב"ם הלכות שבת כה, כו; מורה נבוכים ג, יז; הלכות רוצח בביאור הכסף משנה; האור שמח; ספר החינוך תק"ג; הרמ"א בחו"מ סימן רע"ב, ט). אולם לצד פסיקתם מן הראוי להזכיר כאן את דברי הרמ"א: "כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום איסור צער בעלי חיים ולכן מותר למרוט נוצות מאוזות חיות, וליכא למיחש משום צער בעלי חיים ומכל מקום העולם נמנעים, דהוי אכזריות" (רמ"א, שולחן ערוך, אהע"ז ה, יד).

אך מאידך כתב הנצי"ב מוולוז'ין: "שלא יפה עושים אלו שמורטים נוצות העופות לאחר השחיטה אף שלא הספיקו העופות למות, דאפילו בהמה שעומדת להריגה ולמיתה כל זמן שהיא בחיים, איכא בה דין צער בעלי חיים, ואפילו בהמה שנשחטה והיא עדיין מפרכסת, יש לומר דיש בה דין צער בעלי חיים, עכ"ד" (שו"ת משיב דבר ח"ה סימן ס"ז).

האם מה שכתב הרמ"א 'או לשאר דברים' כוונתו לכל דבר ממש? כגון גריסת אפרוחים חיים במטחנות עם שיני ברזל, או חשמול תרנגולות למוות וכיוצא באלה (ראה עמוד 19), יהיו מותרים דברים אלו לשם רווח ממון? בוודאי שלא.

שו"ת אמרי שפר, פרי מגדים, אפי זוטרי, אב"ד דק"ק ווירצבורג הרב יצחק דוב הלוי במברגר, ביארו את דברי הרמ"א שמדובר רק לצורך הכרחי כגון חולה שאין בו סכנה, אבל לרווח ממון אסור.

"בעניין איסור צער בעלי חיים, אם יש מקום היתר לצער בע"ח בשביל תועלת וריוח ממון?"

יש לבאר דברי הרמ"א באה"ע (סימן ה ס"ק יד) שכתב בשם ה'איסור והיתר הארוך' (סימן נט) שכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים לית ביה משום איסור צעב"ח, ונראה שכוונתו להתיר דוקא במקום הכרח, וכמו שהצורך לרפואה הוא עניין הכרחי, כן השאר דברים הם בדומה לזה, כשיש ענין הכרח, ואין כוונת הרמ"א להתיר בשביל תועלת וריוח ממון. ולפי שיש נתעין לחשוב שהותר זה האיסור לגמרי, כשהוא לתועלת וצורך האדם, ראיתי לבאר בראיות מהש"ס והפוסקים שאינו כן" (שו"ת אמרי שפר סימן לד).

הגאון אב"ד דק"ק ווירצבורג הרב יצחק דוב הלוי במברגר במכתבו לבעל שו"ת בנין ציון: "ופלפל טובא ברוחב בינתו שאין להתיר ממה שפסק הרמ"א אעה"ז סי' ה' שכל דבר שצריך לרפואה או לשאר דברים לית ב' משום צער בעל החיים שאו"ה שממנו נובע דין זה לא התיר רק היכא שיש צורך משום רפואה אפילו לחולה שאין בו סכנה אבל משום ריוח ממון לא מצאנו שהתיר" (שו"ת בנין ציון סימן קח).

"והרב אפי זוטרי (ס"ק כ"ה) תמה על המתירים וזו לשונו: דאף אם נאמר דצער בעלי חיים דרבנן, מכל מקום למה נתיר לכתחלה לצער בעלי - חיים, דבשלמא לרפואה ניחא, אבל למלאת תאוותו מי התיר לנו צער בעלי - חיים עכ"ל. מכאן שאף לשיטת הסוברים שצער בע"ח דרבנן אין להתיר, ואנו כבר הוכחנו לעיל שדעת הגאונים ורוב גדוה"פ הוא איסור תורה. ואם בצער קל יחסית כמריטת נוצות רבתה המחלוקת, מי יתיר מעתה לצער בע"ח צער גדול וכואב" (שו"ת מים חיים, ב, סימן נ). "בשלמא, היכא שעושה לרפואה בכל מתרפאן קי"ל אך למלאות תאוותו מי התיר לנו צער בעלי חיים" (אפי זוטרי, אהע"ז, סימן ה, כ"ה).

"דהא אדרבה מחויב להפסיד ממון, להאכיל הבהמה מדישתה, וכן יתר המצוות שכתב זהו טעם צער בעלי חיים לא הותר אחד מהן בשביל תועלת וריוח ממון, ובלאו הכי גם אי נימא שהדבר תלוי בפלוגתא [...] כבר כתב החתם סופר יו"ד (ת' רנד) דפשוט שיש לחוש לטעמא להחמיר [...] ממילא לכולי עלמא אי אפשר להקל בזה" (שו"ת אמרי שפר סימן לד).

כתב הרב משה פיינשטיין זצ"ל: "אבל לא לצערם בעלמא שזה אסור אף אם יהיה לאחד הרווחה בזה [...] עכ"פ חזינן שלא כל דבר רשאי האדם לעשות בבהמות שמצער אותם אף שהוא להרויח מזה [...] מ"מ אסור לצער את הבהמה להאכילה דברים שאין לה הנאה מהן שהיא מצטערת באכילה, וגם הם נחלות מזה וסובלין יסורין מהחולי, שבשביל הנאה זו דיכול לרמות האינשי אסור לעשות כן מאיסור צער בע"ח מדאורייתא שלא הותר זה להאינשי לצער בע"ח" (שו"ת אגרות משה, אבן העזר, ח"ד סי' צב).

וכן כתב מרן הגר"ע יוסף זצ"ל: "ולפי האמור יש לומר שלא התיירו אלא לצורך גדול, כמו רפואה שהיא הכרחית" (שו"ת יביע אומר חלק י. יורה דעה סימן נח).

רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל כתב: "הנה נמסרה לי ממשד הרבנות לארץ ישראל שאלה: האם מותר להנהיג בלולים שבארץ ישראל להסיר חלק מהמקור של העופות, בכדי למנוע ניקור העופות, כשהחיתוך ייעשה על ידי אומנים באופן שלא יצא דם, וכן כשלא יחתכו אלא את ראש המקור העליון רחוק מהנחיריים.

[...] מכל מקום יש לנו לחוש לצער בעלי חיים שהוא איסור תורה, ואם כי כבר נפסק בשו"ע אבן העזר סימן ה סעיף יד ברמ"א על יסוד פסקי מהרא"י סי' קה, ואיסור והיתר הארוך סי' נט סל"ו, שכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים שיש בהם צורך לאדם אין בו משום איסור צער בעלי חיים, מכל מקום הגאון רבי אליהו קלצקין ז"ל בספרו 'אמרי שפר' סימן לד הוכיח בראיות מהתלמוד והפוסקים שאין כוונת הרמ"א ז"ל להתיר צער בעלי חיים בשביל תועלת וריוח ממון, אלא בשביל ענין הכרחי, כעין רפואה או בשביל טובת הבעל חי עצמו, יעויין שם" (פסקים וכתבים, יורה דעה סימן ז).

עוד יש לחשוש בזמננו לחילול השם, שכן ישראל נקראו רחמנים בני רחמנים וצריכים להיות אור לגויים; ואנו עדים לתופעה המתרחשת וגדלה בכל יום סביבנו והיא הצעקה המוסרית שזועקים בני האדם בארץ ובעולם על ההתעללות האכזרית המצויה כיום בתעשיית המזון מן החי.

בתעשייה מפרידים את העגל מאמו מיד לאחר שנולד, לא תוכל האם ללקק את פרי ביטנה ולא יוכל ילדה הרך לינוק ממנה. דבר זה מנוגד לרוח התורה, שהרי אמרו רבותינו על דברי שלמה המלך, החכם באדם: "יִוְדַע צְדִיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ" (משלי יב, י). זה הקדוש ברוך הוא שכתוב בתורתו "שׁוֹר אֹךְ כָּשָׁב אֹךְ עֵז פִּי יוֹלֵד, וְהִיָּה שְׁבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ" (ויקרא רבה כז, יא).

המלבי"ם: "הצדיק הוא המתנהג עפ"י חוקי הצדק, לא לבד שנוהג על פי החוקים האלה עם בני האדם, כי גם עם בהמתו נוהג בחוקים האלה, ויודע תכונת נפשה לתת לה מזונותיה בעת הראוי וכפי הראוי, ושלא יכביד מלאכתה יותר על יכולתה, שגם זה מחוקי החוכמה והצדק. כמ"ש ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת' וצער בע"ח דאורייתא, וזה ילמד מחוקי הצדיק העליון האל יתברך.

[...] **אבל הרשע** שאינו מתנהג כפי חקי הצדק ונוהג הפך מהם, גם אם תראה ממנו מדת הרחמים הוא מצד האכזריות הנסתר בו, למשל שירחם על האדם הכבוש תחת ידו ולא יהרגנו כדי שיכבשנו לעבד לצרכו, שירחם על בהמתו ויוסיף **במאכלה** כדי שיכביד עליה עבודה ביתר שאת, כי הרחמים שלו שרשו הנאת עצמו מפני הצורך שיש לו בדבר ההוא".

עמדות אלו נשמעו מפיהם של גדולי ישראל לדורותיהם:

רש"י: יודע צדיק נפש בהמתו – מה בהמתו צריכה. מצודת דוד: "הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאוותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות". כעת נביא את דברי רבותינו ז"ל על איסור ההפרדה תכף לאחר הלידה:

הרב יצחק הבנשטרייט (בעל דורש חמורות): "כמאמר התלמוד (פסחים קי"ב) יותר ממה שהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק, וע"כ צותה התורה 'שור או כשב או עז כי יולד והי' שבעת ימים תחת אמו' שעכ"פ כל שבעת הימים הראשונים אסור להרחיק את הולד מהאם, כי הרחקת הולד מהאם בשבעת הימים הראשונים הוא אכזריות יתירא שאין למעלה הימנה, ומצינו (תענית ט"ז ובירושלמי שם)

באנשי נינוה כאשר רצו לנצח את הש"י, אסרו הבהמות לחוד והולדות לחוד, עגלים מבפנים ואמותיהן מבחוץ, סייחים מבחוץ ואמהותיהן מבפנים, והיו אלו צועקים מצד אחד ואלו מצד השני, וקראו אל ד' בחזקה ואמרו, אם אין אתה תרחם עלינו אין אנו מרחמים אלו על אלו, ואם תרחם אתה עלינו אנו מרחמים על אלו" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

על הפסוק: "שׁוֹר אֹו כָּשׁוֹב אֹו עֵז פִּי יִנְלַד, וְהָיָה שְׁבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ" (ויקרא רבה כז, יא). כתב הרבי מליובאוויטש: "עניין של רחמנות כפי שידוע הבן חמש למקרא שהתורה ציוותה שלא לצער בעלי חיים [...] ולאחרי זה נאמר 'ולא תחללו את שם קודשי' [...] מכיוון שציווי זה הוא מטעם רחמנות שלא לצער את האם עי"ז שנוטלים ממנה את הולד תכף ומיד לאחרי שילדתו" (הרבי מליובאוויטש, ספר התוועדויות תשד"מ חלק ג עמוד 1665).

"בטעם מצוה זו כי הוא יתברך אב הרחמן ורחמיו על כל מעשיו אף על בע"ח ולכן **צוה שיהיה שבעת ימים תחת אמו** לתת נחת רוח לאמו להשתעשע בפרי מעלליה (ועיין סמ"ה מצוה רצ"ה ובמנ"ח) ומה"ט אמרה תורה שור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי השי"ת רחמיו על כל מעשיו וזה מדת אכזריות ואין ראוי לאדם מישראל להתנהג במדת אכזריות בשום אופן אלא צוה הקדוש ברוך הוא לקבוע בנפשינו מדת החמלה והרחמנות שהוא מדה טובה מאד ולהרחיק מאתנו מדת אכזריות" (שו"ת משנה הלכות חלק ד סימן רלט).

וְהָיָה שְׁבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ – "טעם המצווה כי הוא יתברך אב רחמן ורחמיו על כל מעשיו אף על בעלי חיים, כאמור 'והיה שבעת ימים תחת אמו' לתת נחת רוח לאמו" (ילקוט יצחק מצוה רצ"ד).

רבי אברהם סבע: "ולא קודם לכן לפי שנראה אכזריות" (צורר המור, ספר ויקרא פרשת אמור).

"על פי ההשקפה השלמה, המלאה חסד ד' וטובו על כל יצוריו, יכיר האדם את יסוד מציאות החלב בשדי האם החיה לא למען יוכל הוא בחזקתו לעשוק אותו לעצמו, כ"א למען תוכל להניק את ילדה הרך, את הגדי שלה האהוב לה מחלב שדיה. הגדי הזה ראוי הוא שיתענג גם הוא על אהבת שדי אמו לפי תכונתו וטבעו" (הרא"ה קוק, חזון הצמחונות והשלום).

האם בעל החיים מצטער?

הרמב"ם: "אין הבדל בין צער האדם וצער שאר בעלי-החיים, מפני שאהבת האם לילדה וגעגועיה אליו אינם נמשכים אחר השכל אלא אחר פעולת הכוח המדמה הנמצא ברוב בעלי-החיים כמו שהוא נמצא באדם" (מורה נבוכים ג, מה).

רמב"ן: "כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם" (פירוש הרמב"ן על דברים כב, ו).

ישנה מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן רק בטעם המצווה ולא בהצטערות הבהמה. הרמב"ם סובר שטעם המצווה כפשוטו בכדי לא לצער את בעל החיים, והרמב"ן סובר שטעם המצווה בכדי להדריכנו בדרך ישרה ולעקור את מידת האכזריות מהאדם.

רש"ר הירש (רבי שמשון בן רפאל הירש): "כי כאדם כבהמה גם היא תחוש ותרגיש כל חתוך, דחיפה, הכאה, כובד עמל רב, פחד ובהלה, רעב וצמאון. האדם ישכח את זאת ולעתים, אם מאהבת עצמו, אם להפיק זממו, אם בבלי דעת או לפעמים, גם בגלל תאוה מבוזה ואכזריות לבב, יבוא האדם לענות נפש בהמתו, יענה ויצער את נפש הבעל חי" (ספר חורב, מערכת החקים, ה, א).

הרב יצחק הבנשטרייט: "אקדים ליתן טעם לשבח על מה שאמרו חכמז"ל (כנה"ג ביו"ד סי' רצ"ז) אסור להושיב עוף על ביצים משאינו מינו משום צער בעלי חיים. דלכאורה אינו מובן איזה צעב"ח איכא כאן, אך הנה חכמי הנסיון דורשי הטבע החליטו כי ההרגשות, צער, עצבות, רחמים, ורוגז, אשר מצאו קן בלב האדם, ניכרות גם אצל בעלי חיים" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

לאחר שלמדנו שאיסור צער בעלי חיים הוא מהתורה, ולמדנו במה בעל החיים מצטער, נביא בפני הקורא חלק מן העברות המתרחשות בתעשיית המזון בישראל.

◇ גריסת אפרוחים למוות – בתעשיית הביצים, המדגרות המספקות אפרוחים גורסות את כל הזכרים במטחנות ברזל בעודם בחיים מכיוון שאין בהם צורך כלכלי כי הם לא מטילים ביצים. ובתעשיית בשר העופות, גורסים את כל האפרוחים הפגומים זכרים ונקבות כאחד. סה"כ עשרה מיליון בכל שנה נגרסים בעודם בחיים.

◇ קיטום מקורם של כל האפרוחים בתעשיית הביצים ללא הרדמה על ידי מכשיר חיתוך מלובן בטמפרטורה למעלה משבע מאות מעלות צלזיוס.

◇ חשמול תרנגולות למוות – לאחר שהתרנגולות כבר לא עומדות בעומס הטלת הביצים הן מוצאות להורג במכת חשמל על ידי משאית חשמול שעוברת בין המשקים ומשמידה את הלולים כשהגיע זמנם. משק תרנגולות להטלה מושמד כליל בכל כשנתיים, סה"כ למעלה מארבעה מיליון תרנגולות מטילות מושמדות בכל שנה.

◇ בתעשיית החלב כל העגלים מופרדים מאמם בשעת הלידה.

◇ גדיעת קרניים ללא הרדמה – כל הפרות החולכות עוברות השחתה על ידי גדיעת קרניים בחומר כימי.

◇ כליאת עגלי חלב בתוך תאים קטנים מאוד מבלי יכולת תזונה מינימלית, ומתן מזון דל, וכל זאת על מנת שבשרם החולה יהיה מעודן ורך.

◇ שחיטת עוף בפני עוף ובהמה בפני בהמה.

◇ השבחה גנטית, כלובי סוללה צפופים על קומות, אלימות פיזית, יבוא משלוחי צאן ובקר מחו"ל בצפיפות נוראית ותנאי מחיה אכזריים, ועוד כיוצא באלו, הם פניה של התעשייה העוסקת במיקסום רווחים ללא יחס לאכזריות, ומבצעת עברות חמורות שהן איסורים גמורים מהתורה.

וראה כמה החמירו בכך רבותינו ז"ל שלא לצערם ובוודאי שלא לצערם צער מרובה וכן כתב: "ישמע חכם ויוסיף לקח לקים צואת רבי יהודה החסיד שלא לגדל אפרוחים כלל, כי לא יוכל לעמוד על המשמר שלא יהיה להם צער [...] וכן לא טוב לגבר לגדל עופות [...] כי מזונותיהם עליו וקשה עונשן" (פלא יועץ, רבי אליעזר פאפו, ערך בעלי חיים).

כעת, לאחר שלמדנו את האיסור ואת העובדות הקיימות בתעשייה, יש לשאול האם מותר לאכול בשר, מוצרי חלב וביצים שהגיעו תוך איסורי תורה של צער בעלי חיים?

אלו שאלות תובעניות וחמורות ביותר ואסור לנו להתעלם מהן. עלינו לזכור שבתקופת התנ"ך לא הייתה תעשייה ולא היה צער בעלי חיים בחליבה, שכן גם העגל היה יונק ולא היה מופרד מאמו, לא היו חותכים את מקורן של התרנגולות, לא היו כלובי סוללה לתרנגולות (גודל מחיה של כעשרים סנטימטר), לא נגרסו אפרוחים, לא היו מחשמלים למוות את התרנגולות. בעבר כמעט ולא היה צער לבעלי החיים במהלך חייהם.

אנו יודעים שלא די שגוף הדבר יהיה כשר לאכילה אלא גם דרך הגעתו צריכה להיות כשרה. כשרותו של מוצר איננה רק גוף הדבר עצמו אלא אף דרך הגעתו. לדוגמא: דבר הגזול, סתם יינם, פת עכו"ם ועוד. האיסורים הללו נוגעים לדרך הגעתו של הדבר המותר, מאחר שבדיני הכשרות אין די שגוף הדבר כשר אלא חשובה לא פחות הדרך שאותו הדבר הגיע אלינו.

אם כך, יש לשאול: מדוע חמץ שעבר עליו הפסח אסור ומוצרים מן החי שהגיעו על ידי איסורים של צער בעלי חיים יהיו מותרים? **מאי ביניהו?**

איסורי הנאה: דברים שהתורה אסרה להנות מהם או שההנאה מהם נאסרה מדרבנן. בזמן מתן תורה לא הייתה תעשייה וכן לא בזמן שהסנהדרין התקיימה, לכן אין לנו היום איסורי הנאה בעניין זה. לו היו סנהדרין בימינו בוודאי היו קובעים איסור הנאה, כי הדבר בו קבעו איסור הנאה היה לעיתים גזירה כדי שהאדם לא יעבור לכתחילה על אותם איסורים ולכן אסרו את הנאתו מאותו הדבר. אך היות שאין לנו סנהדרין כדי לפסוק זאת, האחריות חלה על הצרכן.

יחד עם זאת, אנו מוצאים מקרים מסוימים שבהם חכמים אסרו על עצמם הנאה (באופן פרטי, כאשר הדבר לא היה נחלת הכלל). על פי המובא בזוהר הקדוש, שבאו עופות ועשו צל על ראשיהם של התנאים כאשר עסקו בתורה ולא רצו התנאים להשתמש בצל זה, ואמר רבי פינחס בן יאיר שצער גדול היה לעופות בכדי לעשות צל עליהם "**ויגיעת בעלי חיים איני רוצה**" מאחר שנאמר "ורחמיו על כל מעשיו" (זוהר פרשת בלק ח"ג דף ר"א).

במקרה הנ"ל יגיעת בעלי החיים נעשתה על ידם ומרצונם של בעלי החיים, ולא על ידי האדם ובכפיותו עליהם, ואף על פי כן רבי פינחס בן יאיר לא רצה להנות מיגיעה זו. הרגישות לצער בעלי חיים הייתה בנפשם של גדולי ישראל לאורך כל הדורות, ובהקשר זה, נכון להביא את דברי הרב שמשון בן רפאל הירש:

"שור נא! תורת ה' דאגה בעד כל אלה ותחובב אותך, לא לבד למנוע עצמך מלסבב כאב וצער לבעלי חיים ללא נדרש, כי גם באופן אם תראה איזה בעל חי כואב ומצטער, גם בבלי אשמתך ובבלי כל סיבה מצדך למכאוביו, הנך מחויב, להחיש לו עזר וישע ובכל יכלתך, להקל את מכאוביו וצעריו" (רש"ר הירש, ספר חורב, ה, ב).

על אף האמור, מעיקר הדין אין לנו היום איסור הנאה ולכן האיסור הוודאי והמוחלט הוא לא בהנאה אלא בקניית מוצרים מן החי כי עצם הרכישה תומכת בשיטת גידול בעלי החיים בתעשייה, הווי אומר תומכת ומקיימת את המשכו של איסור צער בעלי החיים.

"וּלְפָנַי עוֹר לֹא תִתֵּן מְכַשֵּׁל וַיִּרְאֵת מַאֲלֵהֶיךָ" (ויקרא יט, יד)

את הפסוק הזה פירשו רבותינו שלא מדובר רק בעיוורון גופני אלא אף בעיוורון תבוני. מצווה זו כוללת שני סעיפים: איסור לתת לאדם עצה רעה ואיסור לגרום לבני אדם לעבור עבירות או לתת יד לעבירותיהם.

שורש המצווה – ידוע כי תיקון העולם ויישובו הוא להדריך בני אדם ולתת להם בכל מעשיהם עצה טובה. מצווה זו נוהגת בכל מקום ובכל זמן, בגברים ובנשים, ביהודים ובגויים. והעובר עליה והשיא את חברו לדעת עצה שאינה הוגנת לו, או סייע אותו בדבר עבירה עובר על לאו זה והוא כעובר על מצות מלך (ספר החינוך מצווה רלב).

הגמרא במסכת עבודה זרה דף ו ע"ב מנחילה כלל לאיסור ולפני עיוור והוא "בתרי עברי נהרא" שלפיו כדי לבצע את העברה צריך אדם את עזרתו של השני. הדימוי של שני עברי הנהר הוא שאדם שנמצא בצדו האחד לא יוכל לעבור את העבירה ללא סיוע של האדם מצדו השני.

כתבו הראשונים גם כשאפשר לעובר העברה לבצע את האיסור ללא עזרתו של השני הדבר אסור משום מסייע בידי עוברי עבירה מזרעו ואסור לסייע בידי עוברי עבירה בכל עניין (שבת ג תוס' ד"ה בבא; חדושי הר"ן שבת ב ד"ה בשלמא; חידושי הריטב"א בבא מציעא ה ד"ה דאי לא; הר"ן על הריף שבת א ד"ה ומקשו הכא). פסק הרמב"ם: "כל המכשיל עור בדבר, והשיאו עצה שאינה הוגנת, או שחזק ידי עוברי עבירה שהוא עור ואינו רואה דרך האמת מפני תאות לבו הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר 'ולפני עור, לא תתן מכשול'" (הלכות רוצח ושמירת נפש יב, יד).

הרמב"ם קבע כי מי שמסייע לדבר עברה או גורמה, מאחר והוא בא לאותו האדם שסמאה התאוה את ראייתו ונעשה עיוור ועוזרו בתעייתו, שניהם יחד עוברים על משום "ולפני עור לא תתן מכשול", לפי שכל אחד מהם עזר לחברו והכשיר לו את פעולת העבירה גם אם המסייע אינו מכשיר את העברה ממש:

"או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט, נענש בידי שמים כפי ערך מה שעשה בסייעו או בהוקישו את חברו. ואינו מתחייב

שום עונש מכל העונשים האמורים בתורה. אבל עובר הוא על מה שאמר ה' 'ולפני עור לא תתן מכשול' אם גרם לעבירה. או שעובר על דבר ה' אל תשת ירך עם רשע אם סייע לחוטא" (רמב"ם פרוש המשניות תרומות פרק ו').

מדברי הרמב"ם עולה כי הסיוע לעבריין נאסר בהלכה לא רק במצב שבו המסייע שותף בעשיית העבירה - שהרי אם אדם עשה מעשה עבירה ביחד עם אחרים, פשוט שהוא עושה איסור. האיסור הוא גם במצב שבו המסייע לעבריין לא עושה מעשה בידיים אלא רק גורם לעבירה בסיועו ומעודד את העבריין לעשות את העבירה. במצב זה העבריין הוא כמו עיוור כלפי העבירה, בגלל תאוותו והמסייע לו עוזר לו בתעיתו, או מכשיר לו את פעולת העבירה. במקום אחר כתב הרמב"ם:

"שלאו זה כולל גם מי שמסייע לדבר עבירה או גורמה, לפי שהוא בא לאותו האדם שסימאה התאוה את ראייתו ונעשה עור ועוזרו בתעייתו. או יכין לו סיבות עברתו ועל דרך זו אמרו על המלוה בריבית והלוה בריבית ששניהם עוברים משום 'ולפני עור לא תתן מכשול' לפי שכל אחד מהם עזר לחברו והכשיר לו השלמת העבירה. והרבה דברים מסוג זה אומרים בהם עובר משום 'ולפני עור לא תתן מכשול'" (רמב"ם ספר המצוות רצ"ט).

"אסור לקנות דבר הגזול מן הגזולן ואסור לסעודו על שינוייו כדי שיקנהו שכל העושה דברים אלו וכיוצא בהן מחזק ידי עוברי עבירה ועובר על 'ולפני עור לא תתן מכשול'" (רמב"ם הלכות גזילה ואבידה פרק ה').

"אמר ה' 'ולפני עור לא תתן מכשול', הכוונה בזה, שמי שעוורה אותו התאוה והדעות הרעות, אל תעזרהו על עורונו ותוסיף להתעותו. ולפיכך **אסור לסייע לעבריינים בעשיית העבירות, ולא לגרום למה שיביאם לכך, אלא נעשה בהיפך**" (רמב"ם פרוש המשניות שביעית פרק ה', ו').

לכולי עלמא "בתרי עברי דנהרא" האיסור הוא מהתורה. החילוק בין הראשונים הוא בשאלה האם בסיוע לדבר עבירה עובר בלפני עיוור מהתורה או במסייע לדבר עבירה מדרבנן. לפי הרמב"ם גם מסייע לדבר עבירה נכלל בלפני עיוור והוא איסור תורה.

בשו"ת 'כתב סופר' הבהיר שאיסור ולפני עיוור התלוי בתרי עברי דנהרא הוא רק כאשר העבריין יעשה את העבירה ללא טורח, אך אם יצטרך לטרוח אפילו שיכול לעשות לבדו ודאי בעל נפש יחמיר לעצמו (יורה דעה סימן פג).

הרמ"א מבאר ומחמיר באיסור גם כשיכול להעשות ללא סיוע. "יש אומרים הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתה היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו או שלא יוכלו לקנות במקום אחר אבל אם יכולים לקנות במקום אחר מותר למכור להם כל דבר. ויש מחמירין ונהגו להקל כסברא הראשונה וכל בעל נפש יחמיר לעצמו" (יו"ד קנא, א). "ואסור להאכיל למי שלא נטל ידיו משום 'לפני עור לא תתן מכשול'" (הרמ"א או"ח קסג, ב). והעיר 'במגן אברהם' (קסג, ב) אפילו במקום שלאחר יש גישה עצמאית לאותו מאכל, עדיין יש אפשרות של איסור מסייע.

מדברי הריטב"א (ב"מ ה, ב) משתמע שאיסור מסייע נאמר אפילו **קודם שעת מעשה העבירה** ולא דווקא בשעת העבירה ממש וכן בביאור הגר"א (יו"ד קנא, ח). "וגם הנצי"ב (בספרו משיב דבר סימן ל"א) נשאל בזה וכתב בשם הרב השואל לחלק כנ"ל בין מסייע בשעת עבירה למסייע לפני מעשה העבירה, וכתב שחילוק זה אמת וברור לדעת התוס' והרא"ש, וציין שכן כתב גם בשו"ת בנין ציון סימן ט"ו, אבל הוסיף שאין זה מוסכם ודעת רש"י היא **לאסור סיוע עכ"פ גם שלא בשעת עבירה [...]** וכתב שדעת הרמב"ם **כרש"י שגם לפני שעת עבירה אסור**" (שו"ת מים חיים חלק ב סימן נא).

ומעניין לעניין באותו עניין: "הנה כבר כתבתי בתשובה אודות זה [עי' לקמן סימן קכ"ג], והנני מצטרף לאזהרה והפס"ד שניתן ע"י ב"ד צדק הגר"נ קרליץ בב"ב ונחתם ע"י דיניי הב"ד ובצירוף הגאון מהר"ש וואזנער שליט"א גאב"ד זכרון מאיר ב"ב, ובצירוף הגאון מוהרי"ש אלישיב שליט"א בירושלים עיה"ק, ובצירוף הגר"ע יוסף שליט"א נשיא חכמי הספרדים, במעשה עוול שמעתיקים תקליטורים המכילים תוכנות מחשב של טקסטים שונים ומוכרים אותם במחיר נמוך, ועי"ז הם משיגים את גבולם של אלה אשר השקיעו עמל שנים וכספים רבים בתוכנות אלו, והעושה כן ומעתיק גירסה הרי הוא עבריין, וכל הקונה מהם הרי הוא מסייע בידי עוברי עבירה" (שו"ת משנה הלכות חלק יז סימן קכב).

וכאן יש לשאול, האם תהיה מותרת הרכישה כאשר מדובר במצב שבו עושי העבירות הנ"ל הם ישראלים מומרים ומחללי שבת?

בשו"ת חלקת יעקב (יורה דעה, סימן נח) נשאל מי שמלאכתו במקום שבו עושים תורנות לעבודה בשבת, האם יכול להחליף עם ישראלים שהם מחללי שבת? שכן הם יעבדו לעצמם כך שהכנסת הכסף תהיה לעצמם ולא לו, ועוד שהמומר אינו שלווחו של ישראל.

והתשובה חד משמעית וברורה: אין היתר לעבור על לפני עיוור והדבר אסור לחלוטין מפני שגם לישראל האחר אסור לעבוד בשבת ואלו הם דבריו: "פשיטא דאסור לו לעשות מלאכה בשבת, ממילא אסור לו לצוות למומר לעשות בשבילו בשבת דזה מקרי תרי עיברי דנהרי, דבאם לא יצווה לו לעשות מלאכה בשבילו בשבת אפשר לא יעשה בעצמו מלאכה בשבת אף שהוא מחלל שבת, אפשר ירצה להינפש בשבת זה או יעשה רק מלאכה מועטת הצריך לעצמו, לא כן כשיצווה לו לעשות כל היום מלאכה בשבילו זה הוי ממש בתרי עיברי דנהרי. איברא דאם הי' ני"ד רק בגדר חד עיברי דנהרי והאיסור רק משום מסייע יש מקום להתיר על פי דברי הש"ך דיו"ד סימן קנ"א ס"ק ל' דבמומר לא שייך האיסור דמסייע, והארכתי שם בתשובה בזה. אבל בני"ד עובדה דמילתא דמקרי תרי עיברי דנהרי דיש איסור דלפני עור ואסור אף למומר ואף לעכו"ם, כבפסחים כ"ב ב' מניין שלא יושיט".

ובדימוי מילתא למילתא פשוט שהדבר אסור (קניה מהתעשייה) דבאם לא נרכוש תוצרת זו מחויב המציאות שלא יעשו כן. וגם אם אחרים יקנו, על כל פנים מאחר ואנו לא נרכוש אז כמות מידת העבירות תקטן, לא כך כאשר אנו רוכשים מהם, הוי ממש בתרי עברי דנהרא.

ואם תמצי לומר שאנו לא קונים ישירות מהתעשייה אלא מהחנווני שקנה הוא מהתעשייה, כבר כתב בעל 'פתחי תשובה' בחושן משפט סימן שנו ס"ק א' ו"גם טענה הראשונה שהוא לא קנה מהגנב אלא מישראל, נמי לאו טענה היא, כיון דהוא נמי ידע שהוא מדברים שאסור להתעסק בהם לא היה לו לקנות מישראל ראשון, דלא עכברא גנב אלא חורא גנב (קדושין נ"ו ע"ב), אף על גב דהוא לא קנה מהגנב עצמו, מ"מ כיון שדברים אלו לבד איסור גניבה, יש בהם עוד איסור קניה ועבר הלוקח ראשון וקנה, על כן מיקרי הראשון עכבר והשני חורא כו".

בנושא צער בעלי חיים איכא לפנינו תרי עברי דנהרא כי לולא הרכישה עבור אותם תוצרים מן החי, בוודאי שלא יעברו המתפרנסים מהדבר על אותם איסורי תורה שהזכרנו (עמוד 19) מאחר ועוברים על איסורי תורה רק בכדי לספק לנו את הסחורה. כדרך דבר הגזול שגוזל הדבר ומוכרו, ובוודאי שעצם הרכישה מאשרת לגזלן להמשיך בסורו ושוב לגזול והדבר חוזר חלילה והא בהא תליא.

אנו יודעים היום בברור את דרכי הפעולה של התעשייה מן החי, ועבירות אלו שהזכרנו לעיל, הם אינם אגב אורחא או מקרה אלא הם עיקר וכל דרכם, ובתר רוב אזלינן. וכן לא מדובר כאשר ממילא תתבצע הפעולה האסורה, אלא רק בעבורנו אותם איסורים נעשים, והוי ממש תרי עברי דנהרא.

שומר תורה ומצוות אינו יכול להיות שותף פעיל לאיסורי תורה ולחזק את ידיהם של עוברי העבירה בממונו. כי על ידי עצם הקנייה הוא מאפשר את קיומם ואת המשכם של איסורי תורה.

"ומעשה היה בדורנו שהרב המקובל הגדול כמהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל שנסתכל בפני תלמיד חכם אחד ואמר לו נרשם בפניך עון צער בעלי חיים והיה אותו ת"ח מצטער ומפשפש בדבר עד שמצא שאשתו לא היתה נותנת מאכל לתרנגולים בבקר אלא מנחת אותן הולכות בחצר וברחוב לנקר ואז צוה עליה וזרזה לעשות להן גיבול הסובין והמים בבקר בבקר ואחרי שנתקן הדבר והרב לא ידע נסתכל בפניו אמר לו סר עונך מה היה הדבר אז הגיד לו הענין ונראה שזה ענף ממצות והלכת בדרכיו ופירשו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' וכתוב בו ית' ורחמיו על כל מעשיו" (ספר חרדים, מצוות עשה פרק ד).

אין שמחה אלא בבשר

בפרק הבא לפנינו נביא את דברי חז"ל ורבותינו על עצם השמחה באכילת הבשר. נפתח תחילה באימרה השגורה על לשון בני אדם למרות היותה שגויה והיא "אין שמחה אלא בבשר ויין". ואלו דברי המקור בתלמוד, הדן במה משמחים את האדם בחג:

"ת"ר חייב אדם לשמח בנו ובני ביתו ברגל שנאמר ושמחת בחגך, במה משמחם? ביין. רבי יהודה אומר: אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן. אנשים בראוי להם – ביין, ונשים במאי? תני רב יוסף: בבבל – בבגדי צבעוניין, בארץ ישראל – בבגדי פשתן מגוהצין.

תניא רבי יהודה בן בתירא אומר: בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלוהיך', ועכשיו שאין בית המקדש קיים, אין שמחה אלא ביין, שנאמר: ויין ישמח לבב אנוש" (תלמוד בבלי, פסחים ק"ט ע"א).

השמחה בבשר המובאת בשמו של רבי יהודה בן בתירא מתייחסת אך ורק לזמן הקרבת הקורבנות ולא לבשר תאוה, וכאשר בית המקדש אינו קיים אין שמחה אלא ביין.

"דהא בברייתא קתני דבזמן הזה אין שמחה אלא ביין ומשמע דביין סגי בלא בשר" (בית יוסף אורח חיים סימן תקכט). "ולאפוקי דבזמן שאין ביהמ"ק קיים אין שמחה אלא ביין" (לחם יהודה הלכות חגיגה פרק א).

וכן ראיתי בפירושו להגדת הפסח לגאון רבי יצחק ב"ר שלמה אלאחדב זלה"ה שכתב "והשתא דאתברר דשמחת החג הוי בזמן הזה ביין".

הרמב"ם הלכות יום טוב פרק ו הלכה יח: "והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין".

עיין בב"י (או"ח סי' תקכ"ט) שפוסק דאין חיוב לאכול בשר בזה"ז לקיים מצות שמחה שהרי איתא בגמ' דסגי בשתיית יין לחוד ולא בעי אכילת בשר ג"כ. וביאר הגרי"ד בדעת הרמב"ם דא"א לומר דמצות שמחה בזה"ז מוגבלת למעשה של אכילת בשר ושתיית יין אלא היא הוי קיום שבלב שיכול לקיימו ע"י כל מה דמשמחי (הו"ד בשיעורים לזכר אבא מרי, ח"ב עמ' קפ"ח) וכן משמע מהרמב"ם (ספהמ"צ מ"ע נ"ד; הל' לולב, ח) דיוצאין ידי מצות שמחה בכל שאר מיני דברים.

"שציונו לשמחה ברגלים והוא אמרו יתעלה 'ושמחת בחגך' [...] והחמור שבהם הוא חיוב שתיית היין דווקא, כיון שהוא מיוחד לשמחה. ולשון גמרא פסחים: 'חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל. במה משמחם? ביין'. ושם אמרו: 'תניא ר' יהודה בן בתירא אומר: בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר: 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת'. עכשיו אין שמחה אלא ביין, שנאמר: ויין ישמח לבב אנוש" (ספר המצוות לרמב"ם, מ"ע נד).

אלא שכוונת הרמב"ם לומר, שלעיתים השמחה היא ביין ולעיתים [בזמן בית המקדש] היא בבשר כשם שהסביר הרב אלפאנדרי בעל מרכבת המשנה, הלכות יום טוב פרק ו הלכה יח:

"שאיין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין - אלא ודאי שמ"ש אין שמחה אלא בבשר כלומר אין שמחה האמורה בתורה אלא בשר זבח השלמים שכן כתוב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת אבל יין נמי משמח ובזמן הזה אין שמחה אלא ביין אבל מ"מ בשר נמי משמח אבל העיקר הוא היין לזה כתב ואנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר כלומר יש זמן שאין שמחה אלא בבשר והיינו בזמן המקדש שהיה בשר זבח השלמים ואין שמחה אלא ביין בזמן הזה".

כתב בשו"ת משנה הלכות חלק ז סימן עח: "תניא ריב"ב אומר בזמן שביהמ"ק קיים אין שמחה אלא בבשר ועכשיו שאין ביהמ"ק קיים אין שמחה אלא ביין אין הכונה דבשר אינו משמח אלא דליכא חיוב לשמח בבשר אלא ביין אבל ודאי יש בזה שמחה אלא שלא חייב בבשר כיון דליכא שלמים אבל ודאי אם אוכל בשר יש בו שמחה ולכן שפיר יכול לקיים המצוה בבשר וביין אלא **דהחיוב לא הוי אלא ביין** ומדברי הגמרא כאן לכאורה יש ראייה להמג"א הל' פורים שכתב דבזה"ז ליכא חיוב לאכול בשר כלל".

ותבט עיני בשו"ת הרשב"ש סימן קעו (ב) על שאלה שנשאל בעניין זה.

"שאלה: ראובן רצה להעתיק דירתו ללכת אל עיר אחרת, וכדי לזרז עצמו נשבע שלא יקנה בשר, אפילו בערב שבת ויום טוב לא יקנה בשר עד שיעתיק דירתו, והתעכב ולא הלך כי לא מצא דרך ללכת כרצונו ונתחרט על שבועתו, אם יש לו פתח היתר לשבועתו מאחר שלא נשבע אלא שלא יקנה הוא והיו בניו קונים בשר והוא אוכל, אם היתר זה הוא היתר או לאו. מה דינו בחרטתו ובבשר שאכל עד היום הזה, ושלום תורתך יגדל.

תשובה: השבועה הזאת חלות יש לה, לפי שאפילו נשבע בפירוש שלא יאכל בשר בשבתות וימים טובים אין זה נשבע לבטל את המצוה, **שמה שאמרו אין שמחה אלא בבשר, אין הדברים אמורים אלא בבשר קדשים**, ועל כן אמרו בפרק ערבי פסחים בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר. ואף בזמן שבית המקדש קיים הנשבע שלא לאכול בשר בימים טובים שבועתו חלה ואינה לבטל את המצוה, מפני ששמחת יום טוב אינה תלויה דוקא בבשר, שהרי יום טוב ראשון שחל להיות בשבת לא היו יכולין לשמוח בבשר שלמי חגיגה".

וכתב הגאון אב"ד הרב שלמה הכהן מוילנה: "אלא עיקר הטעם הוי משום, דבבשר שלמים הוי אכילה של מצוה וקדושה, והיה בזה שמחה לגוף ולנפש, אבל בבשר חולין דליכא מצוה ליכא שמחה, אבל ביין איכא שמחה גם לנפש" (שו"ת בנין שלמה, הלכות סוכה, סימן מז).

הרב חיים דוד הלוי ז"ל: "ומכאן, שכל מה שנאמר בהלכה כמצוה באכילת בשר, כגון בשבתות וימים טובים, ברור הוא שכל זה לאותם בני אדם האוכלים בשר ואינם יודעים או אינם חוששים שאין הדבר בריא, אבל אותם הטבעונים שהגיעו להכרה שאכילת בשר אינו דבר בריא, פשוט ביותר שהם פטורים מעונג שבת ויו"ט ע"י אכילת בשר, ויענגוהו בדברים הערבים לחכם ולבריאותם" (שו"ת עשה לך רב חלק ה סימן מז).

שולחן ערוך מרן ר' יוסף קארו "ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו" (סימן רנ).

לא כל דברי הפוסקים מכוונים לרצוי בכוונה הראשונה בהכרח כי אם "למצוי" ולכוונה השנייה, הווי אומר מאחר שהאדם כבר אוכל בשר במשך ימות השבוע אז לכבוד שבת "ירבה" בכדי לכבד את השבת ולבדלה משאר ימות החול.

שכן לא כל הלכה היא מצווה או חובה הלכתית, אלא יש הלכות שהגנה בלבד ומאחר שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכול לעמוד בה, ונהיר לנו שרוב ציבור אוכל בשר אזי לכבוד שבת יעשה "הבדלה" מימות החול ולכן כתב מרן "ירבה".

מאוחר יותר, בערך כשני עשורים לאחר שנכתבה הלכה זו בשולחן ערוך, כותב רבי יוסף קארו בספרו מגיד מישרים את אשר הוכיחו המלאך:

"מה שהלכת אתמול לבקש בשר, ואבדת חצי היום ולא יכולת למצוא ואף תרנגולים שבאו לידך לא אסתייעא מלתא, הכל מאתי היה להודיעך שהבשר והיין שהם משכן היצר הרע אין לרדוף אחריהם כי בזולתם יחיה האדם. **כי הלא בזולת בשר כבדת את השבת** לכן חדל לך מהרהורין כי אם בתורת ה' כל היום" (מגיד מישרים פרשת אמור, אור ליום ז' כ"ד לניסן).

"מדברים אלו אנו למדים שמרן **כיבד את השבת בלא אכילת בשר**, והיינו דס"ל דאכילת בשר בשבת אינה חובה ואע"פ שפסק בשו"ע ס' ר"נ סעי' ב': 'ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו', ס"ל דאין זה חובה. דברי המגיד נידונו בשו"ת לב חיים לר"ח פאלג'י באזמיר תקפ"ג ח"ב סימן ק"ץ" (הרב יהודה לייב קלירס, עניני ההלכה שבספר מגיד משרים ב, יז סימן רנ).

עוד כתב במגיד: "והא רזא דבשר תאוה משום דכד ישראל שלימי לא אכלי בשרא וכדאייתא בספר הזוהר: ועל זה הצטער משה כאשר שאלו ישראל בשר ואם היה משה רבנו עליו השלום נכנס עמהם לארץ ישראל לא היו אוכלים בשר" (מגיד משרים, פרשת עקב, תורגם מארמית).

כתב רבינו יונה שהתנא לא נקט "חייב לאכול", כי אכילת בשר ויין בשבת אינה מצוה אלא רשות (מסכת ברכות יח, א).

וראיתי בשו"ת משנה הלכות חלק ג סימן לא: "שוב ראיתי בש"ך יו"ד סי' שמ"א סק"ז בד"ה אם ירצה וז"ל דכיון שהוא מתכוין למצוה אם ירצה יאכל ואם ירצה לא יאכל שאינה חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת שהרי אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייבים לעשות בשבת אבל זה רשות הוא אם ירצה יאכל בשר וישתה יין ואם לא ירצה יניח עכ"ל תר"י ומשמע לכאורה דאין מצוה כלל באכילת בשר בשבת והוי רשות וא"כ זה גם דעת המג"א וזה לכאורה דלא כמו שכתבתי לחלק בדעת המג"א בין מצוה לחיוב וי"ל ועכ"פ אפי' לדעת הש"ך הרי כתב הטעם דאוכל אם ירצה דכיון שהוא מתכוין למצוה משמע כשאוכל ומתכוין למצוה עכ"פ מקיים מצוה רק שאין חיוב עליו וא"כ אפשר לומר דזה ג"כ דעת המג"א ובזה יהי' נחה שקטה תמיהת המ"פ ושאר אחרונים ודברי המג"א על מקומו יבוא בשלום ודו"ק".

הרב חיים חזקיהו מדיני: "לעניין אכילת בשר בזה הזמן, כתב מרן החב"ב (רבי חיים בנבנישתי) בכנסת הגדולה יורה דעה סימן כ"ח, בשם הרש"ל (רבי שלמה לוריא) ז"ל דהאידינא סמכינן אדר"י ור"ן ויאכל כדי חיזוק גופו [...] ומרן חיד"א בחיים שאל סימן מ"ג באות ו והכל לפי מה שהוא אדם אם באיזה דבר יוכל לסגף עצמו לכפרת עונותיו [...] ואנן בדידן מה נענה בתריה בדור יתום כזה עונותינו רבו מלמנות וכשל כח הסבל ה' הטוב יכפר כך כ' הרב [...] שזה כמה שנים נהג בעצמו פרישות שלא לאכול בשר כלל וחלילה ללגלג עליו ואשרי חלקו [...] וכבר כתבו בשם הרב האר"י אשרי למי שאפשר לו לפרוש כל השבוע מבשר ויין [...] ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין דהיינו רשות ולא חובה שהרי אמרו עשה שבתוך חול וכו'. [...] ובראשית חכמה ד' קכ"ט ע"ב האריך שלא לאכול שום בעל חי.

מ"מ למדנו כי נכון הדבר למי שיוכל לסגף עצמו חסין קדוש יאמר לו, ועיין עוד בכרם שלמה על יו"ד סי' א' שהאריך להביא שאין חובה לאדם לאכול בשר ויין אפי' בשבת ויו"ט.

בספר שיעור קומה לרבינו הרמ"ק [...] בעניין הגלגול בנפש בהמה טהורה וכו' שם, ובעל נפש יתרחק מבשרה שאפשר שע"י בשרה יתרכב בו הרשע ההוא ופעמים שהיא מלפתו עד המות [...] ולפי זה אין לאכול בשר כי אם למי שנגלה אליו סוד ה' ממי שאין בה מגולגל מחמת עון וזהו הזהרת הרב הארי" (שדי חמד חלק ראשון אסיפת דינים מערכת אכילה).

כתב האלשיך הקדוש: "אך הביטה וראה כי אשר חשבת למשפט לתת שלמות לבעל חי, טעית בחשבונך [...] ושמא תאמר מה לה עוד שלמות מאשר אוכל אותה ואעלנה למדרגת אדם, לא כן הוא. כי הלא אינך אוכל רק הבשר, אך הדם הוא הנפש אדרבה אני מצווה לך רק חזק לבלתי אכול הדם, שתתחזק להיות זריז שלא לאכול עד תצא נפשה וכיוצא למה שהדם הוא הנפש" (אלשיך דברים יב).

רבי חיים ויטאל: "הזהרני במאד מאד, שלא אשחוט כלל ועיקר, ולא עוד שלא שהזהרני ג"כ, שלא להמית שום בריה, אפילו כינים ופרעושים כלל ועיקר; גם מורי ז"ל, לא היה הורג פרעושים וכינים, ושום רמש חי כלל ועיקר" (שער הגלגולים הקדמה ל"ח).

הרב יצחק הבנשטרייט: "ידוע תדע כי בענין אכילת בשר, יש דעה שע"י אכילת הבשר נתעלה החי למדרגת המדבר ויש בזה תיקון נפש הבע"ח [...] כי מר אמר חדא ומר אמר חדא, והם שאמרו להיפך [...] לא החזיקו בשיטה הזאת שיש מעלה ותיקון לנפש החי ע"י שאדם אוכל בשרם, וע"כ שפיר חשו לשפיכת דמי הבע"ח, ואצלם אין שום חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ, ואיסור אכילת בשר לכל נאמר, וע"כ הירא ורך הלבב אל יחזיק בשיטה הראשונה ואל יאמר תלמיד חכם אני, רק יזול לחומרא ויחזיק בשיטה השני' הפשוטה ולא ישפך דמים מספק, כי שפיכת דמים לאו מילתא זוטרתא היא.

ואפילו הרוצה להחזיק בשיטה הראשונה, שיש באכילת הבשר תיקון לנפש החי וע"כ רק לעם הארץ הוא דאסור ולא לתלמיד חכם, לא ילמוד עוד מזה היתר לעצמו לאכול בשר, ומכ"ש שאל יחשוב זאת למצוה שעושה טובה לבע"ח וגמילת חסד עוד הוא עושה בזה, חלילה לחשוב כך ולא יחזיק עצמו האדם לתלמיד חכם אצל אכילת בשר כי אם לעם הארץ, ואפילו הוא תלמיד חכם לא ידמה עצמו להחכמים הקודמים שאכלו בשר, כמאמר ר' זירא (שבת קי"ב) אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים, ואם הראשונים חכמי התלמוד אמרוהו כך על עצמם, אנו מה נענה אבתריל, ולא די לנו להיות כחגבים בעינינו לגבי אותן הענקים, אלא אנו צריכין עוד להוסיף ולומר שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים, וכמו שאמרו החכמים (ברכות מ"ז) איזהו עם הארץ אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ, הרי לך בפירוש שאפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ, היינו שאפילו למד ספרא ספרי וכולא תלמודא עם הארץ הוא מפני שלא שימש תלמידי חכמים לא למד אצלם טעמי וסודות התורה והתלמוד, ועוד אמרו (סוטה מ"ט) מיום שחרב בית המדתנו שרו חכימא למיהוי כספריא וספריא כחזניא וחזניא כתלמידיא ותלמידיא כעמא דארעא, א"כ מאחר שבהדיא איתמר שגם חכמים הראשונים שהיו אחר החורבן נחשבים כעמא דארעא אנו מה נענה אבתריל, וע"כ לא יחזיק האדם את עצמו לתלמיד חכם, כי דינו כעם הארץ, וממילא אסור לו לאכול בשר.

ואצטד פסיעה הלאה ואומר שאי אפשר בשום אופן להחזיק בשיטה הראשונה, היינו שיש תיקון לנפש החי ע"י אכילת בשרו, וזאת יש להוכיח מגמרא מפורשת (בבא מציעא פ"ה) ההוא עגלא דהו קא ממטו לי' לשחיטה, אזל תליא לרישא בכנפי' דרבי וקא בכי, א"ל זיל כי לכך נוצרת, אמרו בשמים הואיל ולא קא מרחם ליתו עליו יסורין, וכו' ואם תרצה לומר

כשיטה הראשונה שיש תיקון להבהמה ע"י ששוחטין ואוכלין אותה, א"כ מדוע נענש רבי ביסורין, הא בדין קעביד שלא ה' מרחם על העגל ואמר 'לך כי לכך נוצרת' כי באמת נוצר לכך לפי שיטה הראשונה, ואדרבה עוד עשה טובה להעגל בזה שדחפו לשחיטה כי עי"ז יבוא למדרגה גבוה ממדרגתו, וא"כ מדוע נענש עוד רבי עבור הגמילת חסד שעשה להעגל, האם מגיע חלילה עונש עבור מצוה, אלא ע"כ מוכח מכאן שרבי לא כדין עביד במה שדוחף העגל לשחיטה, וע"כ צ"ל שלא לכך נוצר, ובהמה לאו לשחיטה עומדת, כי אם בהמה לרדיא קיימא, ומפני שרבי הוא בעל השיטה הזוהו שיש להח' תיקון ע"י ביאת בשרם למיעי המדבר, כי ע"כ אמר עם הארץ אסור לאכול בשר, יען שאין יתרון לו על החי כנ"ל, אבל לתלמיד חכם שרי, וע"כ הראהו לו מן השמים שלא כותי', ולא נתרפא רבי עד שחזר מזה כמבואר בגמרא (שם) וע"י מעשה הלכו היסורין ממנו, יומא חד הוה קא כנשא אמת' דרבי ביתא הוה שדיא בני כרכושא וקא כנשא להו, אמר לה רבי שבקינהו, כתוב 'ורחמיו על כל מעשיו', אמרו בשמים הואיל שהוא מרחם על הבריות נרחם גם עליו, כי כלל גדול הוא (שבת קנ"א) כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים, ובמדה שאדם מודד מודדין לו.

וכיהודא ועוד לקרא, אביא גם סברא דנפשי, לסתור את השיטה הראשונה שאומרת שיש תיקון לנפש החי' ע"י ביאתו לגוף המדבר, דיש להקשות א"כ מה יעשו אותן בעלי החיים שאסורין לאכילה, כגון הטמאים, הדורסים, השקצים, והרמשים האם אינם צריכין לתיקון כמו הטהורים ממפריסי פרסה וממעלי גרה ומדוע יצאו אלו מן הכלל, וגם הטהורים גופא אם המצא תמצא טרפה אסורין לאכילה, א"כ מי יתקן אותם, האם בהמה שנמצא בה טרפה כגון ניקב הושט וכו', אינה צריכה עוד לתיקון? וע"כ זאת אומרת שהשיטה הראשונה אינה מחוורה ושומר נפשו ירחק ממנה, ויזול לחומר" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

יחסה של התורה לאכילת בשר

מספר בראשית אנו למדים שלכתחילה נאסרה אכילת הבשר לאדם: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לְכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לְכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ; וַיְהִי כֵן" (בראשית א, כט-ל).

רש"י: "ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב, יאכלו יחד כולם".

רמב"ן: "אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו. והוא פשוטו של מקרא. והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם, נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא)".

אבודרהם: "בעלי חיים והיוצא מהן אין לומר בהם בורא (בברכתם, כגון בורא פרי האדמה) שעיקר בריאתם לא לכך הייתה, וראיה לדבר אדם הראשון שלא הותר לו בשר באכילה [...] שכל אלו אינם תיקון הבריאה אלא השחתת והפסדת הבריאה אין לומר בהם בורא, ולפיכך תיקנו לומר נהיה ולא תקנו לומר היה והמשכיל יבין" (אבודרהם, הלכות ברכות, ז).

רבי יוסף אלבו: "מלבד מה שיש בהריגת בעלי חיים אכזריות חמה, ושטף אף, ולימוד תכונה רעה אל האדם לשפוך דם חינם, עוד יוליד אכילת בשר קצת בעלי חיים עובי ועכירות ואטימות בנפש [...] ובעבור זה, אף על פי שבשר קצת הבעלי חיים מזון טוב ונאות אל האדם, רצה השם להסיר ממנו הטוב המועט הזה שיש באכילת הבשר, בעבור הרע וההיזק המרובה שאפשר שימשך מזה אליו ולכן אסר אכילת בעלי חיים לאדם" (ספר העיקרים ג, טו).

הרב אברבנאל: "ולכן בתחלת הבריאה שלא היו בני אדם אוכלים כי אם מהצמחים ושותים מים היו חייהם ארוכים יותר וכאשר בא נח והותר לו אכילת הבשר והוא הוסיף שתיית היין קצרו ימי חייהם עד הגבול אשר אנחנו בו היום הזה" (ספר מעייני הישועה מעיני ה תמר ג).

"שהיה זה לפי שאדם היה בגן עדן מקום העצים והפירות היותר נבחרים שאפשר, כמו שאמר 'ויצמח ה' אלוקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל', ונאמר לו 'מכל עץ הגן אכול תאכל'. אבל נח ובניו כשיצאו מן התיבה לא היה להם לאכול לא עשב הארץ ולא עץ פרי. ואם היו מייחלים לאכול עד שיזרעו שדות ויטעו כרמים ימותו ברעב, התיר להם אכילת הבשר והותרה השאלה" (הרב אברבנאל בפירושו לבראשית ט, א).

"והיותר נכון אצלי בדרוש הזה הוא **שנאסר הבשר לאדם מפני שלמותו, ושהותר לנח ובניו מפני רשעת טבעם** וביאור זה הוא כי הזנת האדם בצמחים היא טובה ונאותה מאוד [...] אמנם מזון הבשר הוא בהפך כל זה כי הוא מוליד דם רותח אדומיים, נוטה ומוכן לאכזריות וחמה והתגברות בזדון, והוא מוכן להתעפש ומביא מהרה אל המות, מלבד מה שאמרו בהריגת בעלי חיים למוד האכזריות ושפיכות דם חינם.

וברצות ה' לישר דרכי אדם הראשון להדריכו במעגלי צדק והגעתו לשלמותו ציוה עליו שיתפרנס מהצמחים היותר שלמים אשר יש בהם פרי עץ זרע זרע ולא שיאכל בשר [...] וכאשר החל האדם לרוב והרעו מאבותם והשחית כל בשר את דרכו, אע"פ שהיה ניזון מן הצמחים ולא מן הבשר, עד שנתחייבו כליה בימי דור המבול, ראה ה' יתברך שלא הייתה ההנהגה הטובה אשר נתן לאדם מועילה בהם כפי תכונתם, ולכן התיר הבשר לנח ולזרעו.

כאומר: אכלו מה שתצו בן מן הצמחים בן מן הבשר, 'כירק עשב נתתי לכם את כל', לפי שכבר אין תקנה ברוע תכונתכם שתתוקן ע"י ההנהגה כי אם ע"י עונש". עד כאן לשון הרב (הרב אברבנאל בפירושו לדברים יד).

"וְאָךְ אֶת דְּמַמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֶדְרֹשׁ" (בראשית ט, ה)

"כשנתן הקדוש ברוך הוא רשות לנח ולבניו לאכול בשר אמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מפני שחשש שמפאת האכזריות והזדון אשר יתילד בהם מאכילת הבשר יהרגו איש לאחיו [...] ובעבור זה ייעד הנביא שבימות המשיח האריה כבקר יאכל תבן" (הרב אברבנאל בפירושו לישעיהו יא).

המלבי"ם: "ומבואר שבעת הבריאה לא נתן לחיות הטורפות רשות לטרוף בע"ח ולאכלו [...] וע"כ לעתיד שיתוקן העולם אריה כבקר יאכל תבן, וכן לא הותר לאדם לאכול בשר, שכ"ז נעשה אחר החטא נשתלה תאוה לחיות הטורפות אל הבשר והאדם מכללם וכבר בארו החוקרים שהאדם משורש יצירתו לא נברא לחיות מן הבשר, שכן נראה מבריאת השנים והמלתעות שלו, והחיות הנוחות בטבעם הם החיים מן הצמחים, וכן עמים רבים בהודו החיים מן הפירות נוחים בטבעם יותר" (המלבי"ם על בראשית א, טט). "מפני שנכרת כל עץ וצמח השדה וכל אוכל, ע"ז התיר להם לאכול בשר שלא יהרגו האחים זה את זה" (המלבי"ם על בראשית ט, א).

"כי ההכרחי הוא הלחם אשר הרעב אליו והמים אשר אליו הצמא כמו שנזכר אבל היין והבשר אינם ראויים לחולים וגם לבריאים אינם הכרחים. הלא תראה כונת התורה שכל ספוריה בלא ספק הם לצורך ומכלל ספוריה שכל הדורות שהיו לפני המבול שהיו חיהם ארוכים האורך הגדול שספרה התורה לא ניתן להם בשר ויין ואחר המבול ניתן להם היין והבשר על דרך הנסיון ולא על דרך טבע" (מלמד התלמידים, בשלח, ד"ה זה הדרך).

הרב יצחק הבנשטרייט: "ידוע תדע, כי מלבד שאין האדם מתאים לאכילת בשר מצד המסורה והמוסר, מצד הדת והדעת, גם מהטבע אינו מתאים האדם לבשר, ואברי גוף האדם כולם יעידו ויגידו כי הוא נברא לחיות רק מטל השמים ומשמני הארץ, מתבואות וצמחי הארץ ומפירות האילן, וכל אברי האדם ועצמותיו תאמרנה שאינו מבע"ח אוכלי בשר, כי בעלי החיים נחלקו לשתי מפלגות, מפלגה אחת היא בעלי אוכלי צמחים, והשנית היא בעלי אוכלי בשר, ומפני שיש ביניהם הבדל במאכלם ע"כ גם בנין גופם ואבריהם

משונים זו מזו, אשר אביר הטבע בנה לכל אחד נוכל ג"כ להכיר שהוא לא נברא לאכילת בשר, כי בעת שאנו רואים שור כשב עז תרנגולת וכדומה בעודם בחיים, לא נתעורר אצלנו שום תאוה וחשק לאכלם, וכן בשר חי אינו קורא אצלנו שום חשק ותיאבון, אדרבא מיאוס וגועל הוא אפילו להביט עליו, אך ורק אז יכולין לאכול בשר באם הוא צלי ומבושל ומורקח בירקות שונות עד שאפס ונפק ריחו, ורק ריח הירקות והבשמים נודף מהבשר, ואז יכול לתאו תאוה לבשר בעת שינה ריחו מראיתו וטעמו, בעת שאי אפשר להכירו שהוא **חתיכת בר מינו**, אבל לא כן הוא נטיתו הטבעית של האדם לגבי ירקי הגן ופירות האילן וכדומה, הם רומזים וכרוזים לחושנו ורגשותנו וקוראים אלנו בקריאה של חיבה, 'נחמד למראה וטוב למאכל' וכי תאוה הוא לעינים, וכה"א (ישעי' כ"ח) 'בעודו בכפו יבלענו', ופוק חזי איך גדולה היא תשוקת האדם לפירות שהוצרכו להזהיר את האדם שאל יפסיק עי"ז ממשנתו, שאמר ר' יעקב (אבות פ"ג) המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה הרי זה מתחייב בנפשו וכן מתעורר בקרבנו תיאבון גדול לטעום מהפירות ולאכלם חי כמו שנבראו, האם אין זאת הוכחה מספקת שהם הן המזונות הטבעיים להאדם?

ומפני שאכילת הבשר הוא כנגד טבע האדם, ע"כ אכילת הבשר מזיק ומקצר שנותיו, כי מובן מאליו שאם הוא מתנהג כנגד הטבע אי אפשר שהטבע ישא לו פנים וישלים עתו, הטבע אינה סובלת את המתגרים בה, הוא עושה את שלו והיא את שלה ומלחמה שתיקה אך כבידה נלחם בקרבם עד שתתמלא המדה, ואז תקיא אותו הטבע, כמאמר תדב"א מעיד עלי שמים וארץ, שלא נתקבצו בני אדם למיתה ואין כל בר' יורד לידי צער אלא מתוך זוללות ותענוגים, ואם יזמן אדם אחד מני אלף שאוכל בשר ובריא הוא ומאריך ימים, הוא ממש שלא כדרך הטבע, ומי יודע אם ימצא איש כזה אף אחד מני אלף, וע"כ רוב חכמי הרפואה רובם ככולם מוכיחים בספריהם כי כל החולאים אינם באים אלא מאכילת בשר, יען שקלקל את טבעו ואינו יכול להתאים עוד להטבע שיוכל לשבת עמה יחדיו, ולכן כל סמי הרפואה נעשות מצמחים שונים כדי לקרב אותו על ידי זה שוב עמה יחדיו, שוב

לטבעו הראשונה וכעין מאמר ר"י (ברכות מ') הרגיל בעדשים מונע אסכרה מתוך ביתו, בחרדל מונע חלאים מתוך ביתו, וכן אמרו (שם מ"ד) כרשינן יפה לבני מעיים, וכאשר שמענו כן ראינו אם יאכל האדם כל מה שירצה לא ירגיש בבטנו כאב של קישוי העיכול, אבל אחר אכילת בשר ירגיש את קישוי העיכול, מפני שהאדם אבריו וטבעו לא נבראו לאכילת בשר רק לצמחים כנ"ל" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

הגרי"ד סולובייצ'יק: "יש אי רצון ברור כמעט היעדר רצון מצד התורה להעניק לאדם את הפריבילגיה לצרוך בשר, התורה מסתכלת על האדם כאוכל בע"ח באי אמון.

יש נטיות צמחוניות החלטיות בתנ"ך. זה נשמע במבט ראשון קצת אבסורדי, אף על פי כן אם נתעלם מדעות קונבנציונליות וננסה לחדור לתשתית של הפילוסופיה ההלכתית נגלה רעיונות כאלו.

באופן פרדוקסלי האדם גבר על עצמו, יצר דרישה חדשה, אשר על פי זכות לא שייך לו, על חיים אשר שווים לשלון, על בשר אשר לא שונה משלון, והוא הצליח. ה', לכאורה, ויתר והתפשר עם האדם.

האם התורה שמחה על השינוי הזה בבראשית ט' כשהתירה את אכילת הבשר? איכשהו באופן אינטואיטיבי מרגישים תו שתיקה טרגית שמתפשט בפרק כולו. התורה נאלצה להודות בתבוסה לטבע האנושי שהושחת ע"י האדם עצמו ומכורח המציאות מאשרת את השינוי הרדיקלי בו.

לקיחת חיים הפכה לטבעית לאדם. מיידית התורה התחילה להסדיר (רגולציה) את "הרצח" של חיים אחרים, להגביל את הפרקטיקה ע"י סיבוך התהליך (ע"י הלכות שחיטה וחוקי כשרות).

חז"ל ניסחו את המגמה הזאת בפתגם הידוע הבא: לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כי מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות (קדושין כ"ב) (תרגום לעברית מספרו The emergence of ethical man - man as carnivorous being).

ספר ויקרא איסור השחיטה מחוץ למשכן: "אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז בַּמִּחְנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמִּחְנֶה; וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֵבִיאוּ לְהַקְרִיב קֶרֶבן לַה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יִחְשָׁב לְאִישׁ הַהוּא דָּם שְׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקִּרְב עַמּוֹ" (ויקרא יז, ג-ד).

הותרה אכילת הבהמה רק בזמן הקרבת הקורבן במשכן. אם שחט שלא לצורך הקורבן ולא הביאו להקריב קורבן לה' במשכן: "דָּם יִחְשָׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָּם שְׁפָךְ", ומתחייב כרת.

כפי הנראה מפסוקי התורה זה פשט גמור אך יש בזה מחלוקת בין רבי ישמעאל ורבי עקיבא, ועל פי פשוטו של פסוק כתב הרמב"ן כרבי ישמעאל שאיסור כרת היה לשחוט בהמה לאכילה שלא לצורך קורבן במשכן. לא הותר לישראל בשר תאוה לפני כניסתם לארץ. כך פירשו הרמב"ן, הגר"א, ספורנו, אור החיים ועוד.

ספר במדבר פרק יא: "וְהָאֶסְפָּסָף אֲשֶׁר בְּקֶרְבוֹ הַתְּאוּוֹ תֵּאָוֶה וַיֵּשְׁבוּ וַיִּכְפּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשָׂר׃

לא יום אֶחָד תֵּאָכְלוּ וְלֹא יוֹמַיִם וְלֹא תִמְשָׁה יָמַיִם וְלֹא עֲשֶׂרֶה יָמַיִם וְלֹא עֲשָׂרִים יוֹם. עַד הַדָּשׁ יָמַיִם עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְכָם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן פִּי מֵאֶסְתֶּם אֵת ה' אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּכֶם.

הַבְּשָׂר עוֹדְנוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם טָרֵם יִכְרַת וְאִף ה' חָרָה בָּעַם וַיָּדָה' בָּעַם מִפֶּה רַבָּה מְאֹד. וַיִּקְרָא אֵת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קְבֵרוֹת הַתְּאוּוֹה".

ופירש הרב דוד בן יוסף קמחי: "וינסו אל בלבבם. במחשבתם היה, כי לנסות שאלו הבשר, כי המן היה מאכל טוב וערב ולא היו צריכים הבשר, אלא חשבו לנסותו, אבל לא אמרו כן בפיהם, אלא אמרו צורך היה להם הבשר, וביזו את המן ואמרו (במדבר יא, ו) נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו, ואמרו (שם כא, ה) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. לשאל אוכל לנפשם, לתאוותם, כמו שאמר (שם יא, ד) התאוו תאוה. ואמר לנפשם, כי הנפש בעלת התאוה, כמו שאמר (דברים יב, כ) כי תאוה נפשך לאכול בשר" (רד"ק, תהלים עח, יח).

הרב אברבנאל בפירושו להורדת המן במדבר: "אמר הקב"ה למשה: הנה עניין הבשר אינו מזון הכרחי והוא **שאלת זוללות ומלוי מעיים ותאווה גוברת**, גם שהבשר מוליד באדם דם זדוני ואכזרי ומפני זה תמצא שהחיות והעופות הטורפות אוכלות הבשר הם אכזריות ורעות. אבל הצאן והבקר תרנגולים תורים ובני יונה שמתפרנסים מעשב השדה אין בהם אכזריות ולא רשע ולכן יעד הנביא שבזמן הגאולה העתידה אריה כבקר יאכל תבן. וביאר הסיבה בזה באמרו לא ירעו ולא ישחיתו וגו'. הנה מפני זה לא אמר הקב"ה למשה שיתן לישראל בשר, כי אם לחם, שהוא מזון נאות והכרחי למזג האדם וזה הוא 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים'" (שמות, טז).

שפתי חכמים: "דאם לא כן התקדשו למה לי, היה לו לומר ואל העם תאמר למחר תאכלו בשר. ועוד מה הזמנה צריכה לאכילה, אלא לפורענות הכתובה בסוף, הבאה עליהם, על ידי אכילת הבשר" (במדבר פרק יא).

המלבי"ם: "זכרנו, אמרו הגם שמצד הנאת החיך אין אנו צריכים אל הבשר והדגים, כי בעת שנרצה לטעום טעם דגים נזכר את הדגה שאכלנו במצרים והטעם שהרגשנו בו אז נרגיש בו גם עתה, אך הלא זה רק **להשקיט תאות הערב לענין התועלת שיושג מאכילת הבשר לבריאות הגוף** בצד זה מה שזכרנו בעת אכילת המן את הדגה אשר נאכל במצרים לטעום טעם דג גם עתה הוא חנם וללא הועיל ודומה באמת כאילו זכרנו את הקשואים ואת האבטיחים שאז בודאי לא יטעמו גם טעם בשר בחכם, כן אם זוכרים טעם דג ובשר הגם שיטעמו טעמו במן הוא לחנם כי לא בא בשר אל מעיהם רק מן לבד" (במדבר פרק יא).

"לפי שהקפיד ה' על המתאווים תאווה לאכול בשר במדבר (במדבר י"א) וקברו המתאווים מעתה עומד תאות הבשר באיסור, לזה אמר כי ירחיב וגו' ואמרת וגו' פירוש הגם שתאמר בפירוש שאתה רוצה לאכול בשר וזה דמיון מאמר המתאווים שאמרו מי יאכילנו בשר, גם אמר כי תאווה נפשך דמיון האמור במתאווים שאמר הכתוב התאוו תאווה, אף על פי כן מתיר הכתוב להם ואמר בכל אות נפשך תאכל בשר" (אור החיים דברים פרק יב).

וְאָמַרְתָּ אֲכֹלָה בְּשָׂרָה

"כִּי יִרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלֶךָ כַּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ וְאָמַרְתָּ אֲכֹלָה בְּשָׂרָה כִּי תֵאָנֶה נִפְשָׁה לְאָכֹל בְּשָׂרָה בְּכֹל אֹת נִפְשָׁה תֹאכַל בְּשָׂרָה:

כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶה אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָה וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעְרֶיךָ בְּכֹל אֹת נִפְשָׁה: אִךְ כַּאֲשֶׁר יֹאכַל אֶת הַצֵּבִי וְאֶת הָאֵזֶל כֵּן תֹאכְלֶנּוּ" (דברים יב, כ-כב)

בפסוקים אלו מבואר שמרגע כניסתנו לארץ הותר הבשר לאכילה, אך ההיתר המוזכר בפסוקים אלו מופיע בלשון גנאי של תאוה, על טיבו ומהותו של היתר זה נביא את דברי רבותינו:

חולין פד, א: "למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה הזאת (אשר יצוד) ת"ר (דברים יב, כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון (בהתגברות התאוה) יכול יקח אדם בשר מן השוק ויאכל – ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך, הא אין אדם אוכל בשר עד שיהיו לו בקר וצאן. יכול יזבח כל צאנו וכל בקרו – ת"ל מבקרך, ולא כל בקרך ולא כל צאנך".

רש"י על חולין פד, א: "מבקרך - אם יש לו בעדרו יקח ואם לאו לא יקנה בשוק".

בעל הטורים: "תאכל בשר. וסמך ליה כי ירחק לומר שיתרחק אדם מלאכול בשר כדאיתא בפרק כיסוי הדם (חולין פד א) (דברים יב, כ).

שפתי כהן על התורה: "למדה תורה שלא יאכל בשר אלא אחר הרחבה ואחר אמירה, זהו 'ואמרת אוכלה בשר' ואחר תאוה זהו 'כי תאוה נפשך'. ועם כל זה לא התיר לו אכילת הבשר עד שגברה עליו התאוה ביותר, זהו 'בכל אות נפשך תאכל בשר'. לא טוב אתה מאדם הראשון שלא אכל בשר כל ימיו" (שפתי כהן על התורה פרשת ראה).

רבינו בחיי: "הנפש הבהמית היא הנפש המתאוה המאכל והמשתה והמשגל והשינה והכעס, בה ישתתף האדם עם הבהמות והחיות וכל בעלי נפש התנועה ומשכנה בכבד, והיא הנקראת נפש ורוח, כענין שכתוב: (דברים יב, כ) '**כי תאוה נפשך לאכול בשר**', וכתיב: (קהלת ז, ט) 'אל תבהל ברוחך לכעוס'" (רבינו בחיי, בראשית ב, ז).

הרב אברהם אבן עזרא: "והנה הם שני כחות. ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש, כי הנשמה היא החכמה, ומושבה במוח הראש [...] והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. וככה כתוב **כי תאוה נפשך**" (אבן עזרא על שמות כג, כה).

ר' יעקב ב"ר הננאל סקילי (מתלמידי הרשב"א): "הלא תראה כמה הזהירה התורה על התאוה שצריך להתרחק ממנה ולא יפנה אליה אלא לצורך גדול כדכתיב (דברים יב כ) כי תאוה נפשך לאכל בשר, כלומר כשתרצה לאכול בשר אל תאכל אותו בכל עת אלא בהזמנה הזאת דכתיב כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך וגו', כלומר אחר כיבוש הארץ ויגיעה רבה ותאוה יתירה, וכשתאכל לא תאכל אלא מעט **ובמצוי לך כדכתיב מבקרך ומצאנך**, חלק מהם ולא כל בקרך ולא כל צאנך אלא מן השוה, **וכל זה כדי להתרחק מן התאוה הממיתה**. צא ולמד מבן סורר ומורה מפני שאכל בשר ושתה יין יותר מעט מן הראוי אמרה תורה יסקל" (תורת המנחה פרשת נשא דרשה נה, ד"ה הלא תראה).

"ואמר כי הרוח הנשברה, שהם ערב רב, נתאוו לזבחי אלקים ר"ל לאכול בשר דכתיב (דברים יב) **כי תאוה נפשך לאכל בשר**, וכמו שנאמר הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם, וה"ד והאספסוף אשר בקרב התאוו תאוה, וגם בזה תאריך" (תורת המנחה פרשת בעלפוחך דרשה נו, ד"ה ד"א זבחי).

"ויש עבירה נגמרת במפעל הפה והיא המאכלות האסורות, והגורם לזה הוא התאווה, כי בהתגברות התאווה יתאווה למאכלות אסורות וכשיבוא ספק איסור לידו מתאווה למאכל יקל בדבר להתיר, אם כן יש לאדם להתרחק מן התאווה. **והתבונן במה שהזהירה תורה ואמרה באוכל בשר** (דברים יב כ) כי תאווה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר, ובמה שהענישה למי שלא הגיע לעונשין על רב האכילה כבן סורר ומורה, ובמה שאמר שלמה בחכמתו (משלי כא כה) תאות עצל תמיתנו. וכשיתבונן אדם בצורך האכילה ומה הוא תכליתה ידע שאינה כי אם להשלים חסרון התכת החום הטבעי, והשאר היא מותרות והשחתה והפסד הכיס והגוף והנפש, ואם כן יש לאדם להתרחק ולהנזר מתאוות העולם ואז תתקיים בו תכלית התשובה וימנע מאכילות האסורות" (תורת המנחה לראש השנה דרשה עז, ד"ה ויש עבירה).

הנצי"ב מוולוז'ין: "ואמרת אוכלה בשר וגו' וזבחת מבקרך וגו', שאינו אלא לאו הבא מכלל עשה שלא לאכול בלי שחיטה" (העמק דבר, דברים יז, יד).

האדמו"ר רבי מנחם מנדל מקוצק: "אמאי אינו רשאי לאכול בשר מר"ח מנחם אב עד תשעה באב, **הלא כל השנה אינו רשאי לאכול בשר**" (אמת ואמונה אות שלו).

רבי שלמה קלוגר זצ"ל: "לא היה ראוי להם בשר תאווה, רק מכוח אין ברירה, מכוח גודל תאותם, דכלאו הכי יהיו נמנעין מבשר לגמרי, כיון דקרבות רחוק מהם, אם כן לא יוכלו לגבור על תאוותם, לכך מרוב התאווה התירו, **כמו שהתיר יפת תואר**. וזהו שאמר 'כי ירחיב ה' אלוהיך את גבולך כאשר דיבר לך ואמרת אוכלה בשר', ודאי היה ראוי לאסרו, רק 'כי תאווה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך', כלומר מחמת גודל התאווה, באין ברירה, לכך 'תאכל בשר'" (קהלת יעקב, אלול, דרוש כ, עמ' קצג).

המהר"ל מפראג: "כי לשון 'תאווה' בא על תאווה חמרית לגמרי, כמו "והאספסוף אשר בקרבו התאוּו תאווה" (במדבר יא, ד), "כי תאווה נפשך לאכל בשר" (דברים יב, כ), "כי תאווה הוא לעינים" (בראשית ג, ו). ולעולם לא תמצא התאווה רק בענין זה" (תפארת ישראל פרק מה).

הרב שלמה אפרים מלונטשיץ (בעל הכלי יקר): "וזה יביאך לידי הסרת מסוה הבושה מעל פניך עד שתאמר בפה מלא אוכלה בשר ודומה זה קצת לפריקת עול מלכות שמים.

[...] ע"כ כל היום תתאוה תאווה גם בוש לא תבוש מלומר אוכלה בשר, הנני מתיר לך הדבר וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתך לא בכל עת כי אם לפרקים **בעת התגברות התאווה** וז"ש 'אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו'. וכמו שנאמר 'כי יצוד ציד חיה או עוף' (ויקרא יח, יג).

ואמרו חז"ל (חולין פד, א) למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר כי אם בהזמנה הזאת. ביאור הדבר הוא, שאם ירגיל האדם את עצמו לאכול מן הבהמות המצוין אתו בבית שור או כשב או עז אז כל היום יתאוה תאווה וירגיל עצמו באכילתו דבר יום ביומו, אבל אם לא יאכל עד אשר יצוד ביערות ובמדברות ציד חיה או עוף שיש לו סכנה וטורח גדול לצודם אז תשקוט תאוותו כי אין האכילה שוה בגודל הצער והטורח [...] לכך נאמר 'אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו'.

ר"ל אך בתנאי זה שלא יהיה מורגל בו ויאכלו כאשר יאכל את הצבי ואת האיל שמסתמא אינו מורגל בהם כי חיות הנה והם מחוסרי צידה ומחמת הטורח הוא ממעט באכילתם כך יאכל אפילו סתם בשר" (כלי יקר, דברים יב, כ).

"וצודה לי צידה. מה ראה יצחק על ככה לבקש דבר הניצוד וכי לא היה לו בעדרו גדי עזים שטעמו כטעם הצבי עד שהוצרך לשלוח את בנו במקום גדודי חיות. והקרוב אלי לומר בזה שהוא על דרך שאמרו חז"ל (חולין פד א) אשר יצוד ציד חיה או עוף, לימדך תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר כי אם בהזמנה זאת, וטעמו של דבר **שלא יהא האדם מורגל באכילת בשר** כמו שנאמר (דברים יב כ) בכל אות נפשך תאכל בשר, אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו, ורצה בזה שתאכל סתם בשר באקראי לא אכילת קבע כמו הצבי והאיל שאין נמצאים בבית כי חיות הנה ועיקר מדורם אינם עם האדם כי אם במדברות ויערות, על כן אין אוכלים מהם כי אם מעט כי לאו בכל יומא מתרחיש ניסא להינצל מגדודי חיות בשעת הצידה על כן מסתמא אין האדם אוכל מהם כי אם לפרקים כך לא תרגיל את עצמך לאכול סתם בשר, לפי שהוא מוליד אכזריות ותכונות רעות בגוף האדם כי כל העופות הדורסים אוכלים בשר, וכן האריה דורס ואוכל, לכך נאמר לעתיד (ישעיה יא ז) ואריה כבקר יאכל תבן, כי יהיה שלום בעולם בין כל הבעלי חיים. על כן אמר יצחק וצודה לי צידה, **כי לא רצה לאכול בשר כי אם בהזמנה זו**" (כלי יקר, בראשית כז, ג).

הרב יצחק הבנשטרייט: "כי הרגל נעשה טבע, וע"כ ה" קשה אח"כ להפרידם או להרחיקם מאכילת הבר מינן וכיון שראה הש"י שלא יועיל להם איסורו ע"כ התיר להם, ולא דיברה תורה אלא כנגד בעלי תאוה כמפורש התורה, 'כי ירחיב ד' אלהיך את גבולך וגו' ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר' ואתה תחזה שלא דברה תורה אלא כנגד בעלי תאוה שאם לא יתירם הכתוב יאכלו באיסור, כענין שהותרה יפת תואר במלחמה, שלא דברה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה יתירנה יקחנה באיסור, וע"כ דברו חכמז"ל בגנות השוחט ואמרו (קידושין דף כ"ב) שאפילו הכשר שבטבחים שותפו של עמלק.

כי מגלגלין חוב ע"י חייב. וע"כ פסקינן (רמ"א ביו"ד סימן כ"ח) **שאינ מברכין שהחיינו על השחיטה מפני שמזיק לבריות**, וכתב 'בוצע בירך ניאץ ד' ומההיתר גופא של אכילת בשר אתה לומד האיסור, כי מכלל הן אתה שומע לאו, ועתה אל מאמר הקדים אפנה, לחם ששאלו כהוגן מפני שהוא מזון הטוב והכשר ואי אפשר בלא לחם, ע"כ ניתן להם כהוגן היום בבוקר בפנים מאירות ושוחקות, כי ברור הוא כיממא שלחם הוא המזון החשוב ולא מצד התאוה שאלו את הלחם, **משא"כ בשר שהוא בא מרציחה ואכזריות** ואפשר לחיות בלא בשר, ע"כ שאלו הבשר שלא כהוגן, וניתן להם שלא כהוגן, בערב בפנים חשוכות וזועפות, ומפני שלאכילת הבשר ה' ארבע תקופות, פעמים לאיסור ופעמים להיתר בסירוגין, מטעמי הנ"ל, וההיתר לא ה' היתר גמור כנ"ל, ע"כ ניתן להם בערב דוקא בשעה שאין יום ולא לילה, בשעה שהאור והחושך משתמשים בערבוביא, כמו הבשר שהאיסור וההיתר משתמשים בערבוביא, ומכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בערב היינו מן הראוי שלא יאכל אדם בשר כלל, אך באם תאותו מתגברת עליו עכ"פ לא יאכל 'אלא בערב' בשעה שאין יום ולא לילה, כדי שידע שלא אסור ולא מותר, **וידע שאוכל בלא רצון הש"י** ואפשר שע"ז ישם אל לבו לעת מצוא שיחדל וימנע מעושק הזה, **ומודה ועוזב ירוחם**" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

הרב חיים דוד הלוי: "האמת היא שאין בטבעונות שום סתירה לדרך היהדות ובודאי שלא להלכה. בא וראה שהבשר נאסר לאדם הראשון, ולא הותר אלא מנח ואילך, ואחר מתן תורה נאסר חלק גדול מהן ולא הותרו אלא מקצתן ואין כאן המקום לעמוד על עיקר זה. אבל גם מה שהותר אינו אלא כנגד יצר - הרע, כאמור **כי תאוה נפשך לאכול בשר** וגו' (ועיין חולין פ"ד א), וכתב הרב בעל העיקרים, שאכילת הבשר לא היתה אלא על צד ההכרח וכו' (מאמר שלישי פרק ט"ו)" (שו"ת עשה לך רב, ה, מז).

הראי"ה קוק: "ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר" (דב' יב: כ). **יש כאן גערת חכם נסתר**ת והערה גבולית [...] שזהו כמפורש שבבא התור של מצב המוסרי האנושי לשקץ בשר בעלי חיים מפני הגעל המוסרי שיש בו, הלא אז לא תאוה כלל נפשך לאכול בשר ולא תאכל שהרי דברי תורה נדרשים מכלל לאו הן ומכלל הן לאו".

"כיסוי דם החיה והעוף היא כמו מחאה אלהית, לעומת ההיתר התלוי ביסודו במצב הנפש המקולקלת של האדם 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו' (בראשית ה, כא) ונפשו זאת אומרת אוכלה בשר כי תאוה לאכל בשר (דברים יב, כא), וגם אוכלת בשר בכל אוות נפשה, **באין שום רעיון של התנגדות פנימית, מצד רגש הטוב והצדק**, אמרה תורה: כסה הדם, הסתר בושתך ורפיון מוסריותך [...] להשכיל ולחוש יפה שאין ראוי לטול חייה של כל נפש חיה ומרגשת מפני צרכו ותאוותו. אמנם הפעולות האלהיות, המצות, תעשינה דרכן לעשות את ההכנה המוסרית שתוכל לצאת אל הפועל בבא עתה [...]

אבל, בן אדם! אזניך תשמענה דבר מאחריך קול אלהים בכח הקורא לך: 'לא תבשל גדי בחלב אמו' (שמות כג). לא! תעודת הגדי איננה דוקא להיות לברות לשיניך החדות שהוחדו אמנם גם מורטו לרגלי השפלתך וזוללותך באכילת בשר, והחלב ממילא לא נועד להיות לתבלין לך למלאות את תאותך השפלה. בידעך כי הבשר והחלב ביחש תיקון המאכל הם כ"כ רחוקים, כ"כ מתועבים, עד כדי איסור הנאה בישול ואכילה, תכיר בבא מועד כי חיי החי לא נוצרו בעבור קיבתך התאונית, והחלב עקרו נועד להיות למזון למי שעבורו בא הטבע למלא את תפקידו, כמו שחלב שדי אמך היה לך למבטח בימי הנקתך" (חזון הצמחונות והשלום).

סיכום האיסור וההיתר לאכילת בשר בתורה

- ◇ בראשית א: הרצון הראשון אכילה מן הצומח – אסור.
- ◇ בראשית ט: לאחר המבול כאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ הותר הבשר – היתר בזוי.
- ◇ ויקרא י"ז: לאחר יציאת מצרים הותרה אכילת הבשר רק במשכן לאחר הקרבת הקורבן, ולא מחוצה לו – אסור.
- ◇ דברים י"ב: בזמן הכניסה לארץ ישראל הותרה אכילת הבשר גם מחוץ לבית המקדש בדיעבד ובדוחק, לעתים רחוקות שלא יהיה מורגל בכך, בעת התגברות התאוה, מבקרו ומצאנו, אך לא יקנה בשוק – היתר בזוי.
- ר' יוסף אלבו מבאר את ההיתר הבזוי שניתן בדיעבד לאכילת בשר "וכשנתנה תורה לישראל [...] ואפילו מה שהתיר מהם, לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כמו שהתירה להם יפת תואר על זה הדרך" (ספר העיקרים ג, טו). "יש דברים שהתירה תורה, ואם יעשה האדם יבוא לדין עליהם, שיש לו לאדם לחשוב שלא התירה התורה אלא כנגד יצר הרע, כגון יפת תואר" (ספר חסידים, סימן שעח).
- ר' יעקב ב"ר חננאל סקילי (מתלמידי הרשב"א): "עוד תועלת אחרת הודיענו, שגם הוא יסוד ועיקר התורה, להתרחק מן התאוה הממיתה האדם בעולם הזה ובעולם הבא כדכתיב (משלי כא כה) תאות עצל תמיתנו. והרבה הזהירה התורה על זה כדכתיב (דברים יב כ) כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר, והרבה כיוצא בזה. וזה שאמר הכתוב כן דרך אשה מנאפת וגו', דימה התאוה לאשה מנאפת, שהמנאפת להוטה אחר הזנות תמיד והיא הנפש הבהמית" (תורת המנחה פרשת אמור דרשה מט, עמוד ד"ה עוד תועלת).

אברהם שואל את מלכי-צדק: "כיצד יצאת מן התיבה, אמר ליה בצדקה שהיינו עושים שם, אמר לו וכי מה צדקה היה לכם לעשות בתיבה, וכי עניים היו שם? והלא לא היו שם אלא נח ובניו, ולמי הייתם עושין צדקה? אמר ליה על הבהמה ועל החיה ועל העוף, לא היינו ישנים, אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה כל הלילה" (מדרש תהלים שוחר טוב, מזמור לז).

דברי הראי"ה קוק

"כל זמן שבני אדם מלאים אינסטינקטים שפלים וירידה מוסרית עד כדי כך, שבכדי למלא את תאותם מתאכזרים על בעלי חי לשפוך את דמם ולבלוע את גופם בקרבם, אין כל תקוה איזו שהיא שהחיה הפראית של האדם תטיב את דרכה להפסיק את שפיכת הדם שבין אדם לחברו" (הרב שמעון גליצנשטיין. קבוצת מאמרי זכרונות על הרב אברהם יצחק הכהן קוק. ירושלים. אוצר הספרים. התשל"ג).

מטרת הקורבנות

הטוענים שאכילת בשר ושפיכת דם של בעלי החיים עולים בקנה אחד עם רצון ה' מסתמכים פעמים רבות על 'מצוות הקורבנות'. התורה עוסקת בכך לא מעט. בפרק הבא לפנינו נביא את פרשנותם של רבותינו על דברי התורה בנושא מצוות הקורבנות.

את פרק לב בחלק השלישי של ספרו מורה נבוכים פתח הרמב"ם בקביעה: כל בעל חיים מתפתח בהדרגתיות, במרחב ובזמן. הרמב"ם מתאר כיצד העצב הרך הופך לגיד קשה, כלומר ישנם דברים שדורשים תהליך ואין בהם קפיצה ממצב אחד למצב אחר. בדומה להנהגה זו

"באו דברים רבים בתורתנו, כי אי אפשר לצאת מניגוד לניגוד בבת אחת".

לדעת הרמב"ם, מצוות הקורבנות אינן תכלית לעצמן אלא הן באו בתורה כשלב הכרחי למעבר בין עולם אלילי לעולם של עבודת ה' אמיתית, וכך כתב:

"והדרך המפורסמת בעולם כולו, שהסכינו אליה באותם ימים, והפולחן הכללי שגדלנו עמו, לא היה אלא להקריב מיני בעלי חיים באותם מקדשים שהציבו בהן הצורות, ולהשתחוות להן, ולהקטיר קטורת לפניהן [...] לא הצריכו חוכמתו יתעלה ועורמת-חסדו, הנראית בבירור בכל מה שברא, שיצווה עלינו לדחות את מיני דרכי פולחן אלה, לעזוב אותם ולבטלם, כי זה היה באותם ימים דבר שאין להעלות על הדעת לקבלו, בהתאם לטבע האדם, אשר לעולם נוח לו במה שהסכין אליו [...] לכן השאיר יתעלה את מיני העבודות האלה, והעבירן מהיותן לנבראים ולדברים דמיוניים שאין להם מהות אמיתית, להיות לשמו יתעלה".

הקורבנות באו לסייע לבני ישראל לפרוש מעבודת האלילים. מכיוון שבאותה עת סגד כל העולם לאלוהיו באמצעות קורבנות, לא היו בני ישראל מוכנים לקבל תורה שאין בה קורבנות. לכן הורה להם הקב"ה להקריב לו, ולא לאלילים.

ממשיך הרמב"ם ושואל, מה היה קורה לו ציווה הקב"ה לעבדו בלא קורבנות, ומשיב: "הדבר היה דומה באותם ימים כאילו בימינו היה בא נביא הקורא לעבוד את האל, והיה אומר: 'האל ציווה עליכם שלא תתפללו אליו ולא תצומו ולא תשוועו אליו בעת צרה. עבודתכם תהיה רק מחשבה בלי מעשה כלל'".

בוודאי שלא היינו מקבלים את דברי הנביא הזה, וכך אומר הרמב"ם, עם ישראל לא היה מקבל תורה מבלי הקורבנות. לדבריו, דיני הקורבנות הרבים נועדו לבידול מהעבודה הזרה ולמיעוט הפולחן:

"כי מין זה של פולחן, כלומר הקרבת קורבנות, אף על פי שהוא לשמו יתעלה, לא הוטל עלינו כמו שהיה בראשונה, כלומר שיוקרב בכל מקום ובכל זמן [...] והוא קבע את הקרבת הקורבנות בבית אחד [...] ולא יוקרב במקום אחר [...] ולא יהיה כהן אלא בעל ייחוש מסוים. כל זאת להמעוט מין זה של פולחן, ושלא יהיה ממנו אלא מה שלא הצריכה חוכמתו שיימנעו ממנו כליל".

זאת מאחר שהקורבנות הם אמצעי בלבד, הכוונה השנייה, לעומת מצוות שהן קרובות יותר אל הכוונה הראשונה כגון תפילה.

לדעת הרמב"ם, גם תפילה והמצוות הדומות לה הן אמצעים למטרה, שהיא דבקות באל יתברך, אך אמצעי קרוב. לעומת זאת הקורבנות הם אמצעי רחוק, שהקדושה הנעלה של המצווה כמעט שאינה ניכרת בה. אלא כל עניינם להרחיק את האדם מן העברה של פולחן עבודת האלילים.

יש שיחשבו שהדינים הרבים של עבודת הקורבנות נובעים מחשיבות ומקדושה. הרמב"ם מסביר ההפך מכך, שמטרתם להמעיט מין זה של פולחן שאין הוא חשוב כל כך אלא מטרתו לסייג את האדם מאותה עבודת אלילים דאז.

הרמב"ם מצטט את תוכחתם של הנביאים על כך שעם ישראל התמקד בעבודת הקורבנות:

"הַחֲפִיץ לֵה' בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כְּשֹׁמֵעַ בְּקוֹל ה', הִנֵּה שֹׁמֵעַ מְזַבֵּחַ טוֹב לְהַקְשִׁיב מִחֶלֶב אֵילִים" (שמואל א טו, כב).

"לָמָּה לִי רֹב זְבָחֵיכֶם יֹאמֶר ה' שֹׁבְעֵתִי עֲלוֹת אֵילִים וְחֶלֶב מְרִיאִים וְדָם פְּרִים וּכְבָּשִׁים וְעֵתוּדִים לֹא חִפְצָתִי" (ישעיהו א, יא).

"כִּי לֹא דִבְרַתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צְוִיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל דְּבָרֵי עוֹלָה וְזֶבֶח כִּי אִם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה צְוִיתִי אוֹתָם לֵאמֹר: שְׁמְעוּ בְּקוֹלִי, וְהִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם" (ירמיהו ז, כב).

הרמב"ם מתייחס לקושי של בני דורו לקבל את דבריו

"הם אומרים כיצד אומר ירמיה על האל שהוא לא צִיָּוֵנו על דברי עולה וזכה בעוד רוב המצוות באו לזה דווקא?"

כוונת הדברים היא מה שהבהרתי לך, כי הוא אמר: הכוונה הראשונה הייתה רק שתשיגו אותי ולא תעבדו את זולתי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. ציווי זה להקריב ולפנות אל הבית לא היה אלא לשם השגת יסוד זה ולמענו העברתי עבודות אלה לשמי, כדי שיימחו עקבות עבודה זרה, ויתבסס עיקרון ייחודי".

"יודע אני שבהכרח תירתע נפשך בהרהור ראשון מעניין זה, זה יקשה עליך, ובלבבך תשאל אותי ותאמר לי כיצד יבואו ציוויים ואיסורים ומעשים גדולים ומפורטים מאוד, בזמנים קבועים, והם כולם בלתי מכוונים לעצמם, אלא למען דבר אחר, כאילו זאת תחבולה שחיבל האל לנו, כדי שישג את כוונתו הראשונה? מה מונע אותו יתעלה לצוות עלינו את כוונתו הראשונה, ולתת לנו יכולת לקבל זאת?".

הוא מסיים בתשובה שלמרות שמצינו שהקב"ה משנה מטבע הבריאה ועושה ניסים, אין הקב"ה מתערב בבחירתו החופשית של האדם:

"אף על פי שהנסים הם השתנות טבעו של נמצא מפרטי הנמצאים, הרי את טבעם של פרטי בני אדם אין האל משנה בשום אופן על דרך הנס". כלומר, הקב"ה אינו פוגע בבחירה החופשית.

מהר"ם אלשקר מגונן על הרמב"ם מפני אלו שתקפו אותו על שיטתו ופותח בספר ההשגות (שו"ת מהר"ם אלשקר סימן י"ז):

"קנא קנאתי ליסוד הדת והאמונה, שורש המדע והתבונה, עמוד התורה והחכמה התמימה, ים הדעת והמזמה דגל התעודה, הנודע בישראל וביהודה, הרב המובהק החסיד הגדול אור העולם ופלאו, מושב היקר ושיאו, הוא קדוש הרמב"ם ז"ל, אשר שמו אותו המורים מטרה לחיצי סכלותם, ולתער לשונם ודמיונם".

מהר"ם אלשקר מביא את דברי חז"ל (בויקרא רבה כב) הקדומים הרבה מדברי הרמב"ם כאסמכתא לסיבת הקורבנות וכתמיכה לפרשנותו של הרמב"ם:

"האמת שכך כתב שם בטעם הקרבנות שהן לבטל דעות נפסדות לפי שהיו מקריבין אותן בהבליהן לצלמים ולכוכבים ולפי שיקשה על האדם העתקת המורגל ועזיבתו מכל וכל גזרה חכמתו ית' לצוות אותנו לבטלן מהיותן לנבראים ולענינים דמיוניים שאין להם אמיתות ולהקריבם לשמו ית' וצונו לבנות היכל לו זהו כלל דבריו פרק ל"ב מהחלק הג'. אבל עורה ופקח עיני שכלך אתה וכל המשיגים עליו בענין זה ודעו וראו איך אלו הדברים בעצמם הן הן דברי רבי פנחס בן יאיר בויקרא רבה דאמרינן התם על פסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אמר רבי פנחס בן יאיר משל למלך שהיה לו בן אוכל נבלות וטרפות אמר המלך מה לעשות להפרישו אי אפשר שכבר הורגל בכך אבל יסעוד אצלי ויובדל מעצמו היינו דכתי' למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים וגומר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירי' ע"כ"

"כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים דכתיב (ויקרא יז) 'ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים' ואין שעירים אלו אלא שדים שנאמר (דברים לב) 'יִזְבְּחוּ לְשֵׁדִים' והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה, ופורעניות באות עליהם, אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד והן נפרשים מעבודת כוכבים והם ניצולים".

כעת נביא בפני הקורא מעט מדברי הנביאים והכתובים, שהוכיחו את עם ישראל על כך שהיה עובד עבודה זרה ומקריב את בניו למוֹלֵךְ:

"וַיִּזְבְּחוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם לְשָׂדִים. וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נְקֵי דָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זָבְחוּ לְעֻצְבֵי כְנָעַן וּתְחַנְּפוּ הָאָרֶץ בְּדָמַיִם" (תהלים קו, לו-לח).

"וּבְנוֹ בְּמוֹת הַתִּפְתָּ אֲשֶׁר בָּגִיא בָּן הַנֶּם לְשָׂרֵף אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם בְּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צְוִיתִי וְלֹא עֲלִתָהּ עַל לְבִי" (ירמיהו ז, לא).

"בְּמָה אֶקְדֶּם ה' אֲכַף לְאֱלֹהֵי מְרוֹם הָאֶקְדָּמְנוּ בְּעוֹלוֹת בַּעַגְלִים בְּנֵי שָׁנָה: הִיֶּרְצָה ה' בְּאֵלֵי אֵילִים בְּרִכְבוֹת נְחֹלִי שְׁמֹן הָאֶתָּן בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בְטָנֵי חֲטָאת נַפְשֵׁי: הִגִּיד לָהּ אָדָם מַה טוֹב וּמָה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ פִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לְכַת עִם אֱלֹהֵיךָ" (מיכה ו, ו-ח).

פסוק זה בתהלים עולה בקנה אחד עם פרשנותו של הרמב"ם, "זָבַח וּמְנַחָה לֹא-חִפְצָתָ, אֲזַנִּים כְּרִיתָ לִי, עוֹלָה וְחִטָּאָה לֹא שְׂאֵלָתָ" (תהלים מ, ז).

במילים אלו אומר דוד המלך ע"ה שהקב"ה אינו חפץ בקורבנות. "אֲזַנִּים, כְּרִיתָ לִי" – כרית מלשון חפרת, נתת לי אוזניים לשמוע ולהבין שלא ביקשת זאת. רש"י מפרש פסוק זה כפשוטו ומצטט כמו הרמב"ם את הנביא ירמיהו המדבר "ברחל בתך הקטנה":

רש"י: "זָבַח וּמְנַחָה לֹא חִפְצָתָ – ביום מתן תורה כעניין שנאמר 'ועתה אם תשמע בקול ה' וגו' (ולא נאמר על קורבנות), וכן (בירמיהו ז) הוא אומר: 'כי לא דברתי את אבותיכם ולא ציוויתם וגו'"

החיד"א – רבינו חיים יוסף דוד אזולאי זלה"ה: "כי ישראל היו אדוקים להקריב לע"ז והנה למונעם מכל וכל מהקרבנות אחר אשר הורגלו קשה הדבר לכן ציוה שהקרבנות יהיו לשם ה' [...] לז"א למען יביאו את זבחייהם אשר הם זובחים על פני השדה כלומר טעם הקרבנות אעיקרא הוא לפי שהורגלו כבר בקרבנות וזהו למען יביאו את זבחייהם אשר הם זובחים על פני השדה והורגלו בהם והביאום לה' כי בזה שאני מצוה קרבנות הדבר בנקל ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים וק"ל עכ"ד אבא מארי זלה"ה אמנם ראיתי למהרימ"ט בדרשותיו ריש פ' ויקרא שעמד על דברי הרמב"ם הנז' ופירש דבריו באופן אחר ע"ש ונהירנ' דבזהר הקדוש ובמדרש רבה מפורש בהדיא כדברי הרמב"ם על פי פשטן".

(פני דוד ספר ויקרא פרשת אחרי מות קדושים).

הריטב"א – רבי יום טוב בן אברהם אשבילי: "הרחקת עבודה זרה, שהיא גדולה מאוד בעצמה, והיא גדולה מאוד ועצומה אצל המורה, כאשר גילה בכמה מקומות (ח"ג, כ"ט-ל). ולכן לדעתו נידחת שבת בקורבנות, ואף לפי טעמו ז"ל [...] גם בלעם אחר מתן תורה היה והקריב פר ואיל, שלמד כן מאומתנו" (ספר הזיכרון – להגנת מורה נבוכים מפני השגות הרמב"ן).

ב'ספר העיקרים' לרב אלבו אנו מוצאים שאלה שחכם מחכמי הנוצרים שאל את הרב בעניין הקורבנות ואת תשובת הרב: "הקשה אלי חכם אחד מחכמי הנוצרים [...] כי היא תצוה בהריגת הבעלי חיים ושרפת הבשר והחלב והזאת הדמים וזריקתן, שהן עבודות מזוהמות [...]".

ומה שאמר שהעבודות הם מזוהמות משרפת הבשר והחלב והדם, הנה אם נאמר שלא נצטוו ישראל בקרבנות אלא על הכוונה השנית כדי להרחיקם מתקרובת ע"ז כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, אין זו קושיא כלל כי לא הייתה הכוונה בקרבנות אלא לטהר כוונת הלב ולהרחיקם מתקרובת עבודה זרה.

אמר ירמיה: 'כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו'" (ספר העיקרים מג, כה).

דברי הרמב"ם הנ"ל זכו למספר ביקורות, ובראשן מאת הרמב"ן, אולם ביקורת זו נהדפה כבר בטוב טעם ודעת:

ביאור הרב אברבנאל על קושיות הרמב"ן: "בתכלית הקרבנות דעת הרב המורה בפל"ב ח"ג הוא שהקרבנות לא צוה אותם ית' על הכונה הראשונה. [...] והיה המנהג המפורסם בעולם כלו שהיה אז כל העמים רגילין בו והעבודה הכוללת לבני אדם לאלהיהם היא להקריב מיני בעלי חיים להיכלות ההם שהיו שם הצלמים ולהשתחוות להם ולקטר לפניהם. [...]

והרמב"ן כתב שאלה הדברים הם דברי הבאי יעשו שלחן השם מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם שגעון הע"א והכתוב אומר כי הם לחם אשה ה'. והנה נח בצאתו מן התיבה הקריב קרבן ויריח ה' את ריח הניחח ולא היו אז בעולם אנשים עובדי ע"א להתרחק מהם. והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' להבל ולא היה עדין ע"א בעולם כלל. ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ולא היה דעתו לשלול אמונות רעות שלא נצטוה בכך. ולשון הקרבנות את קרבני לחמי ריח ניחוחי וחלילה שלא יהיה בה שום תועלת ורצון רק שוללות הע"א מדעת השוטים.

אלה הם דברי הרמב"ן כנגד דברי המורה. [...] וכן באותו מאמר שהביא הרמב"ן מספרי ובסוף מנחות אמר רבי שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהים אלא להשם בן ד' אותיות השם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק שמא תאמר לאכילה הוא צריך ת"ל האוכל בשר אבירים לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמרו נעשה רצונו לא לרצונו אתם זובחים אלא לרצונכם שנא'

לרצונכם תזבחו. והרמב"ן הביא התחלת המאמר הזה והשמיט סופו לפי שהוא מסכים מאד עם דעת הרב המורה ומה שאמר רבי שמעון בן עזאי שלא נאמר בקרבנות שם אל ולא אלהים אלא בן ארבע אותיות מסכים גם כן לדברי הרב שבעבור שהיו הקרבנות להרחיקם מע"א להקריבם לעבודת השם הנכבד לכן לא נאמר בהם לא אל ולא אלהים שהם שמות כבר יאמרו על שרי מעלה אלא השם המיוחד אליו יתברך לומר שאליו היו מקריבים ולא לע"א. וכן בפרק כל האסורין. אמר טוביה בר מתניה אמר רבי יאשיהו מה הוא תשמרו להקריב לי במועדו לי ולא לאדון אחר ומי זה הוא האדון שמקריבין לו הוי אומר זה ע"א. הלא כל המאמרים האלה מסכימים מאד לדעת הרב המורה בקרבנות. ויותר מהמה תראה במאמר אחר שאמרו בויקרא רבא בסדר אחרי מות פרשה איש איש וגו' כי ישחט וז"ל ר' פנחס בשם ר' לוי אומר משל לבן מלך שלבו היה גס עליו והוא למוד לאכול נבלות וטרפות אמר המלך יאכלה על שולחן זה תדיר ומעצמו הוא נזיר. כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"א והיו מביאים קרבנותיהם לשעירים באיסור ופורענות באה עליהם אמר הקדוש ברוך הוא יהיו מקריבים קרבנותיהם לפני באהל מועד והם נפרשים מע"א הה"ד איש איש אשר ישחט וגו' והמאמר הזה מורה בביאור שהיה דעתם ז"ל בענין הקרבנות כדעת הרב המורה.

ואין לומר שהפרשה ההיא בלבד תדבר מהשלמים כי היא בכלל הקרבנות תדבר כמו שאמר (ויקרא י"ז ה') למען אשר יביאו בני ישראל את זבחייהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' וגו' ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים וגו' ואליהם תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עולה או זבח ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אותו לה' ונכרת האיש ההוא מעמיו. ואחר זה צוה על ענין הדם באמרו ואיש איש מבית ישראל אשר יאכל כל דם. הרי לך מבואר שהפרשה תכלול עולה וזבח וכל מיני הקרבנות ושלא אמר הכתוב ולא

יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים בבחינת הדם בלבד אלא בבחינת כל הקרבנות. ותמהתי מהרב הנחמני שהיה הגמרא לפניו כשלחן ערוך איך לא ראה המאמר הזה כי הוא מסכים לדברי הרב המורה. הנה התבאר שמן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ומדברי רז"ל בהרבה מקומות יש סיוע גדול לדברי הרב המורה ואינם בזה דברי הבאי אלא דברי קדושה.

והנה אדם ובניו הקריבו קרבנות לחשבם שבהם היו עובדים אלהים כי בשרפם על המזבח החלב והכליות מהקרבתן היו כאלו הקריבו קרבם וכליותיהם עצמם שהם כלי המחשבה וכן הכרעים כנגד ידיהם ורגליהם של המקריבים והיו זורקים את דם הקרבנות במקום דמם ונפשם ומודים לפניו ית' שכן ראוי שישפך דם המקריב וישרף גופו על חטאתו ולולי חסד השם שלקח ממנו בתמורה וכופר הקרבן שהוא שהיה דמו תחת דמו ונפשו תחת נפשו וכבר זכר זה גם כן הרב הנחמני.

ואמנם נח הקריב קרבן לזאת הסבה בעצמה שהקריבו אדם גם שראה דור המבול פרוצים בע"א מימי אנוש שנאמר ותשחת הארץ לפני האלהים ולכך הקריב קרבנותיו לגבוה להתרחק מע"א ואמנם בלעם לא בנה שבעה מזבחות להתרחק מע"א אלא למה שאמרו במדבר סיני רבה (פרשה כ') וז"ל ולמה בנה שבעה מזבחות כנגד שבעה מזבחות שבנו שבעה צדיקי עולם מאדם ועד משה ונתקבלו.

ואלו הם אדם נח אברהם יצחק יעקב ומשה. ואמנם מה שאמר הרב הנחמני שיש בקרבנות אשה ריח ניחח לה' ונקראו לחם אלהיהם אין ספק ששייב עליהם הרב המורה על פי דרכו ושרשיו שדברה תורה כלשון הרגיל אצל המקריב קרבנות ויורה עליו אמרו ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים ואין להקשות ממה שאמר כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' וגם סגרו את האולם ויכבו את הנרות וקטורת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש את אלהי ישראל. כי הנה לא היתה תלונתו ממה שלא העלו עולה להיותה מכוונת מצד עצמה אלא לומר שבמרד ובמעל מלכי יהודה החטאים בנפשותם

להמשכם אחר ע"א סגרו דלתות האולם ובטלו העבודה כלה כאלו פרקו מעליהם עול התורה והמצות האלהיות. ובמדרש שיר השירים אמרו הנך יפה רעייתי פרנסתי כביכול אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אתם מפרנסים אותי שנאמר את קרבני לחמי יכול לפניו אכילה ושתייה ת"ל לאשי לאשי אתם נותנים אותו א"כ למה נאמר לחמי לומר אף על פי שאתם נותנים לאשים מעלה אני עליכם כביכול כבני אדם המפרנסין לאביהם. והנה המאמר הזה מורה הוראה מוחלטת שהוא יתברך בלתי צריך להקרבת קרבן ושענין אמרו לאשי הוא כמו שפירשו החבר למלך הכוזר שכאשר שאלו איך אמר הכתוב בו יתברך את קרבני לחמי בהיותו משולל מכל גשמות ואינו כח בגשם השיבו החבר שאמרו לאשי מתיר כל ספק רוצה לומר שלא היה הקרבן לגבוה אלא לשתאכלנו אש המזבח ועל האשים ההם שהיו עורכים לשרוף העולות אמר הכתוב לאשי כי הם לשון אש ממש ועליהם אמרו מאמר הזה אף על פי שאתם נותנים לאשים מעלה אני עליכם כבני אדם שמפרנסין לאביהם. והנני מודיעך סברת הרב ודעתו בדבר הזה באמרו שהיו הקרבנות על הכונה השנית ולא אמר שלא יהיו על הכונה הראשונה כי זה הלשון מורה שיש שתי כונות בקרבנות כונה ראשונה וכונה שנית והנה הכונה הראשונה בה היא כדי להתקרב אדם לאלהיו ולהכנע לפניו ויאמין במציאותו ואחדותו והשגחתו שהיא הכונה אשר בעבורה הקריבו אדם ונח קרבנותם והכונה הזאת הראשונה לא יכחיש הרב שתמצא במצות הקרבנות. כי הנה בעצם וראשונה על זה נתכוונו. האמנם להיות השלמות האנושי דבק בנפשו והוא כפי האמונות והדעות האמתיות ראה הרב המורה שהכונה הראשונה הנזכרת יותר תמצא בתפלה ובהשכלה והידיעה האמתית ובשאר המצות המכוונות לזה התכלית והכונה ממה שתמצא בהקרבת חלב ודם ושרפת גופי הב"ח וע"כ אמר הרב שצוה הקדוש ברוך הוא במצות הקרבנות להשגת הדבוק האלהי וידיעתו באמת מפני שהיו כל בני אדם מורגלים בעבודות הקרבנות ותהיה קשה עזיבת המורגל בהחלט אבל צוה שיעשו אותם לגבוה כי בזה יגיעו אל הכוונה הראשונה מהשגת האמונות האלהיות והדבוק בש"י ויתרחקו מדרכי ע"א.

הנה אם כן שתי כוונות נמצאו בקרבנות כפי הרב המורה הראשונה והיא אשר שער בלבד הרמב"ן, והשנית. ושתייהם כיון יתברך בזאת המצוה **וכאשר תבין זה על אמתתו לא ישאר מקום אל ספקות הרמב"ן** ולא צורך אל תרוצי הנרבוני. וזהו מה שראיתי להליץ בדבר הזה" (אברבנאל ויקרא הקדמה).

האלשיך הקדוש: "ועוד לך ראייה, והיא [...] אשר ציוה ה' את משה בהר סיני, שהוא מקום קבלת התורה מפי עליון, ואז לא ציוה על הקרבנות. אך ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה', היו במדבר סיני ולא בהר סיני. שהוא אחר שהטאו בעגל, ולא היו בהר רק במדבר, שם נצטוו על הקרבנות לתיקון אשמותם. אך לא בזמן הקדושה הגדולה, שהיתה בעמדם בהר סיני ואם כן איפה אמור מעתה, איזה הוא הגדול, הנאמר בסיני או הנאמר אחר כן [...] והוא מה שהנביא דיבר (ירמיהו ז כב)" (האלשיך, ויקרא ז).

רבי מאיר שמחה הכהן מדוינסק: "הכוונה, דידוע שעניני עבודה זרה היה לההנות להצורות המשפיעים (לפי דמיונם) במסירות נפשם ובשרפת בניהם ובנותיהם, ובהתגודדות, ובשריטה, הכלל להרבות אכזריות ונקימה בנפש האדם, וכמו שאמר הנביא זובחי אדם עגלים ישקון, עד שהאיר הקב"ה באור תורתו, אשר צוה מצוות לישראל לתועליותם ולשלמות המציאות, לא לשלמותו, כי אם צדקת מה תתן לו כו' [...] כי אין להשם תועליות בזבח **ולא חפץ בקרבן**, רק עשיית חסד ולכת בדרכיו, ולכן **לרצונכם תזבחו** (ויקרא יט) שיאמר רוצה אני, והשמרו בני, שלא להורות דבר אכזריות בזה, רק ושמרתם מצותי ועשיתם אותם כו' ולא תחללו את שם קדשי, ששמו הטוב מורה על היותו מהוה ומחיה העולמים ורוצה בקיומם ואינו חפץ בהשחתת בריותיו חלילה" (משך חכמה ספר ויקרא פרשת אמור).

רבי צדוק הכהן מלובלין: "דענין הקורבנות הוא שמקבל התקרובת נהנה ממנו, וכל העבודה זרה אותו כח נהנה ומתגבר על ידי אותו קרבן, כמו אדם על ידי מאכל. ומתוך שידעו בעבודה זרה כן, היה חשקם וכוספם שיוכלו להנות כביכול להש"י, ועל זה נאמר 'למעשה ידך תכסוף', כמו שאמרו ז"ל (תנחומא תצווה ב). והש"י הרשם בכך, שיוכלו לעשות כן שיהיו כמהנים אותו. רק מי שצריך לכך באמת הוא נהנה בכך, אבל הש"י אין צריך לכך, **ולא תאמר אעשה רצונו כו' כבכל המצוות רק לרצונכם, כפי הרצון והחשק שלכם כך הוא הקרבן**" (צדקת הצדיק פסקה מב).

הרב יצחק הבנשטרייט: "אמר ריש לקיש: מאי דכתיב 'זאת התורה לעולה ולמנחה' וגו', כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה ומנחה חטאת ואשם, אמר רבא האי לעולה למנחה, עולה ומנחה מיבעי לי' אלא אמר רבא כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם, א"ר יצחק מ"ד 'זאת תורת החטאת זאת תורת האשם' כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם (מנחות ק"י).

המאמר הזה אומר פרשוני דכולו מוקשה, כי לר"ל דאמר כל העוסק בתורה כאילו הקריב קרבנות וכן לרבא דאמר שהעוסק בתורה אינו צריך לקרבנות כלל, קשה להבין דבריהם, דאטו העוסק בתורה פטור מן המצות, הלא הכל בזמנו הוא זמן תורה לחוד וזמן מצוה לחוד, ונאמר 'עת לעשות לד' הפרו תורתך' ומדוע יצאו הקרבנות מן הכלל, כי לא מצינו גם בשאר המצות שיהי' תלמוד תורה פוטרת אותן? וכן דברי ר' יצחק כאן דאמר, כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם, לפי דבריו נימא זאת גם בשאר המצות, שכל העוסק בתורת ציצית כאלו התעטף בציצית, וכל העוסק בתורת תפילין כאילו הניח תפילין, וכן צדקה, מעשר, בכורים, שמיטה, יובל, וכו'. וכלל גדול הוא כי לא המדרש עיקר אלא המעשה, והלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא, וכמאמרם לכן עזאי נאה דורש ואינו מקיים, וע"כ דבריו תמוהין.

א"ר יצחק מפני מה נשתנה קרבן מנחה משאר קרבנות שנאמר בה 'נפש' אמר הקב"ה מה דרכו של עני להביא מנחה, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני (מנחות ק"ד).

ודברי ר' יצחק האלה צריכין דרישה וחקירה ובאר היטב, דיש להקשות וכי מפני שהוא עני והביא מנחה יען שאין ידו משגת להביא בהמה, בשביל זאת יעלה יתרון קרבנו על העשיר שהביא מן המבחר, הלא די לעני להיות כעשיר, כעין שאמרו אחד המרבה ואחד הממעיט וכו' אבל לא שיעלה יתרונו על העשיר, ולמה יגרע עוד קרבן העשיר שלא נאמר בה נפש? ועוד קשה הלא מקין והבל איפכא למידין, ומקרא מלך הוא, 'וישע ד' אל הבל ואל מנחתו – ואל קין ואל מנחתו לא שעה' הרי לך בפירוש כי אל הבל אשר הביא מבכורות צאנו ומחלביהן פנה אליו ד' וקבל מנחתו, ואל קין אשר הביא מפרי האדמה לא פנה אליו ד' ולא קבל מנחתו, ואיך אמר ר' יצחק ממש להיפך?

ידוע תדע כי מעולם לא הי' רצונו של הבורא ית"ש בהבאת קרבנות, ומעולם לא צוה על דברי עולה וזבח, וכל האומר שהקב"ה רוצה בקרבנות אינו אלא טועה, ומה שנאמר בתורה פרושות שלימות בדיני הקרבנות, הוא מפני שאז השעה צריכה לכך, ויש טעמים בדבר, ותדע לך שמצות הקרבנות אינה כשאר המצות שנאמרו לדורות, כי כל הנביאים רובם ככולם, הרימו כשופר קולם נגד הקרבנות, וגם חכמז"ל בעלי התלמוד, הגם שבכל מצוה ומצוה עשו גדרים סיגים ומשמרת למשמרת, מ"מ על מצוות קרבנות הביטו באדישות, לא די שלא הוסיפו והחמירו עליהן כי אם עוד הקלו בהן והביטו עליהן באדישות, כמו שאבאר לך.

הנה כל הנביאים רובם ככולם הרימו כשופר קולם נגד הקרבנות, ואביא לך איזה כתובים לדוגמא המפוזרים בדבריהם הנאמרים באמת, ותראה בעליל כי אין חפץ ד' בקרבנות, שמואל הנביא אמר (שמואל א' ט"ו) 'החפץ לד' בעולות וזבחים כשמוע בקול ד' הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב

אילים' ישעי' אמר (ישעי' א) 'למה לי רוב זבחיכם יאמר ד' שבעתי עולות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי' עוד אמר (ישעי' ס"ו) 'שוחט השור מכה איש זובח השה עורף כלב' וגו', ירמי' אמר (ירמי' ו) 'עולותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי' עוד אמר (ירמי' ז) 'כה אמר ד' צבאות אלהי ישראל עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר: כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח', (הושע ו) אמר 'כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות', (עמוס ה) אמר 'שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרותיכם: אם תעלו לי עולות ונמחותיכם לא ארצה ושלם מריאכם לא אביט הסר מעלי המון שיריך וזמרת נבליך לא אשמע' (מיכה ו) אמר 'במה אקדם ד' איכף לאלקי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה: הירצה ד' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן פרי בטני חטאת נפשי' דוד אמר (תהלים מ) 'זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת' ואמר (שם נ) 'לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד: וגו' האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה' וגו', עוד אמר (שם נ"א) 'כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה' וגו', החכם שלמה אמר (משלי כ"א) 'עשה צדקה ומשפט נבחר לד' מזבח', ועוד מקראות רבות כאלה תמצא מפורש במקראי קודש, ודי לך באלה לדוגמא, ואידך זיל גמור.

גם חכמינו ז"ל הגם שבכל מצוה ומצוה עשו גדרים סיגים ומשמרת למשמרת, מ"מ על מצות קרבנות הביטו באדישות, כי לא די שלא החמירו כי אם עוד הקלו בה, ומלבד מאמרי הקודמים מצינו עוד הרבה מאמרים כאלה, כמו שאמרו (מנחות ק"י) לא אמרתי אליכם זבחו כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצונו, לא לרצונו אתם זובחים אלא לרצונכם אתם זובחים, שנאמר (ויקרא י"ט) 'לרצונכם תזבחהו', ואמרו (מכות י) אריב"ל מה דכתוב 'שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ד' נלך' אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע שמעתי בני אדם שהי' אומרים מתי ימות זקן זה ויבוא

שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל ושמחתי, אמר לי הקב"ה 'כי טוב יום בחצריך מאלף' טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח, ואמרו (מגילה ג') שאמר המלאך אל יהושע, אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה, אמר לי' על איזה מהן באת, א"ל 'עתה באתי', אר"י מיד 'וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק' אר"י מלמד שלן בתוך עומקה של הלכה, ואמר שמואל כלל גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין שנאמר 'עתה באתי', וע"כ צריכין אנו לירד לתוך עומקה של הדבר ולהבין מפני מה נשתנה צורת מצות הקרבנות משאר המצות?

הנה מצות הקרבנות אינה כשאר מצות התורה שנצטוו לדורות, ומעולם לא ה' רצון השי"ת בהבאת קרבנות, ומה שצותה התורה קרבנות היא מפני שאז השעה צריכה לכך, ומפני שני טעמים הוצרכה התורה לקרבנות בעת ההוא:

טעם א' הוא מפני כי אז כבר ה' נתפשט אצל העמים האמונה הכוזבת שהאמינו בבעלי החיים, מהם שעבדו לבקר, ומהם שעבדו לצאן, וכדומה, וכל כך היו הבע"ח גדול וקדוש בעיניהם עד ששחטו ממש ילדיהן לאליליהם, האדם נשחט לבהמה, ולא דוקא לבהמה ממש כי אם גם לאיזה תמונה ותבנית בהמה או ח' הקריבו כל היקר בעיניהם, המצרים האמינו בהצאן, כמאמר הכתוב (בראשית מ"ו) 'כי תועבת מצרים כל רעה צאן' וכן הוא אומר (שמות ח') 'ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לד' אלקינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו', והנה ישראל כאשר ישבו עמם יחדיו למדו ממעשיהם ונצמדו לאליליהם, כמאמרם ז"ל הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, והקב"ה רצה לעקור מן העולם ומישראל בפרט האמונה הכוזבת ההוא, ע"כ צוה ד' בראשונה, בצאת ישראל ממצרים ע"ד קרבן פסח כמ"ש (שמות י"ב) 'דברו אל כל עדת ישראל לאמור בעשור לחודש הזה ויקחו איש שה לבית אבות שה לבית' ונאמר

(שם) 'משכו וקחו לכם צאן', וגו', ואמרו חכמז"ל משכו ידיכם מעבודה זרה של מצרים, וכמאמרם (מד"ר שמות ט"ז) 'משכו וקחו לכם צאן' הה"ד יבושו כל עובדי פסל' בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח אמר לו משה רבש"ע הדבר הזה האיך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלקי של המצרים הן, שנאמר 'הן נשבה את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו' אמר לו הקב"ה חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלקי מצרים לעיניהם שאודיע להם שאין אלקיהם כלום, והבט וראה כמה חזק הי' אז האמונה בהצאן, כי בשביל שבושש משה איזה שעות לרדת מן ההר (לפי חשבונם) שיחת ישראל ועשו להם עגל מסכה, וע"כ נחוץ הי' בעת ההוא מצות הקרבנות להראות לעולם בכלל ולישראל בפרט שאין בהם אלהות ואין בם ממש, ובהבאת הקרבנות נתקדש אז שם שמים בעולם, ולא מפני שהיו ראויין לכך אלא שהשעה צריכה לכך, ורק הוראת שעה היתה כמובן.

ולפ"ז יתבאר מאמרי ר"ל, רבא, ור' יצחק הנ"ל, כי עיקר הקרבנות היו רק בכדי להראות ולהוכיח את העולם שאין אלהות בבעלי החיים, ומאחר שכבר בא העולם לידי הכרה הזאת וכבר פסקה זוהמת העגל מישראל, א"כ שפיכת דמים הללו למה? וע"כ אמרו כי באמת אין צורך עוד בקרבנות, יען שכבר פסק אלהותם, ודי לזה רק גלוי דעת שאין בם ממש, וא"כ כל העוסק בתורתם כאילו הקריבם, דגלוי דעת בעלמא סגי, והוא כעין אני מאמין באמונה שלימה שאין בבעלי חיים שום אלהות, וע"כ העוסק בתורת קרבנות כאילו הקריבם.

טעם ב' למצות קרבנות הוא, כי בעת ההוא הי' נתפשט אצל עמי התבל כי רצון אליהם בקרבנות אדם, ורכיב הם הכתובים שמעידים על קרבני אצל בני אדם שהי' אז נתפשט בעולם, כמ"ש כמה פעמים בתורה 'ומזרעך לא תתן להעביר למולך' וכן 'גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם' וכן תמצא בנביאים מקראות רבות כאלה, כמו (ישעי' נ"ז) 'הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים בנחלים תחת סעיפי

הסלעים', וכן (הושע י"ג) 'ועתה יוספו לחטא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אומרים זובחי אדם עגלים ישקון', וכן (תהלים ק"ו) 'ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: וגו' ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים: וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים' וכן יפתח הגלעדי הקריב בתו היחידה לעולה (שופטים י"א), ומישע מלך מואב הקריב את בנו הבכור לעולה (מלכים ב' ג') ובחכמז"ל (סנהדרין ל"ט) יש מ"ד שמישע מלך מואב לשם שמים נתכון, ואמרו, כיון ששחט מישע מלך מואב את בנו והעלהו עולה, אמר רבש"ע אברהם העלה את בנו ע"ג המזבח ולא שחטו, ואני אשחוט את בני ואעלהו עולה כליל לפניך, וכו' והקב"ה רצה למנוע קרבני אדם, כי קרבני אדם אפילו לשמים אסור, כמ"ש 'אשר שנא ד' אלקיך עשו לאלהיהם' וכמאמרם (תענית פר"ק) 'אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלה על לבי' (ירמ' מ') אשר לא צויתי זה בנו של מישע מלך מואב, שנאמר 'ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישובו לארץ' ולא דברתי זו בתו של יפתח הגלעדי ולא עלתה על לבי, זה יצחק בן אברהם, ולכן כאשר ראה הבורא ית"ש מידות האכזריות הנולדות חדשים לבקרים על ברכי האמונה הכוזבת אשר פרו וישרצו כארבה לרוב, זה העביר בנו עוללי טפוחים למולך, ואת מחמדי עיניו שרף על הרח והיו לקטורת תועבה, זה הקריב יונקי שדים בעוד חלב אמם על שפתותיהם, זה מביא בתו היחידה לעולה, וזה שוחט בנו הבכור על החומה, ע"כ נתן הש"י קרבני בקר וצאן במקום קרבני אדם, מפני שהשעה צריכה לכך, כי מוטב להאביד בע"ח מהמזבחים, וזה הענין של עקדת יצחק, שהראה הקב"ה לעולם ע"י אברהם אבינו לקיחת בהמה במקום אדם, 'ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו' לא עלתה על לכו להעלות יצחק לעולה, ולא שיקריבו בע"ח כי אין חפץ ד' בשפיכת דם נקי, אלא מפני שאז אי אפשר הי' למנוע קרבנות בפעם אחת כן הם סברו שהבורא ית"ש ח"ו לאכילה הוא צריך והאמינו שבהבאת

קרבנות משביעים רעבוננו, ורחוק היו מלהבין שאין ד' חפץ בקרבנות, וע"כ הי' הצעד הראשון ליתן בהמה במקום אדם, החי במקום המדבר, כמאמרם (בראשית רבה נ"ו) התחיל אברהם אבינו תמוה, אין הדברים הללו אלא דברים של תמוה, אתמול אמרת 'כי ביצחק יקרא לך זרע' חזרת ואמרת 'קח נא את בנך' לא אמרתי שחטאו אלא העלהו, לשם חיבה אמרתי לך אסיקתי' וקיימת דברי, ועתה אחתיני', וכו'. הה"ד (ירמ' י"ט) 'ולא עלתה על לב'י זה יצחק, ואמת הוא שאברהם הי' יכול להביא גם מנחת סולת תחת בנו שאין בזה שפיכת דמים, אך מפני שני טעמים לא הביא מנחה במקום האיל, א' מפני שאברהם אבינו לא ידע כלל מקרבן מנחה, כי אמרו על כך בהדיא (מד"ר ויקרא ג') רשב"י אומר כל הכפרות הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו חוץ מעשירית האיפה, טעם ב' מפני שלא די הי' עוד בעת ההוא להראות שמנחת סולת תוכל לבוא על מקום קרבן אדם, כי רחוק הי' עוד העולם מלהבין זאת, כי קרבן בלא שפיכת דמים הי' בעיניהם לאי אפשר, כי אם עכ"פ נפש תחת נפש, דם תחת דם, משא"כ במנחת סולת שאין בהלא נפש ולא דם, ובפרט שידעו בקבלה, כי אל קין שהביא מפרי האדמה לא שעה ד' אל מנחתו, וע"כ בצדק נעקד ונשחט תמורו איל.

והנה עתים הללו עם אותן מאמינים החזקים שהאמינו בהבאת קרבני אדם, כבר עברו וחלפו מן העולם ואין זכר למו, א"כ קרבנות הללו למה, בשלומא מעיקרא באו הקרבנות להציל זובחי בני אדם, משא"כ עכשיו שזבחי אדם בטלו מן העולם א"כ שפיכת דמים הללו למה? הלא הוא עכשיו שפיכת דמים שלא כדין, והוא בכלל 'לא תרצח', ואם אי אפשר לבטל קרבנות לגמרי, עכ"פ די בהבאת מנחת סולת בלולה בשמן שאין בה שפיכת דמים.

וע"כ אמר שפיר ר' יצחק, מפני מה נשתנה קרבן מנחה משאר קרבנות שנאמר בה 'נפש' אלא אמר הקב"ה, מה דרכו של עני להביא מנחה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני, כונתו כי הש"י הראה בזה שיש יתרון למנחת סולת משאר קרבנות מפני שאין בה שפיכת דמים, ואע"פ שאין בה נפש מ"מ הוא כאילו הקריב נפשו לפני.

וכאן בודאי ישאול השואל הלא מקין והבל איפכא למידין, ומקרא מפורש הוא 'וישע ד' אל הבל ואל מנחתו: ואל קין ואל מנחתו לא שעה' הרי בפירוש נאמר כי אל הבל אשר הביא מבכורות צאנו ומחלביהן פנה אליו ד' וקבל את מנחתו, ואל קין אשר הביא מפרי האדמה לא פנה אליו ד' ולא קבל מנחתו? שאלה הזאת כבר הביא העקרים ז"ל (מאמר ג' פ' ט"ו) ואמר דלכך הרג קין את הבל, כי קין לשיטתו חשב שהבל חייב מיתה יען שהביא מבכורות צאנו ושפך דמי הבע"ח וע"כ שפך גם את דמו, 'נפש תחת נפש', ומה שלא פנה ד' אל מנחת קין ונענש הוא עוד על מיתת הבל אחיו, הוא מפני שגם קין לא הלך בשביל הזהב, בדרך הממוצע יען שהוא רצה לעמוד האדם והבהמה הטהורה במדרגה אחת, ואין יתרון כלל לאדם על הבהמה וע"כ לא שעה אליו ד', כי הן אמת שאין לנו רשות לשפוך את דמם, אבל אין אנחנו צריכים בשביל זאת להשוות בע"ח לאדם ולעמוד איתם בשורה אחת, כי הגם שאין לנו רשות לשחטם לאכלם ולצערם, אבל יש לנו רשות להשתמש בהם, ובהמה לרדיא קיימא, ועי"ש בעקרים.

היוצא לך מכל אלה, כי אין רצון הש"י בהבאת קרבנות, ומה שצותה התורה הבאת קרבנות הוא מפני שהשעה היתה צריכה לכך כדפרשתי, וא"כ 'מצות התורה' 'ורצון הבורא' לפעמים לאו אחת היא, כמו כאן אצל קרבנות, וזה הדבר מפורש בדברי חז"ל (ירושלמי מכות פ"ב) שאלו לחכמה חוטא מה ענשו? אמרה, חטאים תרדוף רעה, שאלו לנבואה חוטא מה ענשו? אמרה יביא קרבן ויתכפר, שאלו להקב"ה חוטא מה ענשו? אמר, יעשה תשובה, וכו', הרי לך מפורש כי 'מצות התורה' ו'רצון הבורא' אצל הקרבנות לאו אחת היא, כי התורה אמרה יביא קרבן, והקב"ה אמר יעשה תשובה, והטעם הוא כמו שבארתי, דלכך צותה התורה בקרבנות מפני שהשעה היתה צריכה לכך ולא מפני שרצון הבורא בכך" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

רש"ר הירשי: "והנה, כל מקום שנזכר קרבן, הרי ה' נקרא בשם הויה, ולא בשם אלהים; וזאת - כפי שהסבירו חז"ל (עי' מאמר ר' יוסי בספרא, פרשתא ב, ה) - 'שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסים לרדות', הוה אומר: **לבטל כל שמץ דמיון לקרבנות עבודה זרה**" (בראשית פרק ח).

הראי"ה קוק: "וכיון שאי אפשר שיהיה בזה רצון אנושי שלם, ודאי יהיה כח ביד בית דין הגדול להחליף את הקרבנות של הבהמות למנחות מן הצמחים, ועל זה נאמרה התעודה האחרונה 'וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים' דוקא מנחה ולא זבח. ועל זה נאמר בדברי חז"ל: כל הקרבנות בטלים ותודה אינה בטלה, מוסב על הלחם שהוא עיקר גדול בה" (נבוכי הדור פרק י').

הרב חיים הירשנזון: "אבל זה פשוט, שבימי דעה אלו לא יהיה בהם המושג לרצות פני אל ברבבות נחלי שמן [...] לכו לא חפץ לחשוב שיהיה לעתיד לבא בעת תמלא הארץ דעה את ה', אותו המושג בהקרבנות אשר השיגו העם הפשוט בהם בימי הבית [...] לא היה יאות ליחזקאל לדבר להעם בזמנו על יעוד האחרון, בלשון אשר הם יבינו כהמושג אשר הם משיגים" (שו"ת מלכי בקודש חלק א' סעיף י'). בדברי האיגרת ששלח לראי"ה קוק כותב הרב: "אבל הדעת וההכרה לא תשוב לחזרה ולא תלך לאחור, לחשוב את אי תרבות לתרבות" (שו"ת מלכי בקודש חלק ד, חליפות מכתבים).

סיכום דבר

מצוות הקורבנות היתה אמצעי להיגמל מעבודה זרה. באותה תקופה לא היה פולחן ללא הקרבת קורבנות. מטרתה של עבודת הקורבנות בעבר, הייתה בכדי להרחיק את עם ישראל מעבודה זרה.

בעניין מנהג הכפרות כתב מרן ר' יוסף קארו: "יש למנוע המנהג" (שו"ע או"ח ס' תר"ה). בהדפסה הראשונה של שולחן ערוך או"ח, הייתה הכותרת של סימן תר"ה: "מנהג כפרות בערב יום כפור מנהג של שטות הוא". בהדפסות מאוחרות הסירו את המלים "מנהג של שטות הוא".

אף הרשב"א התנגד למנהג זה "אף על פי ששמעתי מפי אנשים הגונים מאד מאשכנז היושבים עמנו בבית המדרש שכל רבני ארצם עושין כן ערבי יום הכפורים ושוחטין לכפרה אוזין ותרגולין [...] ועם כל זה מנעתי המנהג הזה מעירנו" (שו"ת הרשב"א חלק א סימן שצה). והרמב"ן (כמובא בבית יוסף אורח חיים סימן תר"ה) והרמב"ם כלל לא מזכירו ועל כן גם לא היה נהוג בתימן.

הרב חיים דוד הלוי, מחבר קיצור שולחן ערוך מקור חיים: "ולמה צריכים אנו דוקא בערב היום הקדוש, להתאכזר על בעלי חיים, ללא כל צורך ולטבוח בהם ללא רחמים, בשעה שאנו עומדים לבקש חיים על עצמנו מאת אלוקים חיים" (שו"ת עשה לך רב, חלק ג, כ).

הרשב"ם ידוע כפרשן פשוטו של מקרא, גם במקומות שדרשו את הפסוקים אחרת להלכה. הוא דן במעמד של שעיר לעזאזל וכך הוא מפרש "לשלח אותו לעזאזל המדברה – לפי פשוטו לשלח אותו חי אל העזים אשר במדבר, כמו שמצינו בציפורי מצורע 'ושלח את הצפור החיה על פני השדה' (ויקרא יד, ז) לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונתם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות" (רשב"ם ויקרא טז, י). כלומר הכפרה היא דווקא לשחרר את השעיר חי אל שאר העזים, ולא להרוג אותו על הצוק.

"בשחיטה יש להסביר עוד טעמא להמונים דכל שחיטה אית ביה צעב"ח והתורה התירתו וזבחת ואכלת זולת זה אית ביה אכזריות לשחוט בע"ח, וביומא דדינא שכולנו מבקשים רחמים כל היום ורחמיו על כל מעשיו כתיב ראוי גם לנו שלא לעשות שום אכזריות בפועל לשחוט בעלי חיים" (שו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד ח"א, או"ח, סי' קסד. שו"ת הרב"ז ח"א, או"ח יו"ד סי' קטו).

"אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין פב, א) טוב שבטבחים שותפו של עמלק" (רמב"ן דברים, כב).

רבי נחמן מברסלב

"ר' שמעון ז"ל רצה ללמד את עצמו שחיטות ושאל את אדמו"ר ז"ל, השיב לו רבנו הקדוש שילמד את עצמו דאקטרייא [רפואה]. אמר לו ר' שמעון אתם רוצים שאהיה רוצח? השיב אדמו"ר ז"ל: וכי אין זה רציחה שלוקחין את התרנגול מגלגול של איש זקן, והוא תופס אותו בזקנו ושוחטו? ומאז בטל מללמד להיות שוחט ובודק" (ספר כוכבי אור לר' אברהם ב"ר נחמן מטולטשין, מכתב יד ר' נתן מטררויצע ז"ל, סימן סה).

"אשריהן הצדיקים שחביבה עליהן בהמתן כגופן, וכן מצינו ביעקב שאמר לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן לקיים מה שנאמר 'יודע צדיק נפש בהמתו'" (ילקוט שמעוני לתורה פרשת חקת).

"לכן אתם ההורים ומורים, אשר יפקידו בידכם את רוח בני העלומים וחינוכם, השגיחו עליהם היטב גם בדבר הזה ולמדו אותם, לכבד ולהוקיר בבעלי חיים בקטן כגדול את עצמותו בהיותם גם כן ברואי ה', למען ידעו, כי גם הבעלי חיים נקראים מה' בתבל לשמחת החיים כמוהם, וכי גם לבעלי החיים רגשות כרגשותיהם, להרגיש ולחוש עונג וצער, ואל תשכחו, כי הנער אביר הלב, אשר יביט בעונג על החסיל הנפצע, המתהפך בצירים וחבלים או בעל חי המצטער ומפרפר בין מות וחיים, כי ברבות הימים לבו יהפך לאבן, ולא יחוש ולא ירגיש עוד גם בראותו ברעה, אשר ימצא את אחיו, בן אדם כמוהו, ולא ישים לבו גם על עצמת מכאוביו" (רש"ר הירש, ספר חורב, ה, ב).

תכליתם של בעלי החיים

מצאתי שישנו פער מהותי בין הלך הרוח ברחוב היהודי לבין הנשמע מדברי רבותינו ז"ל על אודות תכליתם של בעלי החיים. לא פעם שמעתי הנחות יסוד מוטעות. לכן אספתי בפני הקורא מעט מדברי גאונים ראשונים ואחרונים אודות תכליתם של בעלי החיים.

יש לציין שכמה פוסקים בודדים הניחו את דברי פסיקתם בנושא צער בעלי חיים מתוך הנחה הנובעת "מסברת אמונה בלבד" שלא נבראו בעלי החיים אלא לשמש את האדם, אמנם פוסקים רבים – מהנשר הגדול הרמב"ם ועד גדולי הדורות האחרונים ובהם הגאון רבי אליהו קלצקין זצ"ל אב"ד לובלין מערערים על הנחה זו ומסבירים שבעלי החיים נבראו לתועלת עצמם.

והנה עצם ההנחה שבעלי החיים נבראו לתועלת האדם היא "סברת אמונה בלבד". על אמונות ודעות, המהוות בסיס לסברות אמונה, כתב הרמב"ם בשלושה מקומות בפירוש המשנה: "כשיש מחלוקת בין חכמים בסברת אמונה שאין תכליתה מעשה מן המעשים, אין אומרים שום הלכה כפלוגני" (פירוש המשנה לרמב"ם, סוטה ג, ה). "כבר הזכרנו לך כמה פעמים שכל מחלוקת שתהיה בין החכמים ואינה תלויה במעשה אלא קביעת סברה בלבד אין מקום לפסוק הלכה כאחד מהם" (פרוש המשנה לרמב"ם, סנהדרין י, ג). "וכבר ביארנו שכל סברא מן הסברות שאין בה מעשה מן המעשים שנחלקו בה חכמים לא נאמר בה הלכה כפלוגני" (פירוש המשנה לרמב"ם, שבועות א, ד).

לכן כאשר חכם כתב את פסיקתו רק מתוך הנחה שהיא "סברת אמונה בלבד" אין פסיקתו תקפה ובוודאי שלא מחייבת - קל וחומר כאשר פוסקים רבים חלקו עליו ובנו בנו של קל וחומר במצוות מן התורה.

ועוד שכלל הוא בידינו "ספק דאורייתא לחומרא" ואיך נסמוך על 'סברת אמונה', ובוודאי שלא נקל ראש במצווה זו של 'צער בעלי חיים' אשר בה רחמים ובכוחה להרע לאדם או להטיב עמו כשם שאמרו חז"ל, "כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים וכל שאינו מרחם אין מרחמים עליו מן השמים" (שבת קנא, ב).

וַרְדּוֹ בַדְגַת הַיָּם וּבַעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה

הטענה הראשונה שנשמעת מפיהם של אנשים היא ציטוט מספר בראשית "ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה" (בראשית א, כח). טענה זו תמוהה, שהרי הכתוב מדגיש שתזונתו של האדם היא מן הצומח בלבד, ושהבשר נאסר תחילה לאכילה, אזי כיצד תכליתם תהיה לאכילה אם נאסר בשרם בתחילה?

וכבר שאלו חכמים וענו: לא בהיתר **אכילה** מדובר, אלא **למלאכה**. כדאיתא בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נט, ב) וכך פרשו רבותינו שלא נתן הקב"ה רשות לאדם על הבריות לאכול מהן אלא השליטו עליהן להיותם נשמעים אליו.

"מיתבי ורדו בדגת הים מאי לאו לאכילה? לא למלאכה. ודגים בני מלאכה נינהו? אין" (סנהדרין נט, ב).

"ורדו בדגת הים - אתם רודים בהם ולא הם בכם, כך לא הותר לאדם לאכול רק העשבים והאילנות ולא להמית בריה לאכול בשרה. וקרא ורדו בדגת הים ובעוף השמים וגו' לא להתר אכילה קמיירי, אלא למלאכה, כדאיתא בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נט ב). וליכא לאקשוויי מדגת הים ומעוף השמים דלאו בני מלאכה נינהו, שכבר תרצו בגמרא: כדרחבה, דבעי: הנהיג בעיזא ושבוטא מאי, וכדרבא בר רב הונא, דבעי: דש באוויזים ותרנגולים, ופרש"י: קשר קרון לדג בים ולעז ביבשה ושניהם מנהיגין אותן. וההיא: מלאכים היו צולין לו בשר לאכול, אוקמוה התם בבשר היורד מן השמים" (מזרחי רא"ם בראשית פרק א).

"וקרא דורדו בדגת הים ובעוף וגו', לא להתיר אכילה קמיירי אלא למלאכה, ועיין בפרק ד' מיתות, סנהדרין נ"ט ב" (שפתי חכמים בראשית פרק א.) "ומה שכתוב ורדו בדגת הים היינו למלאכה [...] כדאיתא פרק ארבע מיתות" (חזקוני בראשית פרק א.).

"ורדו בדגת הים. ורבינו נסים כתב שבעבור שנאמר בדגת הים וגו' והיה אפשר שיחשב שבזה המאמר הורשה האדם לאכול מהם ובכל אות נפשו יאכל בשר. שמפני זה הוצרך יתברך לומר לו שעם היות שירדה בהם הנה לא יאכל מהם" (אברבנאל בראשית פרק א.).

"כי אחרי אומרו ורדו בדגת הים וכו' הוא אומר ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב וכו', הנה שאוסר להם הבשר" (אלשיך בראשית פרק א.). "ואף על פי דכתיב ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת, הנהו למלאכה (סנהדרין נט, ב.)" (תורה תמימה בראשית פרק א.). "דאימסיר ליה לאדם הראשון למאי לאו לאכילה ודחינן לא למלאכה ומתמהינן ועופות בני מלאכה נינהו ומפרקינן אין" (יד רמ"ה מסכת סנהדרין נט, ב.).

"כתיב בענין בלעם למה הכית את אתונך וכנגד שאמר לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך לכן נהרג בחרב. ואנה הוזהר שהרי בבני נח לא מצינו ורדו, לאדם שלא התיר לו בשר תאוה נתנה לו רדייה אבל לבני נח שהתיר להם בשר תאוה לא נתנה לו רדייה [...] הרי סימן זה מסור בידך כל זמן שאתה רחמן ירחם עליך" (ספר חסידים סימן תרס"ו).

"מה שנאמר ורדו בדגת הים וגו', היינו דווקא לאדם הראשון, שלא הותר לו בשר הותר לו רדיה. אבל בני נח שהותר להם בשר, לא הותרה להם רדייה ולכן נענש בלעם" (ילקוט חדש אדם והדורות עד נח, פה.).

על עניין הרדייה האמורה כתב הרב קוק: "אין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות, שהרדייה האמורה בתורה 'וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ' איננה מכוונת לרדייה של מושל עריץ המתעמר בעמו ועבדיו רק להפיק חפצו הפרטי ושרירות לבו; חלילה לחק עבדות מכוער כזה שיהיה חתום בחותם נצחי בעולמו של ד', הטוב לכל ורחמיו על כל מעשיו שאמר 'עולם חסד יבנה' (תהלים פט, ג)" (הראי"ה קוק, חזון הצמחונות והשלום).

הרב יצחק הבנשטרייט: "זכה רודה בחיות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיל מושלת בו, וכן הוא אומר (בראשית ט') 'מוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ' וכן אמרו (שבת קנ"א) אין החי' שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, שנאמר (תהלים מ"ט) 'אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו', היינו כל זמן שאדם עושה רצונו של מקום אין החי' שולטת בו, וכן ניבא ישעיה' על העתיד (ישעיה' י"א) 'ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הזה לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים' כל זה הוא מפני שאז יהי' דור דעה ובני אדם לא יאכלו בשר כי אז אפילו בע"ח הטורפים ימנעו מלטרוף ואפילו הארלי' כבקר יאכל תבן, כמפורש (שם) 'וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נהג במ: ופרה דוב תרעינה יחדיו ירבצו ילדיהן וארלי' כבקר יאכל תבן', ואם אין ראייה לדבר זכר לדבר מדניאל בגוב האריות שסגר ד' את פי האריות ולא פגעו בו לרעה, והוא מפני שלא אכל בשר בע"ח וע"כ גם בע"ח לא יכלו לאכול את בשרו, כמפורש בדניאל שאמר לשר הסריסים שלא יתן לו מפת בג המלך שהוא מאכל בשר, כי אם זרעונים שהוא צומח ואין בו שפיכת דמים, ולא לחנם יקרא שמו בישראל 'דניאל איש חמודות'!

ועתה נשובה אל מאמר הקודם, דהנה רבי חנינא בן דוסא צמחוני הי' ולא אכל בשר, כי אם הי' נזון מתבואות וצמחי הארץ ומפירות האילן, וזה מפורש בגמרא (תענית כ"ד) כל העולם אינו נזון אלא בשביל חנינא

בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, מזה נראה כי רחב"ד לא שפך דם נקי ולא שבע רעבונו מחורבנם של אחרים, רק הי' מסתפק בחרובין שאין זה אלא מטל השמים ומשמני הארץ, ואזיל לשיטתו דאמר (אבות פ"ק) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוח הימנו, וכו', אמר 'בריות' ולא 'אנשים' כל בעלי חיים משמע.

ומעתה לא נפלאות ולא רחוקה ממך דברי הגמרא להבין, איך סיכן את עצמו רחב"ד וסמך על הנס במקום סכנה גדולה ודשכיחא היזיקא, כי רחב"ד שלא הרג ולא ציער שום ברי, הי' בטח שלא ישלוט בו הערוד, כי ידע מזה שאין הערוד ממית אלא החטא ממית, והגם שאפשר שהי' בו איזה חטא, 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' והשטן מקטרג בשעת סכנה, בפרט אצל הצדיקים שהקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה, מ"מ בענין האכזריות ושפיכת דמים בטח הי' שנקי מזה החטא, וידע מזה שכל העונשין אינן באין אלא מדה כנגד מדה, ומפני שבאותה המידה של צעב"ח ושפיכת דמים פשפש ולא מצא בו שום חטא ועון, ע"כ לא הי' מתירא מהערוד, כי לא הערוד ממית אלא החטא ממית" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

הרב משה חפץ בן גרשום: "ראוי לקבל שאם משגיח בחסדו על כל אישי האדם, ישגיח גם על כל ברואיו. ואם אין, למה ברא כמה בהמות, חיות, עופות ורמשים לאין חקר ומינים ממינים שונים והוא אינו צריך להם ואינו משגיח בענייניהם, האם לצורך האדם? זהו הבל ורעיון רוח! שכמה חיות פרעושים ורוב הברואים להפך, שונאים האדם והמה לרעתו, וכמה אין לאדם בהם צורך כלל. ואם לא הוה שקר לא היה ראוי מכל מקום שיבראו לצורכו. כאשר לאיש השלם די והותר לחם צר ומים לחץ ולא להטריחו לצוד ציד להביא לתענוגות בני האדם שהוא הפך המכון לנפשותינו" (מלאכת מחשבת, פרשת נח).

במשפט העברי לא רק בני אדם עומדים לדין ונענשים, אלא גם בעלי החיים. אנו רואים בדברי חז"ל השקפה על אחריותם של בעלי החיים. התלמוד במסכת סנהדרין מורה על הצורך בבית דין של עשרים ושלושה שופטים (סנהדרין קטנה) בכדי להוציא להורג בעל חיים על מנת להוציא דין צדק, דהיינו, להבטיח כי בעל החיים האשם, ולא בעל חיים אחר שהוא חף מפשע, יוצא להורג.

"אין דנין דיני נפשות בפחות מעשרים ושלושה שהן סנדרי קטנה, בין דיני נפשות אדם בין דיני נפשות בהמה; לפיכך אין דנין שור הנסקל, ולא בהמה הנרבעת או הרובעת, אלא בבית דין של עשרים ושלושה. אפילו ארי ודוב ונמר וברדלס, שהן תרבות ויש להן בעלים, שהמיתו מיתתן בעשרים ושלושה. אבל נחש שהמית, אחד הורג אותו" (רמב"ם, הלכות סנהדרין ה, ג).

התייחסות מפורשת לתכלית וליעוד הנמצאים בעולמנו אנו מוצאים בדברי הרמב"ם ואביא אותם בשלמותם:

"הדעה הנכונה בהתאם לאמונות התורה, והמתאימה לדעות העיוניות, היא שאין להאמין שכל הנמצאים הם בשביל מציאות האדם, אלא אף שאר הנמצאים מכוונים לעצמם ולא בשביל דבר אחר [...] בכל נמצא הוא התכוון לעצמותו של אותו נמצא.

[...] כאשר תתבונן באותו ספר המנחה, את כל המבקש הנחיה אל האמת והנקרא לפיכך תורה, יתברר לך עניין זה אשר אנו חגים סביבו מתחילת מעשה בראשית ועד סופו, והוא שלא נאמר במפורש על דבר מהם שהוא בשביל דבר אחר [...]

אל יטעה אותך דברו על אודות הכוכבים: להאיר על הארץ ולמשל ביום ובלילה ותסבור שמשמעותו: כדי שיעשו זאת. אלא זאת היא הודעה על טבעם שהוא חֲפֵץ לברוא אותם כך, כלומר, מאירים ומנהיגים, כמו שאמר על אדם: ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ. שאין משמעותו שהוא נברא לשם זה, אלא זאת הודעה על טבעו שבו הוא יתעלה טָבַע אותו.

[...] אחד מתושבי העיר, למשל, סובר שתכליתו של המלך לשמור על ביתו בלילה מפני הגזלנים. וזה נכון מבחינת-מה, כי כאשר נשמר ביתו ותועלת זאת באה לו מן המלך, נעשה הדבר דומה לכך שתכליתו של המלך לשמור את ביתו של זה.

על-פי עניין זה עלינו לפרש כל כתוב שאנו מוצאים שפשוטו מורה שדבר נעלה נעשה למען דבר נמוך ממנו, שפירושו שזה מתחייב מטבעו, ולקבל על עצמנו את האמונה שכל המציאות הזאת היא בכוונתו, יתעלה, בהתאם לרצונו, ולא נבקש לזאת עילה או תכלית אחרת כלל.

כשם שאין אנו מבקשים תכלית למציאותו, יתעלה, כן לא נבקש תכלית לרצונו שעל-פיו נוצר כל מה שנוצר וייווצר כפי שהוא.

[...] כי כאשר אדם יודע את עצמו ואינו טועה בו, ומבין כל נמצא בהתאם לו, הוא נרגע ומחשבותיו אינן משתבשות לבקש תכלית למה שאין לו אותה תכלית, או לבקש תכלית למה שאין לו תכלית אלא מציאותו התלויה בהפץ האלוהי, ואם תרצה תאמר: בחוכמה האלוהית" (מורה נבוכים ג, יג).

בפרק אחר הוסיף הרמב"ם וכתב "ודע, כי רוב הדמיונות אשר הביאו למבוכה בבקשת תכלית מציאות העולם בכללותו, או תכלית חלק חלק מחלקיו, אין יסודם אלא טעות האדם בעצמו, שנדמה לו כי המציאות כולה בגללו בלבד" (רמב"ם מורה נבוכים ג, כה).

כתבי גאונים וחכמים על סיפור רבי יהודה הנשיא

ייסורים של רבי על ידי מעשה שגרם הוא עצמו באו, ועל ידי מעשה אחר הלכו. על ידי מעשה באו, מה הוא? עגל אחד שהוליכו אותו לשחיטה, הלך תלה ראשו בתוך כנף של רבי ובכה. אמר לו לך, לכך נוצרת אמרו משמים הואיל ואינו מרחם שיבואו עליו ייסורים.

ועל ידי מעשה הלכו יום אחד הייתה שפחתו של רבי מטאטאה את הבית, היו מונחים שם בני חולדה והייתה מטאטאה אותם. אמר לה: הניחי להם, כתוב: "ורחמיו על כל מעשיו" אמרו הואיל ומרחם נרחם עליו (בבלי בבא מציעא פה, א).

על ייסוריו של רבי יהודה הנשיא כתב אב"ד לובלין הרב הגאון אליהו קלצקין - "ולזה נענש רבנו הקדוש שאמר זיל לכך נוצרת וכאילו נוצרה רק לאכילת האדם ככל חפצו ולא לתועלת הבע"ח" (שו"ת אמרי שפר, סימן לד).

הגאונים, הם ראשי ישיבות סורא ופומבדיתא שבבבל ושל ישיבת ארץ ישראל, הם היו הסמכות ההלכתית העליונה מאז חתימת התלמוד. הגאונים רב שרירא, רב האי גאון ומתלמידי הגאונים הרב יצחק אלפאסי כתבו בנוגע למעשה רבי יהודה הנשיא וייסוריו שהגיעו לאחר אמירתו לכך נוצרת, "וסתאמא דמילתא לאו לשחיטה נוצר" ('תשובות הגאונים', הרכבי, סימן שעה).

הרב יצחק הבנשטרייט: "נחזה ונתבונן אם באים יסורים על אדם יסורים קשים חולה ומדוה שצועק מרוב צערו, הנה מבקריו לפעמים תמיהים ושואלים, היתכן שופט הארץ שהוא אל רחום וחנון לא ירחם על צעקת הדל הזה, איך ישמע הרופא חולים את שועת העני הזה ולא יעורר רחמיו לרפאותו, הלא קול יסוריו צועקים עד לב השמים, איה החמלה ואיפה החנינה?"

אך אם נשקיף בעין פקוחה על מעשי בני אדם וכשנתבונן מדותיו של הקב"ה אזי לא יקשה הדבר בעינינו, דהנה כלל גדול הוא כי לא מאת ד' תצא הרעות והטוב, כי אם האדם גורם הכל, בעצמו, הכל מונח ביד האדם הן הרע והן הטוב, ע"י מעשיו הרעים מביא רעה לעצמו וע"י מעשיו הטובים מביא טובה לעצמו כמפורש בכתוב (איכה ג') 'מפי עליון לא תצא הרעות והטוב מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו' היינו שלא מאת ד' תצא הרעות והטוב כי אם האדם לקוח הכל בעצמו, ואם יתאונן אדם חי גבר רק על חטאיו יתאונן כי המה גורמו לו את הרעות רבות וצרות, ועליו לחקור ולדרוש איזה חטא וסיבה גרם לו את הרעה, ויתן לבו להתבונן על מה הגיע אליו הרעה הזאת, כמ"ש הכתוב אח"ז (ברכות ה') אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו, היינו שיחקור וידרוש בשביל איזה חטא ורשע באו עליו היסורים, ואז כאשר נתודע לו החטא שפישפש ומצא, אז יכול לשוב עד ד' בתשובה שלימה, ורק אז יכול החולה לעמוד מחליו ולשוב לאיתנו הראשון, כמאמרם (גדרים מ"א) אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו.

ואם ישאל השואל איך יכול האדם לידע איזה חטא וסיבה גרם לו הרע? ע"כ יש לכם לנקוט את הכלל הגדול שאמרו החכמים (סנהדרין צ') במדה שאדם מודד מודדין לו, וא"כ אם אנו רואים שבאו על אדם יסורים שהם בלי חמלה וחנינה, אין זאת כי אם מדה כנגד מדה, היינו מפני שהוא ג"כ נהג אכזריות בבריות החלשים ממנו, על אשר לא חמל עליהם ולא ישים על לבו צעקתם ובכיתם, וע"כ צריך האדם לפשפש במעשיו אם לא נמצא בו שמץ פסול כעין העונש ודוגמת יסוריו.

והרעיון הזה יעיד העובדא דרבי (בבא מציעא פ"ה) ע"י מעשה באו יסורים על רבי וע"י מעשה הלכו ממנו, ע"י מעשה באו עליו היסורים, כי פעם אחת הוליכו עגל אחד לשחיטה והלך העגל והחביא ראשו תחת כנפי כסות של רבי והי' בוכה לפניו כאומר רבי! הצילוני נא מידם, דחפו רבי להעגל

ואמר לך כי לכך נוצרת, אמרו בשמים הואיל שלא הי' מרחם על העגל לכן יבואו עליו יסורים, וישב רבי ביסורים שלש עשרה שנה, וע"י מעשה הלכו היסורים ממנו, כי יום אחד היתה שפחתו של רבי מכבדת את הבית והיו מוטלין שם בהבית בני חולדה והיתה מכבדת וזורקת אותן לחוץ, אמר רבי אלי' הנח להם דכתוב "ורחמיו על כל מעשיו" אמרו בשמים הואיל שהוא מרחם על הבריות לכן נרחם גם עליו, ע"כ, ואז נתרפא רבי מיסוריו שסבל שלש עשרה שנה, וזו העובדה תהי' לעדה נאמנה לזה הענין, ופקח עינך וראה, מי לנו גדול מרבי שהוא רבינו הקדוש, ומימות משה עד רבי לא מצינו שיהי' אדם זוכה לשתי שלחנות, ואם לרבינו הקדוש לאדם גדול כמותו עלתה כל אנו מה נענה אבתר' ובודאי תוך אותן השלש עשרה שנה שהי' רבי מוטל ביסורים התפלל אל ד' והפיל תחנונים לפניו, ועכ"ז לא הועילו שום דבר עד ששב על אותו החטא שבשבילו נלקה, ועד שתיקן החטא בתשובה מאותה מידה להיפך, כי חטאו הי' במה שהי' דוחפו העגל לשחיטה ולא הי' מרחם עליו ולא שמע בכיתו ולא הציל אותו מכף נוגשיו, ע"כ מוכרח להיות התשובה מאותו המין, היינו במדת הרחמנות וע"כ לא נתרפא עד שחמל על הבריות והציל הבני כרכשתא מכף נוגשם ואמר "ורחמיו על כל מעשיו" כתוב, והמרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים.

ומצאתי סיפור מחכם אחד שראה בעיניו, כאשר לקחו עגל צעיר מאמו היתה צורחת האם בקול מר כאילו ביקשה שישובו לה יקירה מחמד עינה, ובשום אופן לא יכלו להשתיקה, ולאחר שהטבח האכזר שותפו של עמלק רצח את העגל, הפשיטו עורו ודבקו בכותל הרפת בכדי שיתנגב מהר, והנה הפרה אם העגל כאשר הכירה עור ולדה פרי בטנה, נתנה קולה בצעקה שהיתה באמת "זעקה גדולה ומרה" אם האומללה שתקותה אבדה לנצח, ומנחם אין לה, הגישה אל הכותל ולקקה עור ולדה, נשקה ואנחה, לקקה ובכתה כל הזמן שהיתה העור דבוקה שם.

ומענתה, אין לתמוה עוד מדוע באים על אדם לפעמים רעות רבות וצרות שהם בלי חמלה וחנינה, כי האם לא קל להבין שבשביל מעשים אכזרים כאלה גורם האדם לעצמו כפעלו, מדה כנגד מדה, הלה במדה שאדם מודד מודדין לו, וזהו שאדם לקוח בעצמו הרע והטוב, כי כלל גדול הוא (שבת קנ"א) כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים וכל שאין מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמים, ומקרא מפורש הוא (תהלים י"ח) "עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל" ע"כ אם רוצה האדם למנוע ממנו פגעים ומקרים רעים, אז מה שאינו חפץ במ לא יעשה גם לאחרים ומה דלך סנאי לבריות לא תעביד, וראוי להרחיק מאכזריות עד קצה האחרון ולא זו אלא אף זו שטוב לסבול רעה מלעשות רעה לאחרים, וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו" (הרב הבנשטרייט, יצחק. ספר קברות התאוה. רישא: הוצאת ר' שלום שיף. תרפ"ט).

רבי יצחק קארו זצ"ל (דודו של מרן רבי יוסף קארו): "ואמר 'פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון' הם הבעלי חיים הבלתי מדברים שהם בעלי רצון. וצריך שנדע עוד שבעלי רצון יש להם הדמות מה עם השי"ת, שהקב"ה יודע הפרטים ומשגיח בהם, וזהו **סוד צער בעלי חיים מן התורה** [...] וזהו שכתוב 'אדם ובהמה תושיע ה' אדם בעבור הבהמה תושיע ה', הנה שהקב"ה נותן מטר שהוא בעל טבע בעבור בעלי רצון (בעלי החיים)" (תולדות יצחק ויקרא פרק כה).

בימי המקרא, עת שכינה הייתה גלויה בישראל, בני האדם והבהמות חיו יחדיו והשתתפו זה בצער זה של זה. לדוגמה, בספר יונה אנו מוצאים שבעת צרה התקבצו יחד בני אדם ובהמות וקראו אל ה' על מנת להיוושע: "ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלוהים בחזקה" (יונה ג, ח). ונאמר: "ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה?" (יונה ד, יא). דאגתו של ה' לבעלי החיים ידועה להם והם מכבדים אותו על כך "תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה" (ישעיהו מג, כ).

פרק שירה

"החנה וְכָל בְּהֵמָה רִמְשׁ וְצִפּוֹר כָּנָף" (תהלים, קמח, י) פרק שירה מיוחס לדוד המלך, ובו מובאת שירתם של בעלי החיים אל יוצרם, כשם שאנו אומרים בתפילות השבת "נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלוהינו ורוח כל בשר תפאר ותרום את שמך מלכנו תמיד". ספרים רבים עם פירושים נפלאים חוברו על פרק שירה ביניהם 'זמרת הארץ' 'ברכת אברהם' ועוד. מאחר שהנושא הוא תכליתם של בעלי החיים, העתקתי מתוך פרק שירה רק את שירתם:

תְּנִיָּא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר, כָּל הַעוֹסֵק בְּפִרְקֵי שִׁירָה זֶה בְּכָל יוֹם, מַעֲדִיד אֲנִי עָלָיו שֶׁהוּא בֶן הָעוֹלָם הַבָּא, וְנִצּוֹל מִפְּגַע רָע, וּמִיִּצָר הָרָע, וּמִדִּין קוֹשָׁה, וּמִשָּׁטוֹן, וּמִכָּל מִינֵי מִשְׁחִית וּמִזִּיקִין. גָּמוֹר בְּכָל לְבָבָהּ וּבְכָל נַפְשָׁה לְדַעַת דְּרָכֵי, וְלִשְׁמֹר דְּלִתוֹת הַיְכָלֵי וְתוֹרְתֵי, וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחֻקֵּי. נִצּוֹר תוֹרְתֵי בְּלִבָּהּ וְנִגְדַת עֵינֶיהָ תִּהְיֶה יְרֵאתִי. שְׁמֹר פִּיהָ וְלִשׁוֹנָהּ מִכָּל חֲטָא וְאִשְׁמָה, וְאֲנִי אֶהְיֶה עִמָּה בְּכָל מְקוֹם שֶׁתֵּלֶךְ, וְאֶלְמָדָהּ שֶׁכָּל וּבִינָהּ מִכָּל דְּבָר (ברכות יז ע"א). וְהָיִי יוֹדֵעַ שֶׁכָּל מַה שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא בָּרָא כִּי אִם לְכַבּוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, ז) כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלְכַבּוֹדִי בָּרָאתִיו יִצְרַתִּיו אֶף עֲשִׂיתִיו (אבות פ"ו מ"א).

אָמַר רַבִּי, כָּל הַעוֹסֵק בְּפִרְקֵי שִׁירָה בְּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֵה לְלִמּוּד וּלְלִמּוֹד וְלִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם, וְתִלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ, וְנִצּוֹל מִיִּצָר הָרָע, וּמִפְּגַע רָע, וּמִחֲבוּט הַקָּבֶר, וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהֶנֶם, וּמִחֲבָלוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ, וּמִאֲרִיף יָמִים, וְזוֹכֵה לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

תְּנִיָּא אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, כָּל הַאוֹמֵר שִׁירָה זֶה בְּעוֹלָם הַזֶּה זוֹכֵה וְאוֹמְרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר אֲזִי יִשִּׁיר מִשָּׁה (שמות ט, א), נֶשֶׁר לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא יִשִּׁיר, מִלְּמַד שֶׁעֲתִיד לוֹמַר (אותו) לְעֵתִיד לְבָא (עי' סנהדרין צא ע"ב).

תַּרְנַגְלוֹל אוֹמֵר בְּשַׁעַה שְׁבָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶצֶל הַצְּדִיקִים בְּגֵן עֵדֶן זוֹלָפִים
 כֹּל אֵילָנֵי גֵן עֵדֶן בְּשָׂמִים וּמְרַנְנִים וּמְשַׁבְּחִים וְאֵז גַּם הוּא מִתְעוֹרֵר וּמְשַׁבַּח:
בְּקוֹל רֵאשׁוֹן אוֹמֵר שָׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ
 הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה עֲזוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: (תהלים
 כד, ז) **בְּקוֹל שְׁנֵי אוֹמֵר** שָׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ
 מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סְלָה:
 (תהלים כד, ט) **בְּקוֹל שְׁלִישֵׁי אוֹמֵר** עֲמְדוּ צְדִיקִים וְעַסְקוּ בַתּוֹרָה כְּדֵי שְׂיִהְיֶה
 שְׁכֻרְכֶם כְּפוּל לְעוֹלָם הַבָּא: **בְּקוֹל רְבִיעֵי אוֹמֵר** לִישׁוּעָתְךָ קוּיִתִּי יְהוָה: (בראשית
 מט, יח) **בְּקוֹל חֲמִישֵׁי אוֹמֵר** עַד מָתִי עֲצִל תִּשְׁכַּב מָתִי תִקּוּם מִשְׁנַתְּךָ:
 (משלי ו, ט) **בְּקוֹל שִׁישֵׁי אוֹמֵר** אֵל תִּתְּקֵב שְׁנֵה פֶן תִּנְרַשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שְׁבַע
 לָחֶם: (משלי כ, יג) **בְּקוֹל שְׁבִיעֵי אוֹמֵר** עַת לַעֲשׂוֹת לֵה' הִפְרוּ תוֹרַתְךָ: (תהלים
 קיט, ככו) **תַּרְנַגְלוֹת אוֹמֵר**ת נָתַן לָחֶם לְכָל בֶּשֶׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: (תהלים קלו,
 כה) **יוֹנָה אוֹמֵר**ת כְּסוּס עֲגוּר פֶּן אֶצְפָּצֵף אֶהְגֶּה כִּיּוֹנָה דָלוּ עֵינַי לְמָרוֹם אֲדַנִּי
 עֲשָׂקָה לִי עֲרַבְנִי: (ישעיה לה, יד) **אוֹמֵר**ת יוֹנָה לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רְבוּנוּ שֶׁל
 עוֹלָם יְהִי מְזוֹנְוֹתֵי מְרוֹרִים כְּזִית בְּיַדךָ וְאֵל יְהִי מִתּוֹקִים כְּדָבֶשׁ עַל יְדֵי בֶשֶׂר
 וְדָם: **נֶשֶׁר אוֹמֵר** וְאַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִקִּיצָה לְפָקֵד כָּל
 הַגּוֹיִם אֵל תַּחַן כָּל בְּגֵדֵי אָנֹן סְלָה: (תהלים נט, ו) **עֲגוּר אוֹמֵר** הוֹדוּ לֵה' כַּכְּנוֹר
 בְּנִבְלַ עֲשׂוֹר יִמְרוּ לוֹ: (תהלים לג, ב) **צְפוּר אוֹמֵר** גַּם צְפוּר מְצָאָה בֵּית וְדָרוֹר
 קוֹן לֵה אֲשֶׁר שִׁתָּה אֶפְרַחֲתִיָּה אֵת מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מִלְּפִי וְאֱלֹהֵי: (תהלים
 פד, ד) **סְנוּנִית אוֹמֵר**ת לְמַעַן יִזְמְרֶךָ כְּבוֹד וְלֹא יִדָּם יְהוָה אֱלֹהֵי לְעוֹלָם
 אֲוִדְךָ: (תהלים לג, יג) **טְסִית אוֹמֵר**ת עֲזָרֵי מַעַם יְהוָה עֲשֵׂה שְׂמִים וְאֶרֶץ: (תהלים
 קכא, ב) **צִיָּה אוֹמֵר**ת אוֹר זָרַע לְצַדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שְׁמַחָה: (תהלים צז, יא) **רְצִפֵי**
אוֹמֵר נִחְמוּ נִחְמוּ עִמִּי יֹאמֵר אֱלֹהֵיכֶם: (ישעיה מ, א) **חֲסִידָה אוֹמֵר**ת דְּבָרוּ עַל
 לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מִלְּאָה צְבָאָה כִּי נִרְצָה עוֹנָה כִּי לָקַחָה מִיַּד יְהוָה
 כְּפָלִים כְּכָל חֲטָאֲתֶיהָ: (ישעיה מ, ב) **עוֹרֵב אוֹמֵר** מִי יָכִין לְעָרֵב צִידוֹ כִּי יִלְדִּיו
 אֵל אֵל יִשְׁוּעוּ יִתְעוּ לְבָלִי אֶכֶל: (איוב לח, מא) **זְרִזֵיר אוֹמֵר** וְנוֹדַע בְּגוֹיִם זְרַעַם
 וְצֹאצְאֵיהֶם בַּתּוֹף הַעֲמִים כָּל רְאִיָּהֶם יִכִּירוּם כִּי הֵם זָרַע בְּרַךְ יְהוָה: (ישעיה סא, ט)
אֹז שְׁבִבִית אוֹמֵרת הוֹדוּ לֵה' קִרְאוּ בְשִׁמוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילוֹתָיו:

שִׁירוּ לוֹ זַמְרוּ לוֹ שִׁיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: (תהלים קה, א) **אֹז הַבַּר הַמְּשׁוֹטְטֵת**
בַּמִּדְבָּר כְּשִׂרְוָאָה אֶת יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אוֹמְרֵת קוֹל קוֹרָא בַּמִּדְבָּר
 פָּנוּ דָרָךְ יי יִשְׂרוּ בַּעֲרֻבָה מְסֻלָּה לְאַלְהֵינוּ וְעַל מְצִיאוֹת מְזוֹנוֹתֶיהָ בַּמִּדְבָּר
 אוֹמְרֵת אֶרֶז הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאָדָם בְּרוּךְ הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּי וְהִנֵּה
 יי מְבֹטְחוֹ: **פְּרוֹגִיּוֹת אוֹמְרִים** בְּטַחוּ בַּה' עֲדֵי עַד כִּי בִּנְיָה יְהוָה צוּר עוֹלָמִים:
 (ישעיה כו, ד) **רַחֲמֵה אוֹמְרֵת** אֲשֶׁר קָהָה לָהֶם וְאֶקְבָּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרַבּוּ כְמוֹ רַבּוּ:
 (זכריה י, ח) **צַפְרֵת פְּרָמִים אוֹמְרֵת** אֲשֶׁא עֵינַי אֶל הַהָרִים מֵאִין יְבֵא עֲזָרַי:
 (תהלים קכא, א) **חֲסִיל אוֹמֵר** יְהוָה אֱלֹהֵי אֲתָה אֶרֹמְמָךְ אוֹדָה שְׁמָךְ
 כִּי עָשִׂיתָ פְּלֵא עֲצוֹת מִרְחוֹק אֲמוֹנָה אִמֵּן: (ישעיה כה, א) **שְׂמַמִּית**
אוֹמְרֵת הִלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי שְׁמַע הִלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תִרְוַעָה:
 (תהלים קג, ה) **זָבוּב אוֹמֵר** בְּשַׁעָה שְׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה קוֹל
 אִמֵּר קְרָא וְאִמֵּר מָה אֶקְרָא כָּל הַבֶּשֶׂר חֲצִיר חֲצִיר וְכָל חֲסֵדוֹ כְּצִיץ הַשֶּׂדֶה:
 יְבֵשׁ חֲצִיר נִבֵּל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נִשְׁבָּה בּוֹ אֲכֹן חֲצִיר הַעֵם: יְבֵשׁ
 חֲצִיר נִבֵּל צִיץ וְדָבָר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: (ישעיה מ, ו) בּוֹרָא נִיב
 שְׁפָתַיִם שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וְלִקְרוֹב אִמֵּר יְהוָה וּרְפֹאֲתָיו: (ישעיה נג,
 יט) **תַּנְיִנִים אוֹמְרִים** הִלְלוּ אֶת יְהוָה מִן הָאָרֶץ תַּנְיִנִים וְכָל תְּהוֹמוֹת:
 (תהלים קמח, ז) **לִוְיָתָן אוֹמֵר** הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: (תהלים קלו,
 א) **דְּגִים אוֹמְרִים** קוֹל יְהוָה עַל הַמַּיִם אֶל הַכְּבוֹד הַרְעִים יְהוָה עַל מַיִם
 רַבִּים: (תהלים כט, ג) **צַפְרָדַע אוֹמְרֵת** בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעַד:
בְּהֵמָה דֹּקָה טְהוֹרָה אוֹמְרֵת מִי כְּמִכָּה בְּאֵלֶם יְהוָה מִי כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ
 נוֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פְּלֵא: (שמות טו, יא) **בְּהֵמָה גֹּסֶה טְהוֹרָה אוֹמְרֵת** הֲרִנְנוּ
 לְאֱלֹהִים עוֹזְנוּ הֲרִיעוּ לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב: (תהלים פא, ב) **בְּהֵמָה דֹּקָה טְמֵאָה**
אוֹמְרֵת הִיטִיבָה יְהוָה לְטוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם: (תהלים קכה, ד) **בְּהֵמָה**
גֹּסֶה טְמֵאָה אוֹמְרֵת יִגִּיעַ כְּפִידָה כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: (תהלים קכח,
 ב) **גַּמֵּל אוֹמֵר** יְהוָה מִמְרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְעוֹן קִדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שְׁאָג יִשְׁאָג
 עַל נְוֵהוּ: (ירמיה כה, ל) **סוֹס אוֹמֵר** הִנֵּה כְּעֵינַי עֹבְדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם
 כְּעֵינַי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבוֹרָתָהּ כִּי עֵינֵינוּ אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שִׁחְיָנוּ:
 (תהלים קכג, ב) **פָּרָד אוֹמֵר** יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ:

(תהלים קלח, ד) **תִּמְזֹר אוֹמֵר** לָךְ יְהוָה הַגְּדֹלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנִּצְחָה
 וְהַהוֹד פִּי כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ לָךְ יְהוָה הַמְּמַלְכָה וְהַמְּתַנְשֵׂא לְכָל לְרֹאשׁ: (דה"א
 כט, יא) **שׁוֹר אוֹמֵר** אֲזוּ יִשְׁיֵר מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵה'
 וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה לֵה' פִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרִכְבוֹ רָמָה בֵּינָם: (שמות טו,
 א) **חַיּוֹת הַשָּׂדֶה אוֹמְרִים** בְּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב: **צָבִי אוֹמֵר** וְאֲנִי אֲשִׁיר עֲדָה
 וְאַרְנֶנּוּ לַבִּקְרָה חֲסֵדָה פִּי הֵייתָ מִשְׁגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צָר לִי: (תהלים נט, יז) **פִּיל**
אוֹמֵר מַה גָּדְלוֹ מִעֲשִׂיָהּ יְהוָה מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבַּתְיָהּ: (תהלים צב, ו) **אֲרִיָּה**
אוֹמֵר יְהוָה כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְיָהּ רִיעַ אַף יִצְרִיחַ עַל
 אֲיָבָיו יִתְגַּבֵּר: (ישעיה מב, יג) **דָּב אוֹמֵר** יִשְׂאוּ מִדְּבַר וְעָרְיוּ חֲצָרִים תִּשָּׁב קִדְר
 רָנְנוּ יִשְׁבִּי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְנַחוּ יִשְׁיִמוּ לֵה' כְּבוֹד וְתַהַלְתּוּ בְּאֵיִם יַגִּידוּ:
 (ישעיה מב, יא) **זָאֵב אוֹמֵר** עַל כָּל דְּבַר-פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל תְּמוֹר עַל שָׂה עַל
 שַׁלְמָה עַל כָּל אֲבֹדָה אֲשֶׁר יֹאמֵר כִּי הוּא זֶה עַד הֶאֱלֹהִים יִבֵּא דְבַר שְׁנִיָּהֶם
 אֲשֶׁר יִרְשִׁיעֶנּוּ אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ: (שמות כב, ח) **שׁוֹעֵל אוֹמֵר** הוּא
 בְּנֵה בֵיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרַעְהוּ יַעֲבֹד חַנָּם וּפְעֵלוֹ לֹא יִתֵּן
 לוֹ: (ירמיה כב, יג) **זְרָזִיר אוֹמֵר** רָנְנוּ צִדִּיקִים בֵּה' לִישְׁרִים נְאוּהַ תַּהַלְתּוּ: (תהלים
 לג, א) **תַּתּוּל אוֹמֵר** אֲרִדּוֹף אוֹיְבֵי וְאֲשִׁיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כְּלוֹתָם: (תהלים
 יח) **שְׂרָצִים אוֹמְרִים** יִשְׁמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֲשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמִלְכָם:
 (תהלים קמט, ב) **אֱלִים שְׂבִשְׂרָצִים** אוֹמְרִים אֲשַׁתָּהּ כְּגֹפֶן פְּרִיָּהּ בִּירְכַתִּי
 בֵּיתָהּ בְּנִיָּהּ פֶּשַׁתְלִי זֵיתִים סָבִיב לְשַׁלְחָנָהּ: (תהלים קכח, ג) **נְחָשׁ**
אוֹמֵר סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל הַנִּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: (תהלים קמה,
 יד) **עֲקָרָב אוֹמֵר** טוֹב יְהוָה לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל-מַעֲשָׂיו: (תהלים קמה,
 ט) **שְׁבָלוֹל אוֹמֵר** כְּמוֹ שְׁבָלוֹל תִּמְסַם יִהְיֶה גִפְלֵ אֲשֶׁת בַּל חָזוּ שְׁמֹשׁ:
 (תהלים נח, ט) **נְמֻלָּה אוֹמֵר**ת לָךְ אֵל נְמֻלָּה עֲצַל רֹאֵה דְרָכֶיךָ וְחַכָּם: (משלי
 ו, ו) **עֲכָבָר אוֹמֵר** וְאַתָּה צִדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלַי פִּי אֲמַת עֲשִׂיתָ וְאֲנִי
 הִרְשַׁעְתִּי: **חִלְדָּה אוֹמֵר**ת כֹּל הַנִּשְׁמָה תַהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: (תהלים קג,
 ו) **כְּלָבִים אוֹמְרִים** בָּאוּ נִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִכְרַעַה וְנִבְרַכָּה לְפָנָי יְהוָה עֲשֵׂנוּ:
 (תהלים צה, ו).

בספר מלכים ב מסופר כיצד צבאו של סנחריב שם מצור סביב ירושלים
בימיו של חזקיהו המלך. מאה ושמונים אלף חייליו של סנחריב מתו כאשר
בא להילחם בעם ישראל ומה שגרם למותם היה שירתם של בעלי החיים,
כפי שנאמר: ר' יצחק נפחא אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי חיות
ומתו (סנהדרין צה, ב).

"אמר רבי יוחנן מאי דכתיב מארת ה' בבית רשע ונוה
צדיקים יבורך. מארת ה' בבית רשע - זה פקח בן רמליהו,
שהיה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה. ונוה
צדיקים יבורך - זה חזקיה מלך יהודה שהיה אוכל ליטרא
ירק בסעודה" (תלמוד בבלי, סנהדרין צד, ב).

"אמרו על דוד המלך בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו
עליו, אמר לפניו רבש"ע, כלום יש דבר בעולם שאמר
שירה כמותי, נזדמנה לו צפרדע אחת אמרה לו אל תזוח
דעתך עליך שאני אומרת שירה יותר ממך, ועל כל שירה
ושירה שאני אומרת, אני ממשלה עליה שלשת אלפים
משל" (ילקוט שמעוני תהלים רמז, תתפט).

סוף דבר

סוף מעשה במחשבה תחילה

◇ בראשית – תזונה מן הצומח לאדם

◇ חזון אחרית הימים – תזונה מן הצומח לאדם

האדם הירא לשלמות בעבודת ה' לא יבקש לעצמו היתרים חלופים אלא ישאף לאידיאלים הגבוהים.

הראי"ה קוק: "הננו זוכרים כי במצב השלם, לפני החטא, נצטווה אדם הראשון שלא לאכול מן החי. ועל כן אנחנו יודעים שלעתיד לבוא, לאחר שהעולם יתוקן, השמיים והארץ יתחדשו, וטבע האדם והחי ישתנה ויתרומם, ואז נחזור לאותה רגישות מוסרית עליונה, שעל פיה אסור יהיה להרוג בעלי חיים כדי לאכול משרם" (הרב קוק, חזון הצמחונות והשלום ב').

"וְכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית בְּיָוֶם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרִמָּשׁ הָאֲדָמָה וְקִשְׁתׁ וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֲשַׁבֵּר מִן הָאָרֶץ וְהַשְּׂפָכֶתִים לְבִטָּח" (הושע ב, כ). **רד"ק:** ונאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם.

"וְגַר זָאב עִם כֶּבֶשׂ וְנֹמֵר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ וְעֵגֶל וְכִפִּיר וּמְרִיא יִחַדּוּ וְנֹעַר קִטָּן נִהְגַּ בָּם: וּפְרֵה וְדָב תִּרְעֶינָה יִחַדּוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִינָהוּ וְאַרְיֵה כִּבְקָר יֹאכַל תִּבְּרֵן: וְשִׁעֲשַׁע עַל חֵר פָּתָן וְעַל מְאוֹרֵת צְפֹעוֹנֵי גְמוּל יָדוּ הִדָּה: לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קְדוֹשֵׁי כִּי מְלֹאָה הָאָרֶץ דַּעַה אֵת ה' פְּמִים לַיָּם מְכֹסִים" (ישעיהו יא, ו-ט).

נסכם

- ◇ למדנו שהרצון והכוונה הראשונה בתורה היא אכילה מן הצומח.
- ◇ למדנו שלא נוח לתורה כלל עם אכילת בשר ומה שהותר הוא בדיעבד לאדם שקילקל את מעשיו, כגון ההיתר של "אשת יפת תואר".
- ◇ למדנו שאין מצוה ושמחה בבשר אלא בזמן הקרבת הקורבנות בבית המקדש.
- ◇ למדנו שמטרת עבודת הקורבנות הייתה בכדי להרחיק את עם ישראל מעבודת האלילים.
- ◇ הבאנו את דברי חז"ל ראשונים ואחרונים בגנות האכילה מן החי ובשבח האכילה מן הצומח.
- ◇ למדנו שתכליתם של בעלי החיים מכוונת לעצמם ולא בשביל דבר אחר.
- ◇ למדנו שחלב, ביצים, בשר, וכל כיוצא באלו הבאים מן התעשייה מגיעים אלינו תוך כדי איסורים חמורים וחל עליהם דין של איסור רכישה.

סמא דחיי

בבואי לבחון את דרך לימודי, האם דרשתי נכון את התורה, כשם שהתורה אומרת "ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר" (דברים יג, טו), אני נסמך על דברי חז"ל האם דרשתי את התורה לחיים או למיתה.

◇ "תנו רבנן ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים" (בבלי קידושין ל, ב).

◇ "מרבה בשר מרבה רימה [...] מרבה תורה מרבה חיים" (מסכת אבות ב, ז).

◇ "אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה, זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם מיתה" (בבלי יומא עב, ב).

◇ "אמר רב חננאל בר פפא [...] אף דברי תורה יש בם להמית ולהחיות היינו דאמר רבא: למיימינין בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא" (בבלי שבת, פח, ב).

אנו למדים שהתורה מטה את הכף לחיים ולא למוות, ועל כן פירושים אלו שהובאו בספר הולמים את גישת התורה.

"הזהרני במאד מאד שלא אשחוט כלל ועיקר ולא עוד שלא שהזהרני ג"כ שלא להמית שום בריה אפילו כינים ופרעושים כלל ועיקר גם מורי ז"ל לא היה הורג פרעושים וכינים ושום רמש חי כלל ועיקר" (שער הגלגולים הקדמה ל"ח).

"לכן נאסר לנו לצער שום בעל חי, ואמרו רז"ל צער בעלי חיים דאורייתא, ואם אדם מצער אפילו הקטן שבנבראים בחנם עולה צערו לפני ה', וח"ו האדם מסכן עצמו" (שומר אמונים, מאמר השגחה פרטית, פרק ט"ז).

"ואבאר עוד הזכיות אשר אי אפשר שלא יבא עליהם גמול בעולם הזה, אפילו אם יכפור אדם. ואומר שהם שלשה, כבוד אב ואם, כמו שאמר (שמות כ' י"ב) כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך. והרחמים על בעלי חיים" (רבי סעדיה גאון, אמונות ודעות, ה).

שאלות ותשובות

מדוע נהיה עניין גדול בציבור בזמן הזה בנושא צער בעלי חיים?

בעבר לא הייתה תעשייה ומאז דברים השתנו באופן מהותי. לפני המצאת מכשירי הקירור, התחבורה וכיוצא באלה אכלו בשר לעיתים רחוקות. היום, עם הטכנולוגיה המאפשרת זאת, המצב השתנה לחלוטין. לדוגמא, בעבר לא היו מפרידים את העגל מאימו בשעת הלידה, לא היו חותכים את מקורן של התרנגולות, לא היו כלובי סוללה לתרנגולות (גודל מחיה של כעשרים סנטימטר), לא נגרסו אפרוחים (את כל הזכרים בתעשיית הביצים ואת כל הפגומים בתעשיית בשר העוף), לא היו מחשמלים למוות את התרנגולות בגיל שנתיים למרות שיכולות להגיע לגיל חמש עשרה שנים, לא היו עושים בגופם ומזונם של בעלי החיים שינויים הורמונליים. בעבר כמעט ולא היה צער בעלי חיים במהלך חייהם. בעלי החיים חיו שנים רבות, שחטו לאכילה מדי פעם ולא מעבר לכך.

היום אנחנו הורגים את בעלי החיים אחרי זמן קצר מתקופת חייהם, ומשך זמן חייהם הוא הזמן הגרוע ביותר עבורם. בשל הטכנולוגיה התעשייתית אנחנו אוכלים כמויות מן החי בעשרות מונים יותר מבעבר וזאת הסיבה לריבוי צער בעלי החיים.

היום גרמנו לתרנגולת להטיל למעלה משלוש מאות ביצים בשנה, כתוצאה מהשבחה גנטית. אנו מדמים להם את עונות השנה על ידי החשכה מרובה והארה מרובה, לצורך הטלה מוגברת של ביצים. זה הורס את גופה של התרנגולת, זה לא טבעי ומשחית אותה, היא הופכת מחוסרת נוצות וצינורות ההטלה משתלשלים מגופן.

לאחר שנתיים של כליאה בכלובי הסוללה, תגיע משאית ועליה מכשיר הנקרא "מחשמלת" ותחשמל למוות את כל התרנגולות, לאחר מכן הלול יתמלא בתרנגולות חדשות.

השוני הוא בכמות המיוצרת והיא זאת המשפיעה ישירות על צער בעלי החיים. פרה בטבע מייצרת 8 ליטר חלב ביום עבור העגל שלה, היום פרות ברפתות מייצרות 40-70 ליטר חלב בכל יום. פרה ברפת תשלח לשחיטה לאחר כחמש שנים, למרות שבעבר יכולה הייתה לחיות כעשרים שנים.

אנו מתעללים בהן בכדי לאכול מהן שלוש פעמים ביום ובזול. זו הסיבה שאין ספרות תורנית מרובה על אורח חייהם של בעלי החיים, כי זה מעולם לא היה העניין איך הם חיו, כי הם חיו טוב. היום זו הבעיה ובעיה זו נסותרת מן הציבור.

מה לגבי צריכת מוצרים מן החי מגידול אורגני?

גם בגידול אורגני יש צער בעלי חיים. התווית "אורגני" פירושה בפשטות, שהאכלתם של בעלי החיים נעשתה ללא הורמונים, חומרי הדברה ואנטיביוטיקה. אין זה נוגע לאופן שבעלי החיים טופלו ולכן אין זה קשור לצער בעלי חיים. גם אותם אלו שהאכלו באופן אורגני סבלו מצער בעלי חיים.

מוצרים מן החי המסומלים בתווית ה"חופש" הם הטעיה שיווקית בלתי מבוקרת, אין לכך תקן והתעשייה יכולה להשתמש בכך למה שתרצה, גם "בביצי חופש" יש צער בעלי חיים ולא כפי שמשמע משמם. הפרקטיקות האכזריות שהזכרנו קודם לכן קיימות גם שם.

מדוע ה' קיבל את מנחתו של הבל שהביא מבכורות צאנו?

ה' יתברך לעולם אינו שועה לבשר או לצומח אלא לליבו של האדם, לכוונתו ולרצונו. במקרה זה הבל הביא את המנחה מכל ליבו ולעומתו קין הביא מהסחורה הנפסדת, לכן אמר ה' לקין "הלא אם תיטיב" גילה לו שאין חפץ לה' במנחה רק הנה שמוע מזבח טוב ועיקר הוא שתיטיב מעשיך (מלבי"ם בראשית ד, ז). הרב יוסף אלבו כותב בספר העיקרים, "ואם על שלא הביא מפרי העץ, אלא מפרי האדמה [...] לא היה ראוי לעונש גדול, שנכתב עליו הלאו אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ וגו'". ראה את ההסבר במלואו בספר העיקרים מאמר שלישי פרק טו.

בעניין נח ואברהם אבינו

גם ממעשה נח וגם ממעשה אברהם אבינו אין ללמוד על האידיאל בדורנו. כך הייתה ההנהגה המקובלת בדורם. יש להבין שלמרות היותם צדיקים גדולים ואבותינו הקדושים ואנו עפר לרגליהם, אין אנו יכולים ללמוד מכך על האידיאל בדורנו. ראה מה שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה מסכת חולין ספ"ז.

נח הקריב קרבן לפי שראה דור המבול פרוצים בעבודת אלילים מימי אנוש שנאמר 'ותשחת הארץ לפני האלהים' ולכך הקריב קרבנותיו לגבוה ולהתרחק מעבודת אלילים. כך היה גם עם אברהם אבינו, ששיבר הצלמים והתחיל להודיע לבני האדם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ורק לו ראוי להשתחוות ולהקריב, וזה שנאמר 'ריח ניחוח' כתב הרב אברבנאל בהקדמה לספר ויקרא דיברה תורה כלשון הרגיל אצל המקריב קורבנות.

"וַיִּקַּח חֲמֵאָה וְחָלֵב, וַיִּבֶן הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּתֵּן, לְפָנֵיהֶם" (בראשית יח, ח). אחד מההסברים הוא מה שכתב המלבי"ם: שהבקר נעשה ע"י ספר יצירה, וימהר לעשות אתו שעשה אותו ע"י ספר יצירה, ובבהמה הנבראת על ידי ספר יצירה אין לה דין של בשר, ובזה מיישב לישנא דקרא "בן הבקר אשר עשה", שאברהם אבינו עשאו בעצמו, ולכן אין נוהג בו איסור בשר בחלב. ולכן היו יכולים לאכלו עם חלב. ויש להעיר מהגמרא סנהדרין (דף סה, ב): "רב חנינא רב אושעיא הווי יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה ומיברו להו עיגלא תילתא ואכלי ליה" ולפיכך הן עניין הבשר בחלב והן עניין עצם אכילת הבשר שונה במקרה זה. ולהעיר מהגמרא: "התם בבשר מהשמים" (סנהדרין נט, ב).

מדוע יש מצוות שחיטה והלכות שחיטה?

ראשית לא מברכים ברכת שהחיינו על השחיטה משום שמזיק לבריה (הרמ"א שולחן ערוך יורה דעה כח, ב) ישנן גם הלכות עבדים, או הלכות אשת יפת תואר וכמוהן מצוות השחיטה והלכותיה נועדו רק למי שבלאו הכי מבקש ליטול נפש ולאוכלה, הווי אומר אם 'תאוה נפשך' לאכול בשר אזי האדם מצווה לשוחטה ולא לנחור בה. "שאינו אלא לאו הבא מכלל עשה שלא לאכול בלי שחיטה" (העמק דבר, דברים יז, ד).

"שאינו מחויב כלל לשחוט רק כי תאווה נפשך לאכול בשר [...] דאין הברכה באה על מעשה השחיטה עצמה דהא אין חיוב לשחיטה אם אינו רוצה לאכול" (שו"ת הר צבי, אבן העזר, פז). "והשם לא צונו מצות חיוב לשחוט רק איסור לאכול בשר חי עד שישפך דמו בשחיטה לבדה לא בדרך אחרת" (ראב"ע, יסוד מורא, שער ב).

איך התורה מנחה אותנו לעשות שימוש בעורות לצורך סת"ם?

על פי ההלכה מותר לכתחילה להכין את כל מוצרי הסת"ם מבהמות שמתו מוות טבעי. התורה לא מנחה אותנו להרוג בעלי חיים בכדי ליצור סת"ם. (שולחן ערוך אורח חיים לב, יב).

מה עמדת היהדות לגבי דגים הן בנושא צער בעלי חיים, והן בנושא עצם היתר האכילה?

דין דגים כדין בשר. עצם טיבו של היתר האכילה איננו לכתחילה. וכן כל היבטי צער בעלי חיים חלים גם על דגים (שו"ת שאילת יעבץ ח"א יז; שו"ת משנה הלכות ח"ו רטז).

אכילת בשר בקרב גדולי ישראל

היסוד הכללי שבגיננו לא אסרו חכמים את אותה "התאוה" הוא מפני הטעם של 'בריאות האדם' כי סברו חכמים שאם ימנע האדם מאכילת הבשר גופו יחלש ולא יוכל לעסוק בתורה ובתיקון העולם. ועל כך אמרו חכמים "עם הארץ אסור לאכול בשר" וכן אמרו שמותרת האכילה רק ל"תלמידי חכמים" אשר עוסקים בתיקון העולם, שנאמר "זאת תורת הבהמה והעוף כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר בהמה ועוף" (פסחים מט, ב).

גדולי ישראל לאורך כל הדורות ידעו והאמינו באידיאל שלכתחילה איננו אמורים לאכול בשר וציפו להגשמת חזון זה. יחד עם זאת הם ידעו שבני דורם עדין לא מוכנים לכך. והלכה היא שאין גוזרים גזירה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכול לעמוד בה (רמב"ם הלכות ממרים ב, ו). הוא הדין גם בגמרא "תניא, אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין,

אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה" (בבא בתרא ס, ב).

מנהיגי ישראל אינם פורשים מן הציבור בכדי להמשיך בהנהגת הדור. לדוגמא, הגרי"ד סולובייצ'יק לא פרסם את כתביו בנושא זה בחייו. כתביו בנושא תזונה מן הצומח כאידיאל יהודי פורסמו לאחר מותו. באופן דומה, הרצי"ה אמר שאביו הרב קוק אכל מעט בשר רק בשבת והיה מעדיף שלא לאכול בשר כלל, אך בשל מעמדו אין הוא יכול לפרוש מהציבור ולאסור לעצמו בזמן שלאחרים מותר (חי רואי, תשע"ה, עמ' 127).

מה פשר הביטוי "סוף אדם למיתה וסוף בהמה לשחיטה"?

הביטוי איננו ביטוי של לימוד, אלא של תיאור המציאות ומקורו בדברי חכמים מסכת ברכות (דף יז, א): "ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב (לאחר שסיים לקרוא את ספר איוב) אמר הכי (אמר כך) סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה (קוהלת ז) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו".

לא מדובר על 'אידיאל' וכן לא על 'תכלית' חלילה, שכן הכל למיתה הם עומדים אבל לא מחויבים אנו לשוחטם, וכן באף מקום לא אמרה תורה שזו תכליתם. זה ביטוי המתאר את המציאות, ואין בה כדי ללמוד דבר על אכילת בשר, שכן דרך בני האדם בעולם היא לשחוט בהמות לאכילה.

מדוע נקראת ארץ ישראל ארץ זבת חלב ודבש?

"ארץ זבת חלב ודבש". ר' אליעזר אומר: 'חלב' – זה חלב הפירות, 'דבש' – זה דבש תמרים (מכילתא דרשב"י, יג). "כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש. שתתן טעם בפירות" (רבינו בחיי, דברים כו).

"זבת חלב ודבש - דפירהא שמינין כחלב וחליין כדבש" (יהונתן בן עוזיאל,

דברים ו, ג). "ארץ זבת חלב ודבש שלא לבד הזכיר להם מתנת ארץ נושבת אבל ארץ שמנה ומצלחת בכל פירותי' כי ה' הוא הטוב והמטיב" (עקידת יצחק, דברים שער פט).

"כי הלא הוא יתברך אמר להעלותנו ממצרים אל ארץ זבת חלב ודבש, היא ארץ שנשתבחה בשבעה מינים" (אלשיך במדבר כ). "ארץ זבת חלב ודבש, שהוא ארץ שפירותיה שמנים ומתוקים" (אלשיך דברים ו).

ארץ ישראל השתבחה בשבעת המינים ורק מהם היו מביאים לבית המקדש ואין בהם לא חלב צאן ולא דבש דבורים. "פי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נְחֹלִי מַיִם עֵינַת וּתְהִמֹּת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר: אֶרֶץ חֹטֵה וּשְׁעָרָה וְגִפְן וְתַאנְהָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ" (דברים ח, ז-ח) (הדבש המוזכר כאן הוא דבש תמרים) וכן המרגלים החוזרים מתור בארץ מתארים את טובה של הארץ "וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה" והביאו עמם מפרותיה ולא מחלב הצאן, הרי שזבת חלב ודבש קאי על פירות.

גם לפי שיטת האומרים חלב הצאן, הרי שמדובר בזיבת החלב שנוסף מעצמו ראה רש"י דבר שיצא בלי יגיעה (מגילה ו, א). וטעם זבת - מגזרת זב מבשרו, דבר שיצא בלי יגיעה (אבן עזרא הפירוש הקצר, שמות לג).

ולכן גם לפי שיטת האומרים חלב הצאן שהוא למעשה פועל יוצא של הריון, משמעותו של החלב אינה בפני עצמה אלא מסמלת את הפריון.

מדוע בזמירות שבת מוזכרים בשר ודגים?

אלו הם שירים. שירים אלה משקפים מצב שבו בני האדם עדיין אוכלים בשר, ומתוך כך חוברו.

זרוע וביצה בקערת ליל הסדר

מדובר על מנהג ולא על חיוב, לכן ניתן לשים שני סוגי תבשילי ירקות שונים. הגמרא מספרת שרבה היה מהדר ושם תרד ואורז. "מאי שני תבשילין? [מה הם שני התבשילין שהוזכרו במשנה?]" אמר רב הונא: סילקא וארוזא. [תרד ואורז] רבא הוה מיהדר אסילקא וארוזא [רבא היה

מהדר ומחזור על תרד ואורז] הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא [הואיל ויצא מפיו של רב הונא, למרות שידע שרב הונא לא התכוון דווקא לירקות אלו, רצה לקיים כלשון הרב]" (פסחים, קיד ע"ב).

ראש של דג בראש השנה

בוודאי שלא מדובר במצווה אלא במנהג של סדר וסימני החג, ומקורו בביטוי שנהיה לראש ולא לזנב. כוונת אמרה זו, היא שנלך אחר המושכלות, אחר "הראש" החשוב ולא ניגרר כמו ה"זנב". מקור הביטוי הוא בתנ"ך "וַיִּנְתְּנָהּ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב, וְהָיְתָה רַק לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה" (דברים כח, יג). המשכו של הפסוק לא תולה את ברכת ה' באכילה של דבר מה אלא בעשיית מצוות ה'.

אכילת גזר ותפילתו "שתגזור עלינו גזרות טובות" היא רק סימבולית, לכל הדעות אין בה תולדה באם נאכל גזר אזי ה' יגזור עלינו גזרות טובות. כך גם שאר הסימנים הם רק מנהג לעורר את הלב ליום הגדול לתפילה תשובה ומעשים טובים.

ביום חג זה בזמן שאנו מבקשים רחמי שמים נגלה תחילה אנו רחמים כלפי כל בריותיו של ה', ואת ראשו של הדג נשאר בגופו בעודו בחיים. ישנן קהילות ספרדיות שלא אוכלים כלל דגים בערב החג כתב הרשב"ץ שלא נכון לאכול דגים כך מביא החיד"א והבן איש חי. את הסימנים מן החי ניתן להחליף בצומח, במקומו של ראש הדג ניתן לשים כל ראש של כל ירק. את דבש הדבורים ניתן להחליף (צעב"ח נוהג אפילו כלפי דבורים, שו"ת מהריט"ץ, שאלה רמ"ד) בכל מיני מתיקה אחרים כגון סוכר (כך נוהג בכמה קהילות ספרדיות) או דבש תמרים וכדומה.

"דַּרְכֵיךָ דַּרְכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם"

תם ונשלם

"והא רזא דבשר תאוה משום דכד ישראל שלימי לא
אכלי בשרא וכדאיתא בספר הזוהר ועל דא אצטעיר
משה כד שאילו ישראל בישרא ואי הוה מרע"ה נכנס
עמהם לא"י לא הוו אכלי בישרא ובימי משה אכלו
מנא דאיהו משמיא ותלתין יומין בתר מיתתיה נמי
אכלו מנא בגין דכל תלתין יומין הוה נפשיה דבקה
בישראל ומההוא דביקו הוה נחית להו מנא ובתר
תלתין יומין אסתלק לעילא לעילא ופסק מנא לגמרי
וקאמר קרא כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך [...] ועכ"ז
תאמר אוכלה בשר בגין נפשך המתאוה" (מגיד משרים
למרן ר' יוסף קארו, פרשת עקב).

ספר זה נכתב לזיכוי הרבים ומחולק בחינם
מצווה להפיצו ומותר להעתיקו אך לא
למטרות רווח

בברכת שלום
אסא קיסר

